

İsmail Gezgin
İlkay Gezgin
Nazım Çokişler

MİTOLOJİ: MİTOS VE LOGOS

HAYATIMIZA YÖN VEREN SÖYLENCER

İsmail GEZGİN

Ege Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümü'nü (1983-1988) bitiren İsmail Gezin 1965 Konya doğumlu.

Yüksek lisansını ve doktorasını aynı üniversitede tamamladı.

1984-1989 Urla-Klazomenai Kazısı, 1987 Uşak-Güre Aktepe Tümülüsü Kazısı, 1990 Datça-Reşadiye, Seramik Atelyeleri kazısı, 1990 Marmaris-Hisarönü Kazısı, 1991 Torbalı-Metropolis kazısı, 1991 Seyitömer Höyüğü kazısı, 1993 Datça-Burgaz Eski Knidos kazısı, 1995 Thea Larmene Kutsal Alanı kazısı, 1993-2004 Aiolis ve İonia Bölgeleri Yüzey Araştırmalarına katıldı.

2000-2001 Kuşadası ve çevresi Yüzey Araştırmaları ve 2003 Çeşme Arkeolojik Araştırmalarında da bulunan Gezin, daha pek çok arkeolojik araştırma ve kazıya katıldı.

Halen Ege Üniversitesi, Turist Rehberliği Bölümü'nde arkeoloji ve mitoloji derslerini yürütüyor.

İlkay GEZGİN

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nü (1996-2000) bitiren İlkay Gezin 1978 İzmir doğumlu.

"1999 yılı Yerel ve Genel Seçimin Sosyal Psikolojik İncelenmesi" adı altında Lisans Tezi'ni tamamladı.

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü'nde Yüksek Lisans'ına halen devam etmekte.

1999-2002 yılları arasında çeşitli psikiyatri servislerinde ve yüksekokullarda öğretim görevlisi olarak çalışan İlkay Gezin, 2002 yılından bu yana Ege Üniversitesi Çeşme Meslek Yüksekokulu'nda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.

Nazım ÇOKIŞLER

Şumnu-Bulgaristan 1977 doğumlu Nazım Çokişler, orta eğitimi çocuk yaşta geldiği Türkiye'de tamamladıktan sonra 1998-2001 yılları arasında Ege Üniversitesi Çeşme Meslek Yüksekokulu Turizm Rehberliği Bölümü'nü bitirdi. 2001-2003 yılından bu yana Profesyonel Turist Rehberi olarak çalışıyor.

GÜNCEL YAYINCILIK: 203

ISBN 975-8020-79-3

Hayatımıza Yön Veren Söylenceler

İsmail Gezgini-İlkay Gezgini

Nazım Çokişler

Yayın Yönetmeni: Aysel Aktaş

Kapak: Talip Aktaş

Birinci Basım: Ağustos-2004

Ofset Hazırlık

Güncel Yayıncılık Ltd.

Baskı ve cilt: Kayhan Matbaacılık

© Güncel Yayıncılık Ltd.Şti.

© İ.Gezgini, İ.Gezgini, Nazım Çokişler 2004

**Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.**

GÜNCEL YAYINCILIK LTD. ŞTİ.

Çatalçeşme Sok. No: 54 Kat, 3

Cağaloğlu - İstanbul

Tel: 0 212 511 22 37, Fax: 0 212 522 86 68

e- mail: kontiki@turk.net

Mitoloji (Mythos ve Logos):

HAYATIMIZA YÖN VEREN SÖYLENCELER

**Ismail GEZGIN – Ilkay GEZGIN
Nazım ÇOKIŞLER**

İçindekiler

ÖNSÖZ	7
MİTOS MASAL MIDIR?	9
MİTLERİ YENİDEN OKUMAK	27
YARATILIŞ MİTOSLARI	33
KUTSAL KİTAPLARDA YARATILIŞ	103
YUNAN YARATILIŞ MİTOSUNDA	
TANRI VE İNSAN	119
TANRI, İNSAN, PROMETHEUS	131
VE TANRI KADINI YARATTI	145
TUFAN, TANRI VE YENİDEN YARATILIŞ	159
BÜYÜK MÜCADELE	167
TAŞLAR YERİNE OTURUYOR	175
Kaynakça	191

Önsöz

BAŞLANGIÇ YA DA MİTOS VE LOGOS

Mitoloji dersleri vermekle başlayan serüvenin bizi sürüklediği nokta olan bu çalışma, her şeyden önce ortak bir çabanın ürünüdür. Piyasadaki mitoloji kitaplarının yetersizliği bizi bu çalışmayı yapmaya sürükledi. Aslında, temel sorunumuz ülkemizde mitolojinin çok yanlış anlaşılmasıydı. Yayınlanan kitaplar, değişik sözlüklerden alınarak derlenen mitoslardan ya da içerik ve anlamdan bağımsız öykülerden oluşuyordu. Mitoslar, anlamsız, boş zamanlarda anlatılmak için uydurulmuş fantastik masallar gibi algılanmaktaydı. Bize göre, mitos/logos insanlığın bugüne gelişinin öyküsünü verebilecek kültürel zenginlikler içeren, hatta hayatımızı şekillendiren, sınırlamalar getiren, kültür dediğimiz şeyin DNA'sıydı. Okuyucuya, mitosların hayatımıza yön verdiğini, bir çok algı ve davranışımızın onlar tarafından belirlendiğini söylemeliydik. Mitosların yaratılış ve şekillendirme öyküleri olduğunu ve dinle, dolayısıyla da bizim ve bizim yaşamımızla ilişkilerini vurgulamalıydık. Bu vurguyu yaparken, mitosların anlatımının yanı sıra “logos”u devreye sokmamız gerektiğini en başından bu yana biliyorduk. Çünkü ülkemizde bir-iki çabanın (Saydam, 1988) dışında böyle bir çalışma yoktu. İlerleyen sayfalarda da göreceğiniz gibi, çoğunu bildiğiniz mitosların aslında farklı anlam ve mesajları vardı. Mitoslar canlıdır ve dilleri vardır; ancak doğru cevaba ulaşmak için bir çaba içine girmek ve soru sormak gerekmektedir. Arkeoloji çalışmalarım bana şunu göstermişti: “Her şey bir metin gibi

okunabilir.” Ancak, kimin nasıl okuduğu ve metnin kime ne ifade ettiğı çok öznel bir durum oluşturur. Yani küpün ön yüzü nereden baktığınıza bağlı olarak değişir.

Bir arkeolog, bir psikolog ve bir turist rehberi küpün ön yüzü konusunda bir uzlaşma arayışı içerisine girdik. Herkes kendi tarafından olayların nasıl görüldüğünü ortaya koydu ve çözümleri ortak belirlemeye çalıştık. Mitosla logosu birleştirmek ama illaki anlaşılacak en temel kaygımız oldu. Tabii ki, en başından itibaren bunun bir başlangıç çalışması olduğunu ve son noktayı koymak gibi bir iddia taşımadığını hiç unutmamak. Çünkü elinizdeki kitap, bundan sonra çıkacak olan bir dizi çalışmanın başlangıcını oluşturmaktadır.

En temel konular olan “yaratılış mitosları” ile başlayan bu çalışmanın, basitten karmaşığa doğru bir yol izlemesine gayret ettik. Belli bir okuyucu kitlesini değil, okumayı iş edinen herkesi hedefledik. Çünkü mitoloji dünyasının herkese hitap edebileceğini biliyoruz. Özellikle, bilim, edebiyat ve sanat gibi alanlarla ilişkili olan insanların mitoloji bilmeleri gerektiğı konusunda hemfikiriz. Son yıllarda, başta Holywood olmak üzere, tüm dünya sinemaları bir maden bulmuşçasına mitosları ve mitos dünyasını konu alan çalışmalar yapmışlar ve beklediklerinden de büyük ilgi görmüşlerdir. Bu olağanüstü öykülerin, fantastik olmaktan öte anlamlar içermesi, bilinçdışına farklı mesajlar vermesi onların bu kadar uzun süredir yaşaması ve her dönemde ilgi görmesi için yeterli olmaktadır. İstedik ki, bizi bu kadar büyüleyen mitosları mümkün olduğunca irdeleyerek, gözler önüne serelim.

Bu kitapta, özellikle Yunan yaratılış mitosu üzerine yaptığımız çalışmalarda S.Eyüpoğlu ve A.Erhat’ın eşsiz Hesiodos çevirileri (Arhat ve Eyüpoğlu, 1991) temel alınarak www.perseus.tufts adresinde yayınlanan İngilizce ve Yunanca çevirileri ile karşılaştırılarak kullanılmıştır.

– İsmail GEZGİN
Dalyanköy-2004

MİTOS MASAL MIDİR?

Pek çok şeye karşı çoğu zaman anlamsız/nedensiz yargılar besleriz; örneğin kargaya pek de sempati beslemeyen bir toplumuz; özellikle kentte yaşayanlar için karganın bir anlamı yoktur; hatta çoğu şehirli kargayı görmemiştir bile. Buna rağmen karga, bazılarımızca kötü haber demektir; en azından pek hoşnut olmayız bu hayvanı görmekten. Peki, karganın bu kötü şöhreti nereden gelmektedir? Bir diğer örnek sarımsaktır. Kötü kokmasına ve toplumsal rahatsızlığına rağmen bilinçli ya da bilinçsiz herkes sarımsak yemenin öneminden bahseder. Hatta biraz daha eskilerde ve halen geleneksel bir yapıda yaşayan Anadolu kültüründe sarımsak, kapı-pencere gibi mekânın dışarıyla bağlantısını sağlayan geçişlere demetler halinde asılmaktadır. Bu nedenle, “uygar” Batı toplumu için baharat ve sarımsak kokan halklardan birisiyiz. Sarımsak halk arasında “her derdin devası” olan bir bitki olarak bilinir. Peki sarımsağın bu gücü nereden gelmektedir? Bu keşif ne zaman ve nasıl yapılmıştır? Bu tür örnekler sonsuz sayıda çoğaltılabilir; gündelik hayat ve inançla ilgili buna benzer bir sürü başka örnek bulmak mümkündür. Örneğin, Müslümanlar için cuma günü niçin kutsaldır? Birçok Müslüman bu gün

ibadetlerini eksiksiz olarak yapmasına rağmen cuma günlerinin niçin kutsal olduğunu bilmez. Öyle ya! Niçin Perşembe ya da cumartesi değil de cuma?

Mitosa göre, Yunan Tanrısı Apollon sevgilisi, Koronis'i hamile bırakır. Şüpheli davranışları nedeniyle Apollon, Koronis'i gözetlemesi için beyaz bir kuşu görevlendirir. Apollon'un görevlendirdiği kuş, bir gün Apollon'a gelerek sevgilisinin isteyerek bir başkasıyla birlikte olduğunu söyler. Bir ölümünün kendisini bir başka ölümlüyle aldatmasına sinirlenen Apollon, bunu cezasız bırakmak istemez. Ve önce kötü haberi kendisine getiren kuştan başlar ceza vermeye. O ana kadar bembeyaz bir kuş olan kargayı bu kadar kötü bir haber taşıdığı için siyah bir kuşa çevirir. Sonra, Koronis'i ve onun sevgilisini cezalandırmak üzere kardeşi Artemis'i görevlendirir. Artemis, Koronis ve sevgilisini bir odun yığını üzerine koyarak yakmaya başlar. Koronis tam yanmaya başlamışken,

Kentauros

Gövdelerinin üst kısmı insan alt kısmı ise at şeklinde olan mitolojik yaratıklardır. Mitosa göre, çok büyük günah olmasına rağmen kayınpederini öldürmesi nedeniyle herkes tarafından ayıplanan ve hükümdarlığını yaptığı Lapitler tarafından da kabul görmeyen İksion, Zeus tarafından günahlarından arındırılır. Ancak İksion Zeus'un kendisine yaptığı bu büyük iyiliği kısa sürede unutmuş ve öncekinden daha büyük bir günahkârlıkla Zeus'un karısı Hera'ya âşık olmuştu. Bu durumdan şüphelenen Zeus, İksion'un bu aşkını test etmek istemiş ve bulutları Hera kılığına sokarak İksion'a göndermişti. Karşısında bütün güzelliği ile Hera'yı gören İksion da dayanamamış ve onunla cinsel ilişkiye girmiştir. İksion'un bu cüretine şahit olan Zeus da İksion'u yanan bir tekerleğin içine monte ettikten sonra onu gökyüzüne fırlatmış ve sonsuza kadar orada dönmesini sağlamıştır. Zeus İksion'a ölümsüzlük yemeği olan ambrosiayı da tattırdığı için sona ermeyecek bir cezaydı bu. Öte yandan İksion'un bulutla birleşmesinden de at adam Kentauros dünyaya gelmiştir. Bir çok tanrı ve kahramanın büyütülmesinde önemli rol oynayan Kentauros, doğanın sırrına vakıf yaratıklar olarak bildiklerini aktararak iyi bir eğitimci olduklarını gösterirler.

Apollon onun karnında taşıdığı kendi çocuğunun yanmasını istemez ve karnını yararak oğlu Asklepios'u dünyaya getirir. Apollon, Asklepios'u büyütmesi için **Kentauros Kheiron**'a teslim etmiş ve ona bildiklerini öğretmesini istemişti. Apol-

Hygieia (Hijyen)

Kimliği konusunda kesin bilgi olmayan ve herhangi bir mitosda rol almamış bir Tanrıça. Genellikle sağlık tanrısı Asklepios'un kızlarından birisi olarak gösterilir. Sağlığın en önemli koşullarından birisi olan temizliği sembolize etmesi de bu fikri doğrular niteliktedir. İnsanlara, özellikle de hastalara sağlıklı yaşamının gereği olan hijyeni öğretmekle yükümlü bir Tanrıça'dır.

lon'un oğlu, **Hygieia**'nın babası ve Hippokrates'in atası sayılan Asklepios, tıp dünyasının hekim Tanrısıdır. Asklepios, kendisini büyüten Kheiron'dan doğanın sırlarını öğrenerek hemen her hastalığın tedavisini bilmekle ünlenmiş; hatta bu alanda o kadar ileri gitmiş ki, ölüleri bile diriltmeye başlamıştı. Onun bu kadar ileri gitmesi Yunan Tanrısı Zeus'un hiç hoşuna gitmemişti. Zeus şimşeklerini göndererek Asklepios'u öldürmüş ve o sırada ölümsüzlük reçetesini elinde taşıyan Asklepios, elindeki reçeteyi otların içine düşürmüştü. Yağan yağmurun da etkisiyle reçetedeki ölümsüzlük sırrı bitki-

Asklepios'un Ölümsüzlük İksiri

Asklepios ölümsüzlüğün sırrını Tanrıça Athena'dan öğrenmiştir. Deniz Tanrısı Phorkys ile Keto'nun kızları olarak dünyaya gelen ve Gorgo adıyla anılan üç kız kardeş vardı. Başları yılanla çevrili, yaban domuzları gibi büyük sivri dişleri ve altın kanatları olan bu kız kardeşlerden Stheno ve Euryale ölümsüzken Medusa ölümlüydü. Gözgöze geldikleri insanları taşa çevirerek öldüren Medusa, Athena'nın da yardımıyla Yunanlı kahraman Perseus tarafından başı kesilerek öldürülür. Mitosa göre Medusa'nın sol tarafındaki damarlar zehirli kan içerirken, sağ tarafındaki damarlar ölümün panzehirini taşımaktaydı. Asklepios, Medusa'nın öldürülmesinden sonra, Athena'dan Medusa'nın sağ yanındaki damarlardan akan kanı almayı başarır ve bunu insanların ölümsüzlüğü için kullanmaya başlar.

lerin üstüne akınca “her derdin devası” sarımsak ortaya çıkmıştır. Masal gibi algılanan bu iki söylence, başlangıçta sözünü ettiğimiz temelsiz inançların bir öyküye dayandıklarını göstermektedir.

Bunun ötesinde, mitlerden başka anlamlar da çıkarmak mümkündür: örneğin, karganın kara olması ve ışığın efendisi Apollon tarafından lanetlenmesi ilgi çekicidir. Apollon, aydınlanma ve bilgilenme ile ilişkili bir Tanrı’dır; oysa ki karga, karanlıktır, leş yiyicidir; ölümdür. Tabiat Ana’nın karanlık güçlerini temsil eder. Bu nedenle, bizimle doğrudan hiçbir ilişkisi bulunmayan bu hayvana sempati beslemeyiz. Ayrıca, Askelipos’un ölümsüzlük reçetesinden doğan sarımsağın da gücünü nereden aldığı bu öyküden anlaşılmaktadır.

Mitosların taşıdığı anlamları daha anlaşılır kılabilmek için, Apollon’un bir başka öyküsü olan Defne’ye duyduğu aşkı anlatabiliriz. Apollon, ormanda gördüğü periler kadar genç ve güzel bir kız olan Defne’ye (Daphne) âşık olur. Oysa ki, Defne Apollon da dahil olmak üzere hiçbir erkekle birlikte olmak istemez; çünkü, Defne kendisini Tanrı’lara adanmış ve sonsuza kadar bakire kalma sözü vermiştir. Apollon o kadar ısrarla Defne’nin arkasından koşar ki, Defne çareyi Tanrılardan yardım istemekte bulur. Genç kızın haline üzülen Tanrılar Defne’yi bir ağaca çevirerek Apollon’dan kurtulmasını sağlarlar. Bu, ilk bakışta defne ağacının ortaya çıkışını anlatan güzel bir aşk hikâyesiyle süslenmiş bir mitostur. Oysa ki, Apollon’un ışık ve güneş Tanrısı olduğunu, Defne’nin ise tan kızıllığı olduğunu söylersek ortaya yepyeni bir anlam çıkacaktır. Bu durumda, Apollon’un Defne’ye olan aşkı ve sürekli onun peşinden koşması, güneşin alacakaranlıkla kovalamaca oynamasını ifade etmektedir. Apollon hiçbir zaman Defne’ye ulaşamaz, ama belki de bu sayede güneş her gün yenisinden doğar ve her gün güneşin doğuşu ve batışından önce Defne bütün güzelliği ile dünyayı kızıla boyar. Daha derin bir bakışla, mitoslarda başka anlamlar da bulmak mümkündür; örneğin Apollon ve Defne’nin öyküsünü konu alan mitos, aynı

zamanda, “eril bilgeliğin” “dişil karanlığa” karşı bir mücadelesidir. Akıl ve bilgeliği erkeklere yakıştıran erkek egemen söylem (Türcke 1995; Lloyd 1996), bu mitosta sembolik olarak alacakaranlığın tedirginliğinden kurtulmak ve dünyayı aydınlatmak için giriştiği mücadeleyi ifade etmektedir. Çünkü bilmek, aydınlanmaktır; güvencedir; korunmadır; ışıktır. Eril iktidar, kendine yüklediği bilgelik sıfatıyla bilgisizliğin karanlığını, doğanın gizemlerini çözmeye çalışmakta, bilgeliğinin ışığıyla onu aydınlatmaya çalışmaktadır.

Şimdi şunu söyleyebiliriz; eğer Apollon’un güneş ve ışık olduğu, Defne’nin bir ağaç olmasının yanı sıra, alacakaranlık anlamına da geldiği bilinmiyorsa, mitoloji kulağa hoş gelen anlatılardan öteye bir anlam taşımaz. Yunanca söylence anlamına gelen Mythos ve bilim anlamına gelen Logos kelimelelerinden oluşan mitoloji (söylencebilim), Türkiye’de mythos/söylence kısmının ötesine geçememiş yani bir “bilim” olarak, üniversite ve bilim dünyasında yerini alamamıştır. Bu nedenle de, bu güne kadar yapılan mitoloji çalışmaları derleme, toplama ve bir araya getirmeden öteye gidememiştir.

Bu, çalışmanın çıkış noktasını da bu tespit oluşturuyor; burada yapmaya çalıştığımız şey, birbirlerine hasret bırakılan iki kavramı yani mythos ve logos’u bir araya getirmeyi denemektir. Hesiodos’un Thegonia’sında yer alan Yunan yaratılış mitolojisini temel alan bu çalışmada, bize sunulan bu zengin anlatımın farklı yönlerini keşfe çalışacak ve hikâyelerin bize ne anlattığını ve bizimle olan tanışıklığını vurgulamaya çalışacağız.

Dünyanın en büyük mitoloji uzmanlarından birisi olan Eliade, mitolojiyi şöyle tanımlamaktadır: “Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, başlangıçtaki masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anla-

tır. Demek ki mit, her zaman bir yaratılışın öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığı, nasıl varolmaya başladığı anlatılır... Sonuç olarak mitler, kutsal ya da doğaüstü olan şeyin, dünyaya çeşitli, kimi zaman da heyecan verici akınlarını betimler. İşte dünyayı gerçek anlamda kuran ve onu bugün içinde bulunduğu duruma getiren de kutsalın bu akınıdır. Dahası, insan bugünkü durumunu, ölümlü, cinsiyetli ve kültür sahibi bir varlık olma özelliğini doğaüstü varlıkların müdahalelerinden sonra edinmiştir...” (Eliade 1993). Bu tanımda da açıkça görüldüğü gibi, insanlığın bugün ulaştığı noktanın geçmişidir mitos; bugünün nasıl oluştuğunu geçmişte (mitolojik çağda) yaşanan olaylarla açıklamaya çalışan öykülerdir.

Bir inanç sistemi olarak mitosların, toplumsal düzeni oluşturma ve koruma gibi bir işlevi vardır. Mitosların çoğunda kendimizle ilişkilendirebileceğimiz, hatta ders bile çıkartılabileceğimiz birçok anlatı bulmamız mümkündür. Kutsal kitaplarda anlatılanları dikkate aldığımızda, neyi kastettiğimiz daha kolay anlaşılacaktır. Kutsal kitaplarda anlatılan ve hiçbir kesinliği olmamakla beraber mitolojik geçmişte yaşanan bazı olaylar, toplumsal düzenin oluşturulmasında birinci dereceden etkili olmaktadır. Mitoloji denildiğinde hemen herkesin aklına Yunan ve Roma kültürleri gelecektir ve sanki bu hikâyeler tarihin geçmiş bir noktasında yaşanmış/bitmiş izlenimi verecektir. Ama, hayatımızı gözden geçirirsek ne kadar çok mitosun aklımıza yer ettiğinin ve yaşamımıza nasıl yön verdiğinin farkına varacağız. Özellikle de kutsalla ilişkimizin tamamını neredeyse mitoslar belirlemekte ve bunlara göre düzenlenmiş inanç ve sosyal sistem içinde yaşamaktayız. Olaylar, hayat ve doğayla başa çıkabilmemizi bunlara borçluyuz adeta. Bunları hatırlayabilmenin en kolay yollarından birisinin bir duvar takvimine bakmak (tercihen Saatli Maarif) olduğunu söyleyebiliriz; gün yok ki, bir olayın gündönümü olmasın. Bu olayların pek çoğu da yukarıda bolca vurguladığımız mitoslardan oluşmaktadır. Daha güncel ifadelerle söyleyebiliriz ki, hepimizin hayatında, ilham perileri, beyaz atlı

prensler veya cinler, periler, doğaüstü güçler, uçan adamlar, Tanrısal güçler taşıyan dervişler vs bolca bulunmaktadır. Hatta son yıllarda TV'lerdeki anahaber bültenlerinde de bu inançlara ilişkin haberler çokça yansıtılmaktadır. Her yerde deva olan kutsal sular, erenlerin mezarlarını kapatan mukaddes topraklar, şaman kültürünün kalıntıları olan kutsal ulu ağaçlar, üfürükçüler hemen her gün karşılaştığımız mitolojik olaylar ya da kahramanlardır.

Modern dünya mitlerine (Eliade 1993) ve bunlara verilen anlamlara bakıldığında, toplumların, kişilerin ve hatta dünyanın gidişatına bile yön verdiklerini söylemek büyük bir iddia olmaz. Mitoloji araştırmaları açısından bilim tarihindeki bir iki olayı özetlemek bile bu söylencelerin hayatımızı nasıl etkilediklerini ortaya koymaya yeterli olur sanırım.

Pozitif bilimin etkisi altında bulunan sosyal bilimler, insan davranışının nereden kaynaklandığını açıklayabilmek umuyla, yakın zamana kadar, ilkel (Kuper 1995) olarak tanımladıkları insan topluluklarının davranışlarını incelemişlerdir. İnsan davranışlarının ilkel halini, onlarda bulabileceklerini düşünmüşler ve yüzlerce yıl bu insan topluluklarını bir kobay gibi testlere tabii tutmuşlardır. Dinin kökeni, ailenin kökeni, hukukun kökeni, kurbanın kökeni gibi daha da çoğaltılabilecek olan birçok konu bu insanların kutsalla, birbirleriyle ve doğayla ilişkisinde bulunabileceği inancıyla araştırılmış; Avustralya ve Afrika gibi topraklar komşu kapısı yapılmıştır. “Her şeyin” nedenini öğrenmek için “bilim adamları” bu topraklarda yaşayan avcı/toplayıcı kabileleri gözlemlemişlerdir. Söz konusu araştırmaların sonuçlarına bakıldığında, her birinin bir mitos bulmaktan öteye gidememiş oldukları ve buldukları bu “tanıdık” hikâyeleri yorumlayarak bir şeye ulaşmaya çalıştıkları görülür. Bizim yaşamımızdaki hikâyelerden farklı olmayan bu hikâyelerin en büyük özeliği ise, bütün olayların temelinde, her zaman bir kökenmitosunun yattığıdır. Bir başka dikkati çeken özellik de, bazı hikâyelerin neredeyse bütün kültürlerde benzer olduklarıdır. Biraz okuduğu-

muz zaman rahatlıkla görebiliyoruz ki, hikâyeler çok küçük farklılıklar dışında pek çok kültürde aynı şeyi anlatmaktadır. Bu benzerlikleri açıklama iddiasında olan iki teoriden söz edilebilir; birincisi, insanın tek bir kaynaktan çıktığını temel alan (Hıristiyanlığın etkisiyle insanın ilk atalarının Adem ve Havva olduğu ve buradan çoğalmaya başladıkları iddiasından hareket eden) ve bu söylencelerin de insanlar çoğaldıkça yayıldıklarını iddia eden difüzyon (yayılma) teorisidir. İkinci teori ise, insanın aynı anda birçok yerde ortaya çıktığı iddiasına dayanan ve ortak kültürlerin ortak söylenceler yarattıkları düşüncesinin ürünüdür. Öncelikle, kültürlerin birbirlerini etkilemiş oldukları düşünülse de bugün artık böyle bir etkilenmenin mümkün olamayacağı tartışılmaz bir şekilde ortadadır. Evet, birbirlerine coğrafi olarak çok yakın olan kültürler birbirleriyle alışveriş yapmış olabilirler, bu yadsınamaz; ama, Avrupa kültüründeki bir mitosun neredeyse aynısını, Avustralya yerlileri arasında görmek insanı oldukça şaşırtıyor. Örneğin, insanın yaratılışına bakabiliriz; Yunan mitolojisinde Prometheus insanı kilden yaratmıştır; kutsal kitaplarda insan Tanrı tarafından balçıktan yaratılmıştır. Bazı Avustralya yerlilerinin inançlarına göre de insan yine yaratıcı bir güç tarafından çamurdan yaratılmıştır. Bir başka örnek, ateşin ortaya çıkarak evcilleştirilmesidir ki, bu da insanın yaratılışı gibi çok benzer sembollere sahip olan bir hikâyeler zinciridir. Yunan mitolojisinde ateş, Tanrıların kontrolünde Olympos Dağı'nda iken Prometheus tarafından çalınarak insanın hizmetine sunulmuştur. Avustralya yerlilerinin inançlarına göre ise ateş, her zaman insanın dışında bir canlının kontrolünde olup, ondan çalınmak suretiyle evcilleştirilmiştir. Bu örnekler de göstermektedir ki, yukarıda açıklanan iki teori de kültürlerin mitoslarındaki bu benzerliği açıklamaktan çok uzaktırlar.

Dünyanın, evrenin, insanın, hayvanların, bitkilerin, hatta olayların bile bir yaratılış mitosuna (köken mitosuna) mutlaka bulunmaktadır. Bu da göstermektedir ki, bu gün yaşadığımız hayatın her noktasını doğaüstü varlıkların, başlangıçta/mitolojik

çağlarda verdikleri mücadeleye ve yaptıkları işlere borçluyuz. Günümüze kadar gelen bu mitosların yaptıkları yolculukları düşünürsek, neredeyse sonsuzluktan gelip sonsuzluğa gittikleri gibi bir sonuca varmamız olasıdır.

Mitleri bilmek, hitap ettiği kitle için çok önemlidir; insanlar, doğaüstü güçlerle nasıl baş edeceğini bu mitlerden öğrenirler. “Gerçekten de bir nesnenin, bir hayvanın kökenini bilmek, onlar üstünde sihirli bir güç edinmek demektir; insan bu sayede onlara egemen olmayı başarır, çoğalmalarını ya da istenilen ölçüde üretilmelerini sağlayabilir.” (Eliade 1993) İnsan için, yaşadığı doğa içerisinde bilgilenmek her zaman önemli olmuştur. Eliade’nin de söylediği gibi, hakkında bilgi sahibi olunan her nesne üzerinde egemenlik sağlamak da kolay olmaktadır. “Egemenlik sağlamak” ifadesi burada biraz keskin bulunabilir; belki de ondan korunmanın ya da faydalanmanın yolunu açar demek daha doğru olur. Arkaik insanlar, bu öykülere gerçeğin öyküleri olarak bakmış ve bunların doğruluğunu tartışmaktan da her zaman kaçınmıştır; çünkü öykülerin her biri aslında bir yaratılışın öyküsüdür ve bu nedendir ki; köken mitleri, bir şeyin ya da bir davranışın hayata nasıl geçtiğini vurgulayan örnek olaylar gibi algılanmaktadır. Bu mitler için “insan gruplarının ortak geçmişi”, “onları bir arada tutan sembollerdir” şeklinde bir ifade kullanmak yanlış olmaz. Örneğin, sarımsakla ilgili mitleri bilmek, sarımsağa yüklenen anlamı kavramada kolaylık sağlar ve ona yüklenen “her derdin devası” olma özelliğini de daha anlamlı hale getirir.

Avrupa ortaçağına kadar gerilere götürebileceğimiz araştırma tarihçesindeki en önemli isimlerden birisi, Alman araştırmacı H.Schliemann’dır. Din eğitimi almış olan Schliemann çocukluğundan itibaren okuduğu Homeros destanlarından etkilenmiş ve bu kitaplarda anlatılan Troia Savaşlarının gerçek olabilecekleri düşüncesiyle araştırmalara başlamıştır. Schliemann’ın 19.yy’da gerçekleştirdiği bu araştırmalar, Avrupa’nın öteden beri bildiği ve destandan öte (ya da bir edebi

eser olmaktan öte) hiçbir şey ifade etmeyen anlatıların doğru(?) olduğunu ortaya koymuştur. Schliemann'ın ortaya koyduğu bu gerçek, Avrupa tarihi açısından bir dönüm noktası oluşturmuş ve bu tür efsanelerin doğru olabilme ihtimali ortaya çıkmıştır. Özellikle “uluslaşma” süreci yaşayan Avrupa bu ihtimale sıkıca sarılmış ve araştırmalar Tevrat üzerine yoğunlaşmıştır. Tevrat'ın araştırılması Hristiyan ve Yahudi dünyası kadar din inancı olmayan insanlar için de önemli bir olaydır. Bütün gözler Ortadoğu'da yoğunlaşan araştırmalara çevrilmiş, başta Nuh Tufanı olmak üzere Tevrat'ta anlatılan bütün mitoslar irdelenmeye başlanmış ve doğrulanmaya çalışılmıştır. Bu olay aslında, arkeoloji tarihi üzerinde de önemli bir dönüm noktası olmuş ve arkeoloji biliminin gelişmesine de katkı sağlamıştır. Böyle bir araştırmadaki “din” faktörü bir kenara bırakılsa bile, başka bir boyutu var ki, bazı mitler 20.yy'ın en vahim olayı olarak anlatılabilecek olan II.Dünya Savaşı'nın çıkış noktasını oluşturmaktadır; bu boyut, mitosların ideolojik olmaları veya ideolojik olarak kullanılabilme özelliklerine sahip olmalarıdır. Türkler de dahil olmak üzere neredeyse tüm Avrupa, özellikle de Almanya, milliyetçiliği o kadar ileri vardırılmışlardır ki, kendi ırklarının kökenini Nuh Peygamber'e kadar geri götürmeye çalışmışlardır. İmparatorlukların parçalanması ve ulus devletlerinin ortaya çıkması nedeniyle yaşanan savaşlar, ulusları asil bir köken bulma çabasına itmiştir. Mitolojinin bu türden ideolojik arayışlar için çok uygun bir zemin oluşturması, bir yandan mitoloji çalışmalarının ilerlemesine olanak sağlamış; öte yandan ise insanlık tarihinin her zaman hicap duyacağı bir geçmişin yaşanmasına neden olmuştur. Yeni Dünya'nın keşfedilmesi ile somut olarak karşılaşılan ırk/reng farklılıkları, bilim adına yapılan araştırmalar ve bunları temel alan milliyetçi teorisyenler sayesinde, 20.yy'ın ortasında milyonlarca kişinin ölmesiyle sonuçlanan bir insanlık ayıbına dönüşmüştür. İnsanlığın Tanrı tarafından yok edilmesi ve geriye Nuh ve üç çocuğunun kaldığını anlatan tufan mitosunu, kendisine en eski ve en soylu köken

arayan Avrupalıların iştahlarını kabartmıştır. Tarih kitaplarında pek söz edilmese bile, Türkler de bu ideolojik köken arayışından etkilenmişlerdir. I.Dünya Savaşı sonrasında yeni bir devlet kuran Türkler, Anadolu üzerinde iddia ettikleri haklarını tarihsel bir zemine oturtacak girişimlerde bulunmuşlardır. Bu gerekçeyle başlayan alışmalar, Anadolu’da çok önceleri yaşamış olan Hititlerin Türk olduklarını iddia etmenin yanı sıra Nuh’un çocuklarından Yafet’in (zellikle ari ırkı temsil eden) torunları olduklarını iddia ve ispat etme çabasına kadar gitmiştir.

Mitlerin işlevi, özellikleri ve anlamları yalnızca ideoloji ve köken arayışlarıyla sınırlı kalmaz; mitler, “mitolojik geçmişte” yaşanan bazı kutsal olayların tekrarlarını da sağlamaktadır: “Tanrılar ne yaptıysa onu yapmalıyız” (Satapatha Brahmana VII,2,1,4: Eliade 1994). Eliade’nin çalışmasında da açıkça görüldüğü gibi, yaptığımız her hareketin bir arketipi vardır; yani bu davranışlar, mitolojik geçmişte ilk kez “kutsallar” tarafından yapılmıştır. İnsanlar arasında gerçekleşen evlilikler, başlangıçtaki en büyük iki Tanrısal güç olan Yer ve Gök’n evliliğini (hieros-gamos) temsil etmektedir. Kutsal dinlerde de evlilik kurumu bu türden bir anlam taşımaktadır: Hıristiyan dünyasında evliliklerin kilisede Tanrı huzurunda gerçekleştirilmesi ya da Müslümanlar arasındaki “imam nikahı”nın da bu temele dayanması örnek olarak gösterilebilir. Savaşların ve mücadelelerin de yine mitolojik geçmişte kutsallar arasında yaşanan benzer bir olayı simgelediği düşünülebilir. Antik Yunanlılar, kazandıkları büyük askeri başarıların neredeyse tümünü, Tanrıların Titanlara karşı verdikleri mücadeleyle özdeşleştirmişlerdir. Örneğin Pergamon ordusunun Galatlara karşı kazandığı büyük bir zaferin ardından, Pergamon halkı, göklerin en büyük Tanrısı Zeus’a adadıkları bir sunak yaptırmışlar ve (şu anda Almanya’da bulunan) bu sunağın etrafını Tanrıların Titanlara karşı verdikleri büyük savaşın temsili sahneleri ile süslemişlerdir. Bugün, yaşamımızda mitolojik anlamlarını düşünmeksizin tekrarladığımız pek

çok davranış bulabiliriz: İnsanların işledikleri günahların bir kefareti olarak Tanrı'ya sundukları kurban olgusu da aslında, herkesin kendisi için Tanrı'ya kurban sunmasının yanı sıra, İbrahim Peygamber tarafından Tanrı'ya verilen ilk kurbanın yinelenmesini de sağlamaktadır. Mitolojinin yaşamımızdaki önemini anlatan, hatta gündelik yaşamı düzenleyen bazı örnekler de gösterebiliriz: Yahudi ve Hristiyan dünyasında haftalık mesai günleri Tanrı'nın evreni ve insanı yaratırken uyguladığı mesaiyi tekrar etmektedir; Tevrat'a göre ilk altı günde evreni ve insanı yaratan Tanrı yedinci gün dinlenmiş ve bu günü "mübarek" kılmıştır. Hristiyan ve Museviler, gündelik hayatlarını buna göre düzenleyerek, Tanrı gibi cumartesi veya pazar gününü çalışmadan geçirmektedirler. Gündelik hayatımızın içine yerleşmiş, Noel kutlamaları, bahar bayramları, gün dönümleri, hasat şenlikleri gibi arketipi çok eskiye, mitolojik çağlara dayanan daha birçok örnek gösterebiliriz.

Mitoloji çalışmalarına getirilen bir başka boyut ise psikanalitik yöntemlerin kullanılarak, tıpkı rüya yorumları gibi mitosların da çözümlenebileceğidir. Bu yaklaşıma göre, masallar, mitler ve rüyalar kollektif ya da bireysel bilinçdışının ürünleridir. Freud'un rüya analizlerinden esinlenen bazı psikanalistler, aynı yöntemle masalların ve mitlerin de yorumlanabileceği konusunda çalışmalar sunmuşlardır. Freud'un rüyalar üzerine yaptığı çalışmaların temelinde, bilinçdışı kaynaklı, kabul edilemez olan istek ve davranışların rüyalarda sansürlenmesi ve sembolleştirilmesi mantığı yatmaktadır. Rüyaları bireylerin içsel yaşamının sembolik bir yansıması olarak kabul etmemiz de mümkündür. Freud, rüyalardaki ilk bakışta anlamsız gibi görünen bazı motiflerin rastgele olmadığı ve bazı anlamlar içerdiği görüşündedir. Bu anlam, her zaman kolayca ortaya çıkarılabilecek açıklıkta olmayabilir ve bunun için sembol analizinden yararlanmak gerekmektedir.

İnsanların çok farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen, oluşturabildikleri tek ortak dilin sembol dili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu ortak dil aslında bir ortak çabanın da

ürünü değildir; “sembol dilinin temelinde, kişisel tecrübe, his ve düşüncelerin sanki çevremizde oluşan olaylar ve bunların algılanmasıymış gibi olması yatar. Sembol dili, gün boyu kullandığımız konuşma dilinden çok farklı bir mantığa sahiptir. Bu dilin mantığında önemli olan zaman ve mekân değil, yoğunluk, anlam ve çağrışımdır. Sembol dili, insanlığın geliştirdiği tek evrensel dildir ve tarihin akışı içinde oluşan tüm kültürler için aynıdır. Kendine has bir dilbilgisi ve cümle yapısı olan mitosların, masalların ve rüyaların dilini anlayabilmek için, ilk önce bu sembol dilinin özelliklerini çözmemiz gerekecek” (Fromm 1997, 22). Özellikle Hristiyan Avrupa’ında girilen ortak ve kusursuz dil arayışlarına ve bu yöndeki yüzlerce yıllık bir çabaya (Eco 1995) rağmen oluşturulamayan ortak dil, insanlığın kendi deneyimleri sonucunda ve hiçbir ortak çaba harcamadan semboller aracılığıyla kendiliğinden oluşmuştur.

Başlangıçta yalnızca nevrotik hastalara yardım etmek amacıyla Freud’un ilgi alanı içine giren rüyaların sonradan evrensel olduğunun anlaşılması üzerine, mitosların da rüyalar gibi evrensel sembolik bir dile sahip olduğu kabul edilmeye ve irdelenmeye başlanmıştır. Burada önemli olan sembolize ettiği “şey”le doğrudan bir ilişkisi olan evrensel sembollerdir; bu semboller yukarıda söz ettiğimiz farklı kültürlerdeki mitosların şaşırtıcı bir biçimde benzer olmalarına da bir ölçüde açıklık getirebilirler. “Ateşi bir sembol olarak kullandığımızı düşünelim. Ocaktaki ateşin canlılığı hepimizi büyülemektedir. Ateş, durmadan değişir, büyür, küçülür, fakat yine de belli bir sürekliliğe sahiptir. Ateş için şunu söylemek mümkündür: o hiçbir zaman aynı kalmadığı halde, hep aynı olandır. Güç, enerji, büyüklük ve hareketlilik ateşin en önemli özellikleridir. Sanki sonsuz bir güç kaynağını kullanarak dans eder gibidir. Eğer ateşi bir sembol olarak kullanacaksak, onun özelliklerine uyan duygularımızı dikkate almamız gerekecektir. Yani; güç, çabukluk, çeviklik, ateş sembolü aracılığı ile anlatabileceğimiz duygularımızdır.” (Fromm 1997,36). Ger-

çekten de, hangi kültüre giderseniz gidin ateşin insan üzerinde bu tür bir etkisi vardır; bir kamp ateşine bakarken hissettiklerimizi bir düşünelim, nasıl da kendimizi bırakıveriyoruz ateşin büyüüne. Zaten, insan yaşadığı önemli olaylar karşısında nasıl “alevlenir”, sinirlerimiz nasıl “saman alevi” gibi parlayıp sonra yatıştır ya da gözlerimizin “ateş” gibi parıldadığını hepimiz çok iyi biliyoruz. Bu özellikleri nedeniyle ateş, her zaman, her kültürde eril bir sembol olarak dikkate alınmıştır (Bachelard 1995). Doğanın güçleri karşısında savunmasız kalan insan, kendisini savunabilmenin en iyi yolu olarak korkunun/güçlünün tanımını yapmak veya adını koymak için bu sembollerden bolca yararlanmış ve mitosları yaratma becerisini göstermiştir. Toprağın doğurgan-dişil-ana olması, gökyüzünün eril-baba olması hiç de tesadüfi değildir; bu evrensel semboller tüm dünya kültürleri için geçerlidir. Etrafınıza bir bakın, ağaçlara, otlara, meyvelere, kaynaklara ve bunların insan ve diğer canlılar için ne kadar hayati önem taşıdıklarını bir düşünün, bu kadar yaratıcı, besleyici ve doğurgan olan toprağı “ana”dan başka bir sembolle ifade etmeniz mümkün müdür? Dünyanın neresine giderseniz gidin toprağın bu özellikleri değişmeyecektir; verdiği ürünler farklılaşabilir; ama onun doğurganlığı, besleyiciliği bütün canlılara karşı şefkati değişmeyecektir. Bu nedenledir ki, toprak, dünyanın bütün kültürlerinde, mitos ve öykülerinde “ana” sembolü ya da sıfatı ile tanımlanır ya da karşılanır. Gök ve toprağa atfedilen semboller kadın ve erkek cinsiyetleri arasındaki ideolojik mücadeleden de kaynaklanmaktadır ki, ileride bunu detaylı olarak tartışacağız. Bu çalışmanın bazı bölümlerinde de göreceksiniz ki, birbirlerinden çok farklı olan kültürlerin mitoslarında, semboller çok benzer bir biçimde kullanılmıştır. Ve bu benzerlik, uzunca bir süre bu bilimle ilgilenen insanları meşgul etmiş, değişik teorilerin üretilmesine neden olmuştur; ancak yukarıda verdiğimiz örnekler de açıkça göstermektedir ki, –bu örnekler daha da çoğaltılabilir– evrensel semboller nedeniyle insan hangi coğrafyada yaşarsa yaşasın

ya da hangi kültür evresinde olursa olsun birbirlerine çok benzeyen mitoslar yaratmış ve bu mitoslar, binlerce yıl boyunca kullandıkları sembol dilleri nedeniyle, kültürü taşıyan öğeler olmuşlardır.

Mitosların sembolik özelliklerinin anlaşılması, ait oldukları kültürler için aydınlatıcı bilgiler vermesi açısından önemlidir. Özellikle de yazının olmadığı kültürlerle ait bu türden anlatılar dikkatle analiz edildiklerinde toplumun yapısı, kültürü ve kutsal hakkında önemli bilgiler taşıdıkları görülür. Bu konuda, aslında mitos yalnız da değildir; mitoslar gibi pek çok materyal sözünü ettiğimiz semboller beraberinde taşımaktadır. Örneğin, duvar resimleri, süsler, motifler, heykel ve kabartmalar sembol çözümlemeleri yoluyla konuşabilen ve bilgilendirici olan öğelerdir.

Mitosların yorumlanması çalışmalarına baktığımızda, hemen herkesin tanıdığı önemli isimler karşımıza çıkmaktadır. Bunların en başında ise şüphesiz yukarıda da söz ettiğimiz Sigmund Freud gelmektedir; mitosların da rüyalar gibi yorumlanabileceğinin yolunu açarak, bu alandaki çalışmalara yeni bir bakış açısı getirmiştir. Mitosları Freudien bir tarzda inceleyen J.J.Bachofen (Bachofen 1997) ise, arkeoloji biliminin henüz gelişmiş bir alan olmamasından kaynaklanan eksik bilgilenmenin kurbanı olmuş; mitoslardaki sembollerden yola çıkarak, yüksek kültürü yaratan Yunanlılardan önce, anaerkil sisteme sahip olan bir topluluğun yaşadığını söyleyerek, bu alandaki ilk çalışmaları (1861) yapmıştır. Mitoslardaki sembollerin yorumlanabileceğini söyleyen bir diğer ünlü psikanalist Fromm olup, Oidipus, Yunus Peygamber ve Babil yaratılış mitosları hakkında yaptığı çalışmalarla, mitoloji yorumlamalarına önemli katkılarda bulunmuştur.

Bu alanda Türkiye’de türünün ilk örneği olarak adlandırabileceğimiz çalışmayı M. Bilgin Saydam (“Deli Dumrul’un Bilinci” 1997) yapmıştır. Türklerin mitos arşivindeki binlerce mitostan birisi olan Deli Dumrul anlatısının, basit bir masal olmadığını, içerisinde derin anlamlar ve bilgiler bulundur-

duğunu psikanalitik yöntemle ortaya koyan Saydam, gerçekte mitosların taşıdığı kültürel öğelerle ilgilenen insanlar için çok önemli bir örnek çalışma sunmuştur. “Masallar, mitler, halk hikâyeleri, ortak (kolektif) bilinçdışının ürünleridir; ait olduğu topluluğun bireye sunduğu, binyıllar boyunca yaşanagelmiş, sınanmış zihin modellerini sahnelerler. Bireysel-psikolojik düzlemde rüyalarla benzerlikleri vardır. Rüyaların temel dokusu birincil düşünce süreçlerine indirgenebilir. Bu ortak ürünlerde ise, bilinçdışı dinamiklerin oluşumunu belirleyen birincil süreçleri, dış gerçekliği gözeten ikincil düşünce süreçleriyle bağlantı içinde işlenmiştir. Yani iç ve dış gerçekliklerin birbirini “doğrulayan” bir aradalıkları söz konusudur. Özellikle mitler, insan ruhunun yaratıcı eylemlerle yaptığı sıçramaları, nesiller boyunca canlılığını koruyan, ileriye açık kazanımlar şeklinde yansıtmaktadır. Bu ortak ürünler, insan bilincinin gelişim öyküsünü ve bu zorlu süreç içindeki korku, kaygı, umut, coşku gibi yaşantılarını aynalar. Gerek birey ve gerek kültür olarak insanı anlamak, mitlerin müziğine kulak vermekten geçer. Yaratılış ve kahramanlık mitleri, evrenin ve insanın oluşum sürecinin, insan ruhunun eylemlerinin yansımasıdır.” (Saydam 1997,7.)

Bilinçdışının kendisini resim olarak ifade etmesi, ilk bakışta çok kolay ve basit gibi görünebilir. Bilinçdışı, bu resimleri sonsuz seçeneklerin bulunduğu bir kaynaktan seçmekte, bir araya getirmekte ve kimi zaman da karşımıza çıkarmaktadır. Özellikle mitler, toplumsal bilinçdışının ürünleri olarak on binlerce yılın toplumsal deneyim, duygu, korku ve kabulenişlerini ifade etmektedir. Bu nedenle, mitoslar başlangıçta olmuş bitmiş olayları anlatıyor gibi görünen ve daha sonra gelen toplumlar tarafından kelimesi kelimesine değişmeden aktarılmış ölü sözler değildir. Aksine mitler, içinde yaşadığı her topluluk ve kültürden bir şeyler taşıyan, yaşadıkça değişen ve gelişen bir organizma gibidir; tek yönlü değildir; herhangi bir yöntem ve analizle tam olarak anlaşılabilecekleri iddiasından uzaktırlar. Kültürleri ve toplumları etkilemele-

rinin yanında içinde yaşadıkları kültür ve toplumlardan da etkilenirler, onlardan izler taşırlar. Mitler, ışığı hangi taraftan gönderirseniz gönderin, mutlaka farklı bir açıyla kırılarak çıkan bir kristal gibidir; ifade ettiği tek bir gerçek yoktur; kendilerine bakan her göze farklı bir ayna sunmaktan öteye gidemeyecektir.

Ancak yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, mitos ve masal gibi toplumsal bilinçdışı ürünlerin canlı organizmalar gibi yaşayan anlatılar olduğundan ve her dönem ve kültürden bir parça taşıdıklarından yola çıkarak, bazı mitosların insanlığın bazı dönemleri hakkında bilgi verdikleri açıktır. Saydam (1997), Deli Dumrul mitosunda İslam öncesi ve İslam sonrası öğeleri bu anlamda açıkça tespit etmeyi başarmıştır. Özellikle arkeolojik verilerin az olduğu dönemleri bu mitoslarda sembolik olarak bulmak mümkün olmaktadır. Tevrat'ta anlatılan "cennetten kovulma" mitosunun insanlığın avcı-toplayıcılıktan tarım ve yerleşik düzene geçişini temsil eden bir anlatı olduğunu bu kitapta bulacaksınız. Yine Gılgamış Destanı olarak bilinen Mezopotamya mitosunun "kentleşme" sürecini yansıttığını detaylı olarak okuyacaksınız.

Bilinçdışının bu muhteşem ve karmaşık tablosunu anlamaya yönelik olarak, mitlere farklı yöntemlerle yaklaşmaya çalıştık ve interdisipliner bir çalışma ortaya koyduk. Bizim aynamızda görünen tablonun söze aktarılması konusunda mümkün olduğunca, kolay anlaşılabilir ve daha büyük bir meraklı kitlesine ulaşabilecek bir dil kullanmaya çalıştık. Judy Foster'in yönetmenliğini yaptığı "The Contact" adlı filmde Foster, "öteki" dünyaya gitmek için olağanüstü bir çaba harcayan ve sonunda bunu başaran bir astronom rolündeydi. Uzun uğraşlardan sonra gitmeyi başardığı "öteki" dünyaya ulaştığında ise, karşılaştığı muhteşem manzara karşısında söylediği tek şey, "keşke bir şair gönderselerdi" olmuştur. Bu kitapta irdelemeye çalıştığımız mitlerin önemli bir bölümü, bize şair/ozanlar tarafından aktarılmıştır; ne yazık ki, bizim bu konuda onlar gibi şairane bir üslup kullanma iddiamız

yok; çünkü bu kitabın yazarlarından hiçbirisi şair değildir.

MİTLERİ YENİDEN OKUMAK

20.yy'ın ikinci yarısından sonra, özellikle sosyal bilimlerin alanında bilim dallarının yeniden yapılanmaya başladıkları ve doğal bilimlerin etkisinden kurtularak kendi kişiliklerini kazanma sürecine girdikleri açıkça görülmektedir. Arkeoloji alanında da İngiltere'nin öncülüğünde, bazı yenileşme hareketleri başlamıştır. Postmodern düşünceye paralel olarak ilerleyen bu hareketler, arkeolojik materyale yeniden bakmayı ve yeni anlamlar yüklemeyi gerekli kılmıştır. Bu çalışmalara getirilen en büyük yenilik interdisipliner çalışma yapma zorunluluğu olmuştur. Sosyal bilimlerin hangi alanında çalışılırsa çalışılsın, sadece tek bir disiplinden hareketle materyali anlamak mümkün olmamakta ve mutlaka ilgili başka bilim dallarının yöntem ve bilgilerinden yararlanmak gerekmektedir. Arkeoloji kürsülerinde teorik ağırlıklı olarak başlatılan bu yeni yapılanma süreci, yavaş yavaş uygulamalara da yansımaya başlamıştır. Anadolu arkeolojisi temelinde bakıldığında bile, Anadolu'nun en erken yerleşim birimlerinden birisi olan Çatalhöyük'ten başlayarak, interdisipliner çalışmalar ve ekipler, arkeologların kafasındaki pozitif bilim anlayışını sarsmakta, hatta yok etmektedir. Prehistorik dönemler olarak ad-

landırdığımız yazısız kültürlerde yapılan çalışmalarda, bilim-ler arasında kurulan bu iletişim daha fazla bilgiye ulaşılmasına olanak sağlamaktadır. Yine yazısız kültürlerde, yazılı belge olmamasının getirdiği handicap resim ve heykel sanatının ifadeleriyle giderilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmalarda, özellikle sembol analizinden yararlanılmaktadır. İlk üretime ve yerleşime geçiş evresini temsil etmekte olan ve Neolitik dönem olarak isimlendirilen dönemdeki kutsal ve insan arasındaki ilişki, duvar resimlerinde sembolik olarak ifadelerini bulmaktadırlar (Forest 1993).

Evrensel sembollerin ürünü olarak karşımıza çıkan mitler de toplumun ortak bilinçdışının yansımalarıdır ve çoğu zaman her türlü tarihi ve arkeolojik belgeden daha anlamlı yansımalar sunmaktadırlar. Mitler ve masallar, kişisel bilinçdışının ürünleri olan rüyalardan, toplumsal ürünler olması nedeniyle ayrılmaktadırlar. Rüyaların yardımıyla nasıl kişinin bilinçdışına inilebiliyor ve ruhun derinliklerinde yolculuk yapılabilirse, mitler ve masallar yardımıyla da toplumların oluşturdukları ortak bilinçdışında yatan sorunlar ve doğaüstü güçlerle kurulan ilişkiler anlaşılabilir. Arkeolojide de eski eserden yola çıkarak insan zihnine ulaşmayı hedefleyen teoriler ortaya atılmaya başlandı. Bilişsel arkeoloji (Renfrew 2000) olarak da isimlendirilen bu yöntem, karanlıkta kalan “insan”a ulaşma iddiasını taşımaktadır. Bugün, birçok eski yerleşim yerinde karşılaştığımız, görkemli ve büyük tapınaklar sadece sanatın ürünleri değildir; aynı zamanda, dönem insanının bilinçdışının derinliklerinde hissettiği soruların cevabını bulma çabası olarak kabul edilmelidir. Bilinçdışını yansıtan bu tür ortak semboller, antik kentlerdeki bu yapıların daha anlamlı hale gelmelerini de sağlayabilecektir. Çünkü bu mimarlık şaheserlerini yaratan şey, insanın içinden gelen estetik kaygılar değil, bilinçdışında yaşattığı korku ve sorunların estetize edilmiş çözüm şekilleri ve bunların dışa vurumlarıdır.

Her mitin bize sunduğu sözel bir resim söz konusudur; hatta belli süreçleri anlatmaları nedeniyle birçoğunun hare-

ketli resimlerden oluşan sinema ürünleri oldukları bile düşünülebilir. Kahramanların ve olayların evrensel sembol diliyle temsil edildiği bu sahneleri tekrar resimleştirerek insanların önüne sunmak, bir yerde anlaşılmayan bir dilin anlaşılabilir bir dile çevrilmesine benzetilebilir. Burada bazı handikaplar da olacaktır tabii ki, evrensel geçerliliği olan bir sembol dilini, ya da başka bir söylemle insanlık tarihinin belli bir noktasında, belli bir insan topluluğunun yarattığı bilinçdışını yansıtan bu ortak ürünleri somutlaştırmak ya da bilinç düzeyine getirmek görüldüğü kadar kolay olmamaktadır. Her şeyden önce evrensel semboller ile kişisel semboller arasında çok net bir ayrım yapmak mümkün değildir. Her ne kadar sembollerin evrensel anlamları ortaya çıkarılıp kullanılmaya çalışılmaktaysa da kimi zaman sembollerin kişisel anlamları da işin içine karışabilmektedir. Bu son problemi aşmak mümkün olsa bile her şeyden önce, bilinçdışının bu sembolik ürünlerinin tam olarak bilinç durumuna getirilmesinin mümkün olmadığını itiraf etmek gerekmektedir. Öyleyse, bu kitabın da, konu olarak seçtiği bilinçdışı ürünleri tümüyle gözler önüne sermekten uzak olduğunu söylemek, alçak gönüllülük olarak değerlendirilmemelidir. Başka insanlar tarafından yapılacak olan aynı konudaki çalışmaların bile farklı sonuçlar verebileceği peşinen kabul edilmelidir.

“Hillman’ın ifadesiyle ‘mitoloji antik zamanların psikolojisi, psikoloji ise modern zamanların mitolojisidir’”(Saydam 1997,45). İnsanlığın bilinçdışını yansıtan ve sembolik öyküleri dışavuran mitler, insan kavramıyla birlikte değerlendirildiğinde, insan ve insan bilincinin öyküsünü de vermektedir. Mitosları yaratan ve yarattığı mitosta yer alan insan figürleri de dikkate alınınca; antik dönemin bu mitleri insan figürünün psikolojik yansımalarını ve gelişimini de ortaya serebilmektedir. Bu mitlerde, sanki bilinçdışından bilince doğru yolculuk yapan bir taşıt söz konusudur ki, bu taşıta binip onun hareket etme özelliğinden yararlanarak bilinçdışından bilince doğru geçiş yapan insan zihninin öyküsü anlatılmaktadır. Ya-

ratılış mitinde, Khaos veya ilksel sulardan oluşan, ilksel durumlarla temsil edilen bilinçdışının en derin noktası, önce evrenin yaratılması, arkasından insanın yaratılması ve birçok başka olay ve mücadele sonucunda kişilik bulan ve kendisini temsil edebilecek duruma gelen bir birey olma öyküsüdür aynı zamanda.

Mitler ortak bilincin oluşum serüvenleridir; bu serüvenin başlangıcında ilksel durumdan başka hiçbir şey yoktur. Bu ilksel durum ne olursa olsun, ister khaos ister su, tam anlamıyla koyu bir bilinçdışı durumu temsil eder; ilk bakışta bu, insan bilincinin hiçbir şekilde algılamasına izin vermeyen bir bilinçdışılıktır. Yaratılış mitinde, karanlık bilinçdışından aydınlık bilince doğru yükselecek olan merdivenin basamakları tek tek inşa edilmeye başlanır: ilksel durumdan, Tanrısal güçleri olan bazı varlıklar yine insan bilincinin algılayamayacağı bir biçimde doğar. Mutlak bilinçdışından doğan bu iki varlık dişil ve eril ögeyi yani Yer ve Gök'ü temsil etmektedir. Genel bir bakışla, pek bir şey ifade etmeyen bu iki yeni varlığın, gerçekte bilinçdışından bilince doğru yolculuğun başlamasının göstergeleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu eril ve dişil ilkenin başlangıçta hiçbir sorunu olmadığını söylemek mümkündür; ancak bunların yaratacağı/doğuracağı yeni kutsal varlıklarla birlikte eril ve dişil ilke arasında çatışmalar ortaya çıkacaktır. İlk başta iktidar olarak açığa çıkan sorunun aslında bilinçdışı ve bilinç arasındaki yolculuğun göstergesi olan bir ibre olduğunu da düşünebiliriz. Bir kutuptan –dişil bilinçdışından– başlayan göstergede ibre diğer bir kutuba –eril bilince– doğru hareket ettikçe gücü temsil eden belirleyicilik göstergesinin de bilince yaklaştığını sembolik bir ifadeyle söylemek mümkündür. Mutlak bilinçdışından sonra ortaya çıkan ikinci kuşakta ibre biraz daha eril ilkeye doğru hareket etmekte ve her kuşakta biraz daha bilince yaklaşmaktadır. Yaratılış mitinin her jenerasyonunda bilinçdışı ve bilinç arasında mutlaka bir çatışma olmakta ve bu çatışmanın galibi ise daima bilinç olmaktadır; bir başka ifadeyle her aşamada ya-

şanan dişil ve eril ilke arasındaki mücadelede, eril ilke biraz daha güçlenerek galip olarak çıkmakta ve bilinçdışını temsil eden dişil ilke ise zayıflamaktadır. Yaratılış aşamasının, son noktası olarak görebileceğimiz insanın yaratılması bile, tam bir bilinçlilik durumunu işaret etmez; ancak insanın yaratılışının, eril ilkenin dişil ilkeye kesin bir biçimde üstünlük sağlamasıyla gerçekleştiğini hemen hatırlatmamız gerekir. Bilinç ve bilinçdışındaki bu ibre hiçbir zaman tam olarak bilinci yani eril ilkeyi göstermez; çünkü insan bilinci aynı zamanda bilinçdışını da beraberinde taşımaktadır. Yine de, eril ve dişil ilke arasındaki bu savaşın galibinin eril ilke olduğu ve bunun göstergesi olarak da, göksel iktidarların mutlak temsilcileri olarak kabul edilebilecek olan kutsal dinlerin hâkimiyetini ortaya koyabiliriz. Bilinçdışından bilince yapılan bu yolculuk, bireysel ve toplumsal düzeyde her gün yeni boyutlarıyla tekrar tekrar yaşanmaktadır.

Tüm bunlar dikkate alınarak yapılan çalışmalarda, insanın binlerce yıldır bildiği bazı anlatıları anlamlandırma çabasına giriyoruz. Bu çabada bizi sınırlamaması açısından, hiçbir teori ve yöntemi tam olarak benimseme ve uygulama çabamız olmadı. Bu kitabın yazarlarının formasyonları ve entelektüel birikimleri çerçevesinde, bir tercüme yapma iddiası ön plandadır. Bunların ötesinde, bir başlangıç çalışması olması umuduyla ve bir gündem yaratması amaçlanarak, mitos ve logosu kamusal alana getirmek hedeflenmiştir.

YARATILIŞ MİTOSLARI

Antik Yunan dünyasında Tanrıların ve evrenin yaratılış öyküsünü Kyme’li (Aliğa) Hesiodos’un “Theogonia” adlı kitabından öğrenmekteyiz (Erhat, Eyüpoğlu 1991). M.Ö. 8.yy’da yaşadığına inanılan Hesiodos’un bu kitabı, “antikçağın” inanç sistemi hakkında bilgi veren en önemli kaynaktır. Bu kitapta anlatılanlar, antik Yunan halkının doğayla, doğaüstü güçlerle ve birbirleriyle ilişkilerinin düzenlenmesinde temel aldıkları yaratılış öyküleridir. Yunan Tanrılarının ve evrenin nasıl yaratıldığını Hesiodos da, içinde sanatçı ruhu taşıyan bütün insanlar gibi, **Mousalardan** öğrenmiştir. Hesiodos, Mousalar’ın bu yardımına karşılık olarak, Tanrıların hikâyesine “Mousalara Sesleniş” başlığı altında topladığı övgülerle başlamıştır.

“Bir güzel ezgiyi onlardan (Mousalardan) öğrendi Hesiodos
bir gün
Ulu Helikon’un yamaçlarında koyun güderken,
İlkin şu sözleri söylediler bana
Kalkanlı Zeus’un kızları, Olympos’un Tanrıçaları:
‘Siz ey kırlarda yatıp kalkan çobanlar,

Dünyanın yüz karası yaratıkları!
Sizler ki hep birer içkembesiniz sadece,
Biz yalan söylemesini biliriz gerçeğe benzer,
Ama istersek dile getiririz gerçekleri de'.
Böyle konuştu ulu Zeus'un kızları
Ve çiçek açan bir defneden koparıp
Güzel bir dal verdiler bana asa diye,
Sonra Tanrısal sesler üflediler içime
Olacakları ve olmuşları yüceltmek için
Ölümsüz mutlular soyunu kutlamak için
Ve ele övmek için kendilerini
Her destanın başında ve sonunda

Hesiodos, Zeus'un kızlarına övgüler düzerek, Zeus'un gönlünü mü hoş tutmak istedi; yoksa hikâyesine bütün bunları "Tanrısal varlıklardan öğrendim" diyerek inandırıcılık mı kazandırmak istedi veya böylesine büyük bir Tanrı'nın kızlarının kendisini önemseyerek bu bilgileri vermeye değer bul-

Mousalar, Musalar

Mousalar, "hatırlayış", "hafıza" gibi kavramların kişileştirilmiş biçimi ve Uranos (Gökyüzü) ve Gaia (Yeryüzü)'nin kızları olan Mnemosyne'nin Zeus'la geçirdiği dokuz aşk gecesinin ürünleri olan kız kardeşlerdir. Müziğin evrendeki en önemli noktalardan birisi olduğunun sembolik yansımalarıdır. Yunan tanrılarını müzikle şenlendirmelerinin yanı sıra düşüncüyü de yönetirler. Kral-lara eşlik ederek, onlara ikna edici sözler söyleyen, kavgaları yatıştıran ve insanlar arasında barışı sağlayan hep onlardır. Hatta zaman zaman tanrılar ve insanlar arasındaki ilişkiye yön veren de onlardır. İnsanların tanrıları ve onların dünyayı yaratırken verdiği mücadeleyi unutmalarını önlemek amacıyla uyarılar yaptıkları bilinmektedir. Müze kelimesinin de isim annesi dokuz kardeşin her biri güzel sanatların farklı bir alanını temsil eder. Kalliope destansı şiir, Polhymnia pandomim, Euterpe flüt, Klio tarih, Terpsikhore şiir ve dans, Erato lirik koral, Melpomene komedi, Thalia trajedi ve Urania astronominin sembolik ifadesidir (Grimal 1997; Mousalar).

duklarını söylemekle kendisini mi övmeye çalıştı, bunu kestirmek zor. Ama söyleyebileceğimiz bir şey var ki, Hesiodos Mousalardan söze başlayarak anlatacaklarının önemini vurgulamış ve takdim ettiği eserin yazarının da kendisi olduğunu belirtmiştir.

Mousaların, insanları daha eserin en başında aşağılamaları ilginçtir; onları Tanrılara ve Tanrıların yaptıkları şeylere kayıtsızlık kalmakla suçlamaktadırlar. Ancak burada daha da ilginç bir şey var ki, o da Mousaların Hesiodos'u seçme biçimidir. Mousalar tarafından bir peygamber olarak seçilmiş gibi görünen Hesiodos, sahip olduğu/aktardığı bilgilere de adeta vahiy yoluyla (Mousaların içine üfledikleri Tanrısal sesler yardımıyla) ulaşmaktadır. Hesiodos'un görevi ölümsüz mutlular soyunu kutlamak ve Mousaların dile getirdikleri gerçekleri birer işkembe gibi her şeyden habersiz yaşayan zavallı insanlara anlatmaktır. Hesiodos da üzerine düşen bu misyonu bin yıllardır başarıyla sürdürmektedir.

Bu durum, tek Tanrılı dinlerin kutsal kitaplarında anlatılan birçok peygamberin, Tanrı tarafından seçilmesini ve insanlara Tanrısal gerçekleri anlatmakla görevlendirilmesini anımsatmaktadır. Hesiodos da, peygamberlerin tümü gibi, her şeyden habersiz yaşamaktayken, Tanrısal varlıklar tarafından seçilmiş ve bilinmezleri (Tanrıların ve Mousaların bildiklerini) bilmeye başlamış; hatta onları insanlara aktarma sorumluluğunu da almıştır. Burada, Mousalar Cebrail'in rolünü üstlenirken, Hesiodos'a da Tanrısal mesajları yazma yoluyla insanlara anlatma çabası içerisindeki bir peygamber rolü düşmüştür. Hesiodos, Mousalara yazdığı övgülerin ardından, asıl öğrenmek istediklerini şöyle ifade eder:

Anlatın bütün bunları, ey Mousalar,
Ta başından başlayıp anlatın,
Ne vardı hepsinden önce anlatın.

Hesiodos'un bu soruları aslında, insanın en başından bu yana kendi varoluşuna bir anlam kazandırma çabasının çıkış noktalarıdır; çünkü insan yeryüzünde yaşamaya başladığı andan itibaren sadece kendi varoluşunu değil, aynı zamanda evrenin, diğer canlıların ve bunları var eden Tanrıların nasıl yaratıldıklarını da merak etmekte ve bu sorulara çözüm aramaktadır. İnsanlık tarihindeki bunca dinsel inanç ve yüzlerce kutsal kitap insanın bu bilme ihtiyacını karşılamak üzere oluşmuşlardır. Çünkü, bilinmeyen, bilinmez olan insan için her zaman korkutucu olmuş ve bilme ihtiyacı doğurmuştur. Bilmek güven vericidir; bilinen şey kontrol altına alınmış demektir; bilmek sahip olmak, güçlü olmak anlamında insanın kendisini iyi ve güvende hissetmesine neden olmaktadır.

Hesiodos, "Khaos'tu hepsinden önce var olan," diyerek insanın varoluşla ilgili belki de en eski, en temel ve hâlâ cevaplanmayı bekleyen sorusunu yanıtlamaya başlar. Tanrılardan ve diğer bütün şeylerden önce var olanın boşluk, yokluk, hiçlik ve karmaşa anlamlarına gelebilecek olan Khaos olduğunu söyler Hesiodos (veya Hesiodos'un ağzından konuşan

Hesiodos'un Kaynakları

Hesiodos'un şiirsel bir dille yazdığı eserinin kaynakları her zaman tartışılmıştır. Bütün mitoloji kitaplarında buna ilişkin karşılaştırmalar ve tartışmalar bulmak mümkündür (Erhat ve Eyuboğlu 1991). Özellikle, Mezapotamya ve Hitit mitosları en yakın kaynaklar olarak gösterilmektedir. Ancak, Hesiodos'un bu eseri kaleme aldığı sırada her iki kültürün de tarihten silinmiş olduğu göze alınırsa, etkileşimin çok önceden gerçekleştiğini söylemek gerekir. Theogonia'nın Hesiodos'un kendi yarattığı bir eser olmadığı bazı mitosları Homeros'unda aktarmasından anlaşılmaktadır. Bu nedenle, halk dilinde uzunca bir süredir söylenen bazı destansı anlatıları toplayarak bir "din kitabı" haline getiren Hesiodos olduğu çok açıktır. Mitoslar arasındaki bu benzerliğe neden olan etkileşimlerin ise, çok daha önceleri İÖ III. ve II. binde gerçekleştiğini iddia etmek yanlış olmaz (bu konuda daha geniş tartışmalar için bkz. Bernal 1998).

Mousalar). **Hesiodos**'un yaptığı bu başlangıç, bazı başka dinleri ve mitosları anımsatmaktadır. Tanrılardan önce bir şeylerin var olması gerektiğine inanan insanlar, her kültürde ilksel bir durumun varlığını kabul etmişlerdir. Mezopotamya kültürünün kurucularından olan Sümerlere ait yaratılış mitolojisinde de, Khaos'a karşılık gelen Nammu isminde ilksel bir deniz vardır. Nammu, Sümer Tanrılarının anası ve evrenin yaratılış aşamasının ilk basamağını oluşturmaktadır. Mısırlıların inancına göre de, ilksel durum Nun adını verdikleri uçsuz bucaksız suları temsil eden okyanustur. Babil yaratılış mitosunda da benzer bir ilksel durumla karşılaşmaktayız; ancak diğerlerinden farklı olarak burada, ilksel durum iki parçadan oluşmaktadır: Apsu (tatlı su) ve Tiamat (tuzlu su) (Heidel 2000). Burada dikkati çeken bir diğer konu da, bütün Mezopotamya mitoslarında ilksel durum olarak suyun kabul edilmesidir ki, bu durum biraz farklı biçimde de olsa, aynı coğrafyada şekillenmiş bir öğretiyi olan Musevilik'in kutsal kitabı Tevrat'a da yansımıştır. İlksel durum, sadece tek Tanrılı dinlerde farklılaşmaktadır; bu dinler her şeyden önce bir yaratıcıya ihtiyaç duymayan Tanrı'nın, ilksel bir durum olduğunu kabul eder, dolayısıyla bu dinlerde Tanrı her şeyin yaratıcısı olarak karşımıza çıkar. Örneğin, Musevilerin kutsal kitabı olan ve Hristiyan dünyasının da kabul ettiği Tevrat (Eski Ahit) yaratılışı şu sözlerle ifade eder. "Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı" (Tekvin I,1). Buradan da anlaşıldığı üzere Musevilerin inancına göre her şeyden önce Tanrı vardı; Tanrı gökleri ve yeri başlangıçta yaratmıştı. Tevrat'ta Tanrı'nın yeri ve göğü yaratmasından sonra yeryüzü suyla dolu ve Tanrı'nın ruhu sular üzerinde yüzüyor olarak tasvir edilmektedir. Mezopotamya mitosları ve Tevrat'ta benzer bir biçimde, yaratılışın hemen başında karşımıza çıkan su motifi, ancak Mezopotamya'nın coğrafi durumuna bakıldığında bir anlam kazanır. Özellikle Dicle ve Fırat nehirlerinin getirdiği sularla hayat bulan bu topraklar için, en can alıcı madde sudur. Bugün bile bu bölgede yaşanan siyasi gerilimin önemli

bir nedeni olarak suyu göstermek mümkündür. Ancak suyun bundan başka anlamı da olsa gerek: örneğin, insanın ana kar-
nında sıvıyla dolu bir kese içerisinde yaşam yolculuğuna baş-
laması, evrenin ve Tanrıların da yaratılması için bir sıvıya ih-
tiyaç duyulduğunu düşünmesine neden olmuş olabilir. Hesi-
odos'tan kısa süre sonra, Doğu etkisinde gelişen felsefenin
yaratıcıları da bu düşünceleri doğrulamaktadır: Miletoslu bil-

Tales

Yunan felsefesinin başlangıç noktası olarak kabul edilen Thales Miletoslu'dur. İÖ. 6.yy'da yaşamış olan Thales Miletos ekolü-
nün en önemli düşünürlerindendir. Dinin dışında yaşamın ve va-
roluşun kaynağını ortaya koymak amacıyla doğayla ilgilenen
Thales hakkında detaylı bir bilgiye sahip değiliz. İonialıların
Perslerle yaptıkları savaşta ortaya çıkan Thales, Perslerden ko-
runmak için İonialılara birleşme çağrısında bulunmuştur. Ayrıca
Lydia-Pers savaşında, Kızılırmak kenarında zor duruma düşen
Lydia ordusunun geçmesi için Kızılırmak yatağını değiştirme fik-
rini veren de odur. Astronomi ve matematik alanlarında ismi zik-
redilen önemli düşünürlerden olan Thales, yaşamın kaynağını
suya bağlamaktadır. Mısır'da eğitim aldığı tahmin edilen Tha-
les'in bu şekilde düşünmesi doğaldır. Çünkü, Ortadoğu kültürle-
rinde yukarıda değinildiği gibi yaşamın kaynağı suyla başla-
maktadır. Ayrıca Miletos'un Büyük Menderes nedeniyle, başı
sıkça derde girmiştir. Büyük Menderes Nehri'nin getirdiği alüv-
yonlar nedeniyle sıkça yer değiştirmek zorunda kalan Miletos'ta
yaşamı Thales'in bu şekilde düşünmesinin en önemli nedeni-
dir. Thales'le ilgili bir anektoda göre, yeterince akıllı olmadığı-
nı, şayet olsaydı zengin olması gerektiğini söyleyen bir Miletos-
lu ile iddiaya giren Thales, astronomik gözlemlerine dayana-
rak, o günün en önemli ürünü olan tüm zeytin yağı atelyelerini
kiralamıştır. İnsanların dalga geçmesine rağmen kuraklık nede-
niyle atelyeleri oldukça ucuza kapatan Thales, birkaç yıl sonra
verimin yüksek olmasıyla büyük paralar kazanmış ve isterse kı-
sa sürede zengin olabileceğini göstermiştir. Matematikte ortaya
koyduğu Thales Teoremi hâlâ güncelliğini korumaktadır. Thales,
dünyanın büyük bir denizin üzerinde yüzen bir kara parçası ol-
duğu fikrinden hareket ederek, büyük yıkımlara neden olan
depremlerin, büyük dalgaların kara parçalarını hareket ettirme-
si nedeniyle gerçekleştiğine inanıyordu.

gin **Thales**'e göre her şeyin özü ve bütün varlıkların anası sudur. "Hiçten hiçbir şey oluşmaz" düşüncesi temelinde doğaya ve varoluşa yaklaşan Thales, mitosların farklı varoluş öykülerine karşı, yaşamın kökenini suya dayandırmıştır.

Hesiodos yaratılış öyküsüne şöyle devam eder:

Sonra geniş göğüslü Gaia, Ana Toprak,
Sürekli sağlam tabanı bütün ölümsüzlerin,

Ve sonra Eros, en güzeli ölümsüz Tanrıların,
O Eros ki, elini ayağını çözer canlıların

Khaos'tan Erebos ve Kara Gece doğdu
Erebos'la sevişip birleşmesinden

Hesiodos'a göre, Khaos'tan sonraki aşamada ortaya çıkan ilk şey, somut olarak tanımlanabilen Toprak Ana–Gaia'dır. Ölümsüzlerin bile sağlam tabanı olabilecek kadar güçlü bir kutsallığa sahip olan ve onların, üzerinde yaşayabilecekleri, yurt edinebilecekleri şefkatli bir anadır, Gaia; Yunan yaratılış mitolojisinde cinsiyeti belli olan ve bazı insansal sıfatlara sahip olan ilk yaratıktır ve yeryüzünü temsil eder. Evrenin oluşması için ihtiyaç duyulan "doğurucudur" o, Yunanlıların gözünde. Öyle ya, yeni bir şeyler oluşacaksa, bu ancak bir doğum olayıyla gerçekleşmek zorundadır. Dolayısıyla, doğurganlık özelliğini taşıyan dişil bir kutsala gereksinim vardır. "Yeryüzünün dişileştirilmesi aynı zamanda kutsalın –doğadaki o yabancının, açıklanamaz olanın, yaşantılanması yılgı, korku, ürperti anlamına gelenin– akla uygun hale getirilmesidir... kutsal olanı insan biçimli-dişil olarak tasarlamak, böylelikle bulanık kolektif korkudan büyük ölçüde kurtulmak demektir..." (Türcke 1995;30.) Bu korkularından olsa gerek, Yunanlılar, özellikle de kozmosun oluşumundaki önemli öge-

leri insan-biçimli Tanrılar olarak bilinç düzeyine getirmişlerdir. İnsan biçimli olmak, aşına olmak, bilindik olmak ve belki de “bizim gibi” olmak bakımından daha güven verici ve daha bilinir bir figür olmakla özdeş olmalı.

Khaos’tan ortaya çıkan/doğan tek yaratık Gaia değildir; Gaia’nın dünyaya gelişinden sonra, Eros’un doğması yaratılış mitosunun ilerleyen basamaklarında daha iyi anlaşılacaktır. Khaos daha sonra Erebos’u (yeraltı karanlığını) doğurarak onunla birleşir ve bu birleşmeden de Nyks olarak anılan gece karanlığı ortaya çıkar.

Toprak bir varlık yarattı kendine eşit:
Dört bir yanını saran Uranos, yıldızlı Gök’ü,
Mutlu Tanrıların sürekli sağlam yurdunu.
Yüksek dağları yarattı sonra,
Konaklarında Tanrıçalar oturan dağları.
Sonra denizi yarattı, ekin vermez denizi:
Azgın dalgalarıyla şişen Pontos’u.
Kimseyle sevişip birleşmeden yaptı bunu.

Hesiodos’un bu dizelerine göre, bu aşamada yaratma sahnesinde Gaia’nın tek başına kaldığı ve evreni oluşturmaya başladığı görülür. Gaia, öncelikle etrafını saracak, kendine eş ve eşit olabilecek Uranos’u yaratır; sonra da dağları ve denizleri. Gaia’nın dağlar ve denizleri yaratması, daha sonra doğuracağı çocukları için ana titizliğinde bir yuva hazırlığı olarak görülebilir. Bu aynı zamanda dişil öge açısından yok olmanın başladığı bir süreci de göstermektedir. Başlangıçta tek başına var olan Gaia, yaptığı doğumlarla dünyaya getirdiği varlıklarla yaşamı paylaşmakta, kendini diğerleriyle eşit hatta daha zayıf konuma getirmektedir. Belli bir uğraş gerektiren doğum, doğanlarla yaşamı paylaşmak anlamına da geldiği için yok olmayı da beraberinde getirir. Bu aşamada, Gaia’nın dişil bir kutsal olarak bir erilin yardımını almaksızın yaratabil-

me motifinin benzerini Hıristiyanlık inancında da görebilmekteyiz. İncil'e göre, Meryem hiçbir erkekle ilişkiye girmeksizin İsa'ya hamile kalmış ve onu dünyaya getirmiştir. İlerleyen sayfalarda daha detaylı göreceğiniz gibi, kimseyle birlikte olmadan doğum yapmak Tanrısal özellikler taşımaktır. Kendisini Tanrılara adayan kadınlara verilen bir ayrıcalıktır bu.

Diğer kültürlerin yaratılış mitoslarının ikinci basamağına baktığımızda, hemen hepsinde ilk bakışta çarpıcı bir benzerlik olduğunu söyleyebiliriz. Sümer mitolojisinde Nammu'dan doğan An ve Ki (Gök ve Toprak), Babil mitolojisinde Anşar ve Kişar (Gök ve Toprak) yaratılış sahnesinde yer almaktadırlar. Burada Tanrısal varlıkların isimlerindeki sesler ile nitelikleri arasındaki benzerlikler de dikkat çekicidir. Eril ilkeler, Uranos, An, Anşar olarak isimlendirilirken; dişil ilkeler, Gaia, Ki ve Kişar olarak isimlendirilmektedir. İlk üç isim göğü temsil eden eril ilkelerken, son üçü yeri/toprağı temsil eden dişil ilkelerdir. Ayrıca göksel yaratıkların eril, toprağı temsil eden yaratıkların da aynı şekilde dişil olduğuna dikkat edilmelidir.

Gaia'nın Uranos'u yaratarak kendine eş olarak seçmesi ve yaratılışı paylaşmaya başlaması ile birlikte yaratılış sürecinde bir hızlanma görülür;

Sonra sarmaşıp kucaklaşıp Uranos'la
Doğurdu derin anaforu Okeanos'u
Ve Koios'u, Hyperion'u, İapetos'u,
Thea, Rheia, Themis ve Mnemosyne'yi,
Altın taçlı Phoibe'yi, sevimli Tethys'ü.
Bunlardan sonra Kronos geldi dünyaya,
O art düşünceli Tanrı,
En belalı Toprak oğullarının.
Ve Kronos diş bile di yıldızlı babasına.

Buraya kadar yaratılıŖta sadece kendi yaratıcılığını kullanan diŖil ilke, eril ilkeyi dölleyici olarak devreye sokmakta, ona yaratıcılığın sırlarını vermekte ve paylaşmaktadır. YaratılıŖın bu aŖamasında, günümüz erkek egemen toplumlardaki erilin “dölleyici/yaratıcı” diŖilin ise “taşıyıcı” olarak algılanması olayının “prototipi” gerçekleşmektedir. Hesiodos bu dizelerle, Titanlar olarak isimlendirilen Tanrılar soyunun ikinci kuşacağının nasıl yaratıldığını ifade etmektedir. Hesiodos, Uranos ve Gaia tarafından dünyaya getirilen bu Tanrısal varlıklardan söz ederken, onlar için kullandığı sıfatlara dikkatinizi çekmek istiyorum; altın talı **Phoibe**, derin anaforu **Oke-**

Phoibe

Parlak anlamına gelen Phoibe, Uranos ile Gaia’nın kızlarından birisidir. Koios’la evlenen Phoibe, Leto ve Asteria adında iki kız doğurdu. Delphoi kahinliğinin kurucusu olarak da gösterilen Phoibe, bu kehanet merkezini kızı Leto’nun oğlu olan Apollon’a hediye etmiştir. Güneşin parlaklığını temsil eden Phoibe, bu özelliğı ile karanlıkları ve geleceğı aydınlatmak gibi özellikler taşımaktadır. Apollon, insanların hizmetine sunduğı kehanet yeteneğini buradan almaktadır.

anos, sevimli **Tethys**. Bu sıfatların hiçbirisinde insanda olumsuz duygular uyandıracak bir anlam yoktur; sadece Kronos’tan söz ederken art düşünceli Tanrı, en belalı toprak oğullarının, diŖ bile di yıldızlı babasına gibi bazı olumsuz ifadeler kullanmaktadır. Hesiodos’un, Kronos için kullandığı

Okeanus

Dünyayı çepeçevre saran suyun kişileştirilmiş biçimidir. Yeryüzünü oluşturan toprak parçasının çevresinde akan bir nehir gibi kabul gören Okeanos yaratılıŖ açısından da önem taşımaktadır. Çünkü yeryüzündeki bütün akarsuların babası olacak ve yeryüzündeki yaşamsal kaynakların yaratıcısı olarak rol oynayacaktır. Okeanos, daha sonraları, antik dünyanın batısını sınırlayan Atlantik Okyanusu olarak anılmaya başlanmıştır.

Tethys

Titanların en genci olan ve denizin doğurganlığını temsil eden Tethys'in, erkek kardeşi Okeanos'la yaptığı evlilikte yeryüzündeki akarsuları temsil eden üç binden fazla çocuğu oldu. Güneşin battığı yerde yaşayan Tethys, aynı zamanda Zeus'un karısı olan Tanrıça Hera'yı büyütmesiyle tanınır. Titanlarla mücadeleye giren Zeus, kardeşi ve karısı olan Hera'yı büyütmesi ve savaştan uzak tutması için Tethys'e emanet eder. Hera'yı sağlıklı bir biçimde büyüten Tethys'in Okeanos'la arası bozulduğunda araya Hera girerek onları barıştırmış ve Tethys'e duyduğu minnet borcunu ödemiştir.

olumsuz sözcükler yaratılış aşamasının bundan sonraki gelişimi için de bir zemin oluşturmaktadır ki, aşağıda bu konuyu tartışacağız.

Yaratılış aşamasının tam bu noktasında, bundan sonra gelişecek olayların nedeni olarak gösterilen kahramanların doğumuna geçilmektedir;

Sonra toprak Kyklopları doğurdu, azgın yürekli,
Brontes'i, Steropes'i ve belalı Arges'i
–ki bunlar vermiştir Zeus'a şimşekleri, yıldırımı–
Her bakımdan Tanrıya benziyordu bunlar
Ama bir tek gözleri vardı alınlarında.
Yuvarlak tek gözlerinden geliyordu adları,
Zorlu, başarılıydılar hep yaptıklarında.

Bu dizelerden de anlaşılacağı gibi, Uranos'la Gaia'nın yarattıkları arasında öncekilere benzemeyen ve korkunç özellikleri olan bazı yaratıklar da vardı. Kykloplar olarak adlandırılan bu ikincil yaratıklar için Hesiodos'un kullandığı sıfatlar Titanlar için kullandıklarından daha farklıdır; azgın yürekli, belalı.

Uranos ve Gaia'nın girdiği yaratı bitmemiştir henüz;

Üç yaman oğul ki korku ile anılır adları:

Kottos, Briareus, Gyes, başı göklerde çocuklar.

Her birinin yüz kolu vardı

Omuzlarından sarkan, korkunç,

Ve elli başı güçlü omuzları üstünde.

Korkunçtu koca bedenlerinin amansız gücü

Üçüncü aşamada doğanları (Hekatonheir) böyle anlatır Hesiodos ve bunlar için de Kykloplar için kullandığı tanımlamalara benzer ifadeler kullanmıştır: korku ile anılır adları, başı göklerde çocuklar, korkunç, güçlü omuzlar, amansız güç. Hem Hekatonheirler hem de Kykloplar, Hesiodos'un da ifade ettiği gibi insanda korku uyandıran özelliklere sahiptiler. İnsanın bilinç dışında yaşattığı canavarlar olarak algılayabileceğimiz bu yaratıklar, hâlâ bilinç dışı varlıklardır. Toprak Ana ile Gökyüzü arasındaki gerilimin ürünleridir bu yaratıklar.

Böylesi korkunçtu Toprakla Göğün oğulları

Babaları ilk günden iğrenmişti onlardan,

Doğar doğmaz gün ışığına çıkaracak yerde

Toprağın bağrına saklamıştı onları

Ve Uranos sürdürürken bu korkunç oyunu

Koca Toprak inim inim inliyordu zorundan.

Ortaya çıkan yaratıklardan babaları Uranos bile dehşete kapılmış ve iğrenme duygusu olarak tanımlanan bir korkuyla onların yeryüzüne çıkmalarına izin vermemiştir. Onların görüntülerine tahammül gösterememiş ve annelerinin karnında kalmasını uygun görmüştü. Eril iktidarın karanlık bilinç dışı korku üretmeye başlamıştı. Gaia'nın bundan rahatsızlık duy-

masıyla birlikte eril Gökyüzü ve dişil Yeryüzü arasındaki çatışmanın zemini hazırlanmış oldu.

Kurguyu baştan alırsak, Khaos'tan sonra Gaia ile birlikte var olan Eros'un varlığını sorgulayarak işe başlayabiliriz. Sadece bir dişil yaratıcı (Gaia) ile birlikte Eros'un (aşk) olması, Gaia'nın yalnızlığını ortaya çıkarmış, bir eş ihtiyacı doğurmuştur. Eros'u bu aşamada bir eril olarak kabul etmemek gerekir; çünkü insanların ve Tanrıların akıllarını başından alan bu yaratık, Gaia üzerinde böyle bir etki uyandırmaz. Dikkat edilecek olursa Gaia'nın yarattığı ilk şey de kendi yalnızlığını unutturacak, hatta kendisini tamamen saracak, üzerini bir yorgan gibi kaplayacak olan yıldızlarla süslü bir gökyüzü, Uranos olmuştur. Gaia'nın (Toprağın) yalnızlığını giderecek bir sevgili gibi, yıldızlarla süslü bedeniyle Uranos, Gaia'nın üzerini örtmüş onu kucaklamıştır. Birbirlerinden fersahlarca uzaktaki iki Tanrısal varlık değildir burada anlatılmak istenen şey; tamamen birbirlerine temas halinde bulunan sarılmış iki sevgilidir aslında; aralarında hiçbir şeye yer (boşluk) bırakmayan bir birleşme, tek vücut olma durumudur söz konusu olan. Yani yaratılışın bu aşamasında Gökyüzünün (Uranos) yukarıda olmasını gerektirecek hiçbir bilgi yoktur; tam da tersine Uranos, Gaia'nın (Toprak) hemen üzerinde yer almaktadır. Ve sürekli birleşme halindedirler; Uranos hiç durmadan, yorulmadan Gaia'yı döllemektedir. Bu döllemeden Gaia'nın rahminde bazı Tanrısal varlıklar oluşmakta ama bunların doğmasını istemeyen Uranos, bir taraftan onları Toprağın (Gaia) derinliklerine itmekteyken, diğer yandan yeniden döllemektedir Toprağı. Bütün çocuklarını doğuramadan karnında taşıyan Gaia, Hesiodos'un anlatımıyla inim inim inliyordu zorundan; çünkü doğal olan onları doğurmak, gün ışığına çıkarmaktı. Oysa Gaia, bir yandan sürekli yeni gebelikler yaşarken, diğer yandan onları doğuramamanın acısıyla kıvrınmaktadır. Uranos, herkese korku salacak olan Kykloplar ve Hekatonheirlerin yanı sıra Tanrıların soyunu oluşturan Titanların da doğumuna izin vermemektedir. Uranos'un bu ısrarının ne-

deni Hesiodos'un gösterdiği gibi, oluşan Tanrısal varlıklardan kaynaklanan bir iğrenme duygusu olsaydı, en azından hiçbir anormallikleri olmayan Titanların doğumuna izin vermesi gerekmez miydi? Gerçekten iğrenme duygusu olsaydı, iğrendiklerinin doğumuna izin vermez, ama diğerlerinin gün ışığına çıkmasına izin verebilirdi; ama Uranos, kendisini yaratan, kendisiyle sahip olduğu bütün güçleri paylaşan eşi Gaia'nın doğuramamaktan ötürü işkence çekmesine, acı duymasına bile aldırıyor ve oluşan bütün çocuklarını Toprağın derinliklerine itiyordu. Gaia Toprak'tı; yaratıcıydı; eril ilkenin yapamadığını yapabiliyor doğuruyor/yaratıyordu. Uranos ise dişil ilkenin en büyük özelliği olan doğurma/yaratma özelliğini ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Uranos'un iğrenmeden başka bir haklı nedeni olması gerekir ki, çocuklarına ve eşine karşı bu tutumu açıklık kazansın. Varlıkların ilk kez ayrışmaya ve "benlik" kazanmaya başladıkları noktadır bu. Eril ve dişil ilkeler, birbirlerinden ayrışmaya kopmaya, bilinçdışının karanlığı yerini, eril ilke lehine bilincin aydınlığına bırakmaya başlamaktadır.

Kurnazca bir düzen kuruveriyor (Gaia) çabucak
Ve koca bir tırpan yapıp o çelikten
Kışkırtıyor oğullarını kızgın yüreğiyle:
Benden ve bir azılı varlıktan doğan oğullarım,
Suçlu bir babanın cezasını verelim,
Dinleyin beni, ne kadar babanız da olsa bu varlık
Odur kötülükleri ilkin tasarlamış olan."
Böyle dedi, korktu herkes, tek ses çıkmadı,
Yalnız art düşünceli koca Kronos
Şöyle söyledi anasına korkmadan:
'Ana, ben göreceğim bu işi, sözüm söz,
kötü bir babaya acımam, babamız da olsa,
kötülükleri ilk tasarlayan odur madem'

Gaia'nın çektiği sancılar, karnındaki derin, karanlık bilinçdışının bilince dönüşmeye başlamasının sancılarıdır. Yaratılış mitolojisinin tamamına baktığımızda yaratılış aşamasının ilk evrelerinde daha çok varlık veya yaratık olarak isimlendirilebilecek, somutlaştırmakta güçlük çektiğimiz şeyler doğmakla birlikte, ilerleyen safhalarda doğanların daha çok insan görünümüne bürünmüş, daha tanıdık formda dünyaya geldiklerini rahatlıkla görebiliriz. Bu genel bakış, bilinçdışı ve bilinç arasındaki çekişmenin bilinç lehine kaydığını göstermektedir. Nedeni ne olursa olsun bu, dişil ve eril ilkelerin ilk kavgasıdır. Gaia çocuklarını doğuramamanın verdiği acıyla ya da çocuklarını doğurma ve koruma duygusunu doğal olarak içeren annelik davranışıyla, bu acıları kendisine yaşatan, kendi eşini yok etmeyi düşünebilmektedir. Yok edilmek istenen bu eş aynı zamanda Gaia'nın çocuğudur da. Eril ilkenin, yaratıcısı olan dişil ilkeden ayrışmasının başlangıç noktasıdır bu kavgı. Bir annenin doğurduğu erkek çocuğu ile ilişkisine benzemektedir. Anne doğurma kararını verdiği andan itibaren doğurduğuna bağlanır. Uzunca bir süre anne ve çocuk ayrılmazlar, çocuğun eril kimliği ile birlikte ayrışma da başlayacaktır. Ancak bu aşamada eril ilke henüz dişil ilkenin yönlendirmesi ile yaşamda kalabilmektedir. Tek başına ya da dişil ilkeye rağmen var olabilmesi mümkün değildir. Uranos'un doğumunda bile baba, eril ilke yoktur, sadece dişil ilke vardır; çünkü yaşamın kaynağı henüz tek başına dişil ilkedir. Çocukların Gaia'nın yaptığı bu plana yanaşmak istememelerinin nedeninin, Uranos'a karşı çıkmanın güçlüğünden, onunla baş edebilmenin imkânsızlığından kaynaklandığını söylemek mümkündür; ancak, Kronos'un bunu kabul edecek cesareti göstermesinin nedeni, yanında yer alan annesine duyduğu güven olmalıdır. Olaya Gaia'nın tarafından bakıldığında, kendisine ve çocuklarına kötü davranan ve acı çekmesine neden olan engelleyici/sınırlayıcı "koca"nın yok edilmesinin amaçlandığı anlaşılırken, Kronos tarafından bakıldığın-

da ise dişil ilkeden ayrılmak isteyen, annesine ve kardeşlerine zarar veren bir iktidarın yok edilmesi olarak görülmektedir. Kardeşlerden hiçbirisinin kabul etmek istemediği zor ve tehlikeli olan bu görevi Kronos'un kabul etmesinin bir mükafatı da olmalıdır ki, bu mükafat başarılı olduğu takdirde iktidara sahip olabilme fırsattır. Gaia ve Kronos'un bu işbirliği anne ile oğul arasındaki ilişkidir. Anne için oğul babadan daha önemli olan eril öğedir; çünkü oğul annenin "penisidir", onu iktidara ancak oğulun bu özelliği taşır. Dişil öge iktidarını ancak doğurduğu "oğul" yardımıyla gerçekleştirebilir. Annenin babaya karşı koyabildiği yegane silahıdır erkek evlat.

Annesinin verdiği çelikten yapılmış tırpanı alan Kronos, planı harfiyen uygulayabilmek için pusuya yatmış ve beklemeye başlamıştır.

Sakladı onu, pusuya yatırdı,
Bir tırpan verdi eline, keskin dişli,
Ve oynayacağı oyunu öğretti ona.
Koca Uranos geldi geceyle,
İndi yere arzdan yanıp tutuşarak,
Yaklaşıp sardı Toprağı boydan boya.
Ama pusuda bekleyen oğlu
Uzattı sol elini ve sağ elindeki tıpanla
Bir anda kesti babasının hayalarını

Yukarıda da anlattığımız gibi Gökyüzü ile Yeryüzü arasında hiçbir boşluk yoktu ve yaşadıkları ilişki tam da iki sevgilinin yaşadıkları gibiydi. Bu da Uranos'u ortadan kaldırmak isteyen Gaia ve Kronos'un işini kolaylaştıran bir unsurdur. Annesinin karnındayken, henüz doğmamış bir çocuk babasına nasıl zarar verebilir ki? Tam bir birleşme sırasında zarar verilebilecek tek nokta, erkeğin penisidir kuşkusuz. Kronos, babası Uranos'un annesini arzulaması ve onunla birleşmesini

beklemiş ve babasının hayalarını keserek iktidara verilebilecek en büyük zararı vermiştir. Böylece dışıl öge sahip olduğu eril-oğul yoluyla hâlâ yaşamın belirleyicisi olmaya devam etmektedir. Eril-kocanın iktidarının, aynı zamanda annenin sahip olduğu eril-oğulun iktidarı lehinde yıkılmasıdır bu. Mitoslar dikkatle okunduğunda, sembollerin hepsinin bir anlamı olduğu ve hiçbir zaman mitosların içine gelişi güzel serpiştirilmedikleri görülmektedir. Burada Uranos'un hayalarının kesilmesinin anlamı gayet açıktır: Erkeklik organı bütün tarih boyunca iktidarın simgesi olarak kabul edilmiştir ki; bugün de bu kabul geçerliliğini korur. Dolayısıyla, bu durumda Kronos'un babasının penisini kesmesi, Uranos'un iktidarına son vermesi olarak yorumlanmalıdır. Gerçekten de hikâyenin bundan sonraki bölümlerinde iktidarını kaybeden Uranos'un bir daha olayların içinde aktif olarak rol almadığını rahatlıkla görebiliriz. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız Yeryüzü ve Gökyüzü arasındaki sıkı ilişki de bu olayın ardından değişmiştir. Kronos'un, babasının penisini kesmesiyle beraber, Uranos'un iktidarını kaybetmesi olayının fiziksel olarak da gerçekleştiğini anlamak mümkün hale gelmektedir. Uranos hayalarının kesilmesinin verdiği acıdan kaynaklı refleksif bir hareketle/can havliyle sıçrayarak yükselmiş ve Yeryüzü ve Gökyüzü arasında bugünkü anladığımız biçimiyle bir boşluk oluşturmuştur. Böylelikle, bu olayı, sadece Kronos ve Uranos arasındaki iktidar mücadelesi olarak değil, aynı zamanda evrenin oluşumu için gerekli bir basamak olarak da değerlendirebiliriz. Bununla birlikte, bilinçdışının etkisi altında bulunan eril ilkeden daha çok bilince yaklaşan bir eril ilkeye geçiş söz konusudur.

Sümer mitolojisinde de tıpkı Yunan mitolojisindeki gibi başlangıçta Gökyüzü ve Yeryüzü'nün arasında bir boşluk yoktur; başlangıçta An ve Ki, yani Yeryüzü ve Gökyüzü aralarında bir boşluk olmaksızın bir arada yaşıyorlardı ve ne zaman bu iki Tanrısal güç Hava Tanrı Enlil'i yarattı, işte o zaman Enlil annesi ve babası olan Yeryüzü ve Gökyüzü'nün

arasına girerek ayrılımlarına neden oldu. Kahraman ister Enlil isterse de Kronos olsun, Yeryüzü ve Gökyüzü'nün farklı mitoslarda benzer bir biçimde birbirinden ayrılması aslında çok önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Yunan, Sümer ve Babil mitoslarında, Yeryüzünün Gaia, Ki ve Kişar olarak dişil ilkeyi, Gökyüzünün de Uranos, An ve Anşar olarak eril ilkeyi temsil ettiklerini bir kez daha hatırlayalım. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yaratılışın bu aşamasına kadar birlikte yaşayan dişil ve eril ilkelerin, dünyaya gelen başka bir Tanrısal varlık (Yunan mitolojisinde Kronos, Sümer ve Babil mitolojisinde de Enlil) nedeniyle birbirinden kesin olarak ayrılımlarıdır. Bir daha geri dönüşü olmayan bu ayrılık, eril ve dişilin birbirinin karşısı olarak tanımlanmasına neden olan bir motiftir. Çünkü Yeryüzü ve Gökyüzü arasına “**zaman**” anlamına da gelebilecek olan Kronos girmiştir ve geri

Kronos ve Zaman

Zamanın, başka bir kavram olan Khronos'tan geldiği iddia edilmekle beraber, yaratılışın bu evresinde saatin tik takları çalışmaya başlamış olmalıdır. Kronoloji ve kronometre ile Kronos kelimelerindeki ses benzerliklerine dikkat çekmekte yarar vardır. Yeryüzü, Gökyüzü, Dağlar, Denizler ve özellikle de Akarsuların yaratılmasından sonra zamanın devreye girmesi anlaşılır bir durumdur. Bu mitosların bir yaratılış öyküsü olduğundan yola çıkarak, yeryüzünün fiziksel olarak şekillenmesiyle zamanın başlaması gayet doğal kabul edilmelidir.

dönüşü olmayan yolculuk başlamıştır.

Uranos'un çocuklarının doğmasına izin vermeyiş nedeninin çocuklarından iğrenmesi değil korkması olduğunu söylemiştik ki, Hesiodos'un şu dizeleri bunu açıkça ortaya koymaktadır:

Briareus, Kottos ve Gyes'e gelince
Babaları kuşkulandı bir gün onlardan,

Kıskandı güçlerini, boylarını poslarını,
Vurup çözülmez, kırılmaz zincirlere
Yol yol toprağın altına tıktı onları
Yerin altında dünyanın öbür ucunda
Yıllar yılı kaldılar azap içinde.

Hesiodos'un bu ifadesinde, Kykloplar, Hekatonheirler ve Titanlar için kullandığı sıfatları yukarıda vurgulamamızın nedeni açığa çıkmaktadır. Bize insansal özellikler taşıyan tanrılar anlatılınca, ister istemez onların olaylar karşısındaki tepkisini insanlardan beklenebilecek olan tepkilerle karşılaştırma eğilimine gidiyoruz. Tanrıların insana benzetilmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Bilmediğimiz, bilinçdışında olan bir durumu bilince geçirirken, bu en iyi insana referansla gerçekleştirilebilirdi. Gerçekten de Hesiodos'un anlatımından igranilecek değil korkulacak yaratıkların oluştuğunu anlamak mümkündür. Uranos başına geleceklerden baştan beri haberdar olduğu için önlemini almaya çalışmış ve bu Tanrısal yazgıdan kendisini sakınmak istemiştir; çünkü Uranos'un bildiği şey aslında kendisinden olmasına rağmen, çok güçlü olduğunu gördüğü çocuklarıyla sahip olduğu nimetleri paylaşma üzerine kurulu bir bilgidir. Bu olayın üç yönü olduğu çok açıktır; Uranos, Kronos ve Gaia. Yani baba, anne ve çocuk; ancak burada baba ve anne arasında da bir anne-çocuk ilişkisinin olması olayın daha karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır. Uranos tarafından olayı görmeye çalıştığımızda, sahip olduğu güçleri ve zenginlikleri ve hatta Gaia'yı doğacak herhangi bir varlıkla paylaşmak istemeyen; ama eşi olarak sahip olduğu dişil yaratığın annesi olması gibi bir karmaşaya sahip olan bir baba manzarası karşımıza çıkar. Kronos'un penceresinden ise, dünyaya gelmeye çalışan; ama babası tarafından dünya nimetlerinden yararlanması engellenen (fürustrasyon), annesiyle yaptığı konuşmada ve bu kadar riskli bir işte annesiyle aynı "tarafı" olan bir oğul görünmek-

tedir. Gaia ise, oğlu (Kronos) ve aynı zamanda eşi olan yine bir başka oğlu (Uranos) arasındaki iktidar mücadelesinin yönlenmesinde belirleyici bir roldedir. Gaia burada, oğlu ve oğul-kocasısı arasında bir tercih yapıyor gibi görünse de, aslında Gaia'nın tercihi, eril ilkeyi ve iktidarı temsil eden baskıcı, engelleyici Uranos'a karşı, yine kendisinin doğurduğu bir başka eril ilke temsilcisi olan Kronos'tur. Yani babaya karşı anne, oğulu iktidar gücü olan bir penis olarak kullanmaktadır. Baskıcı ve engelleyici iktidara karşı verilen bu mücadelenin, kaynağı mitolojik olsa da günümüzde de yansımalarını bulmak mümkündür. Örneğin, başlangıçta iki eşit insanın ortak kararı olarak dünyaya gelen çocuk, ailedeki güç dinamiklerini değiştirebilmektedir; genellikle bu değişimi anne-oğul ilişkisinde ve babaya karşı kurulan ittifaklarda görmekteyiz. Anenin söylemi, erken yaşlardaki çocuğa babayı bir iktidar öznesi olarak gösterebilirken, iktidarın anne ve çocuğu rahatsız etmesi veya engellemesi koşulunda, anne söylemini değiştirerek baba karşısında oğulu iktidar öznesi olarak konumlandırmaktadır. Osmanlı imparatorluğunda iktidar adayı olan şehzadelerin taht mücadelelerinde annenin (Haremin) oynadığı rol düşünülürse, ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır. Anne oğlu üzerinden güç ve iktidar sahibi olmaktadır; peki ya oğulun bu işten çıkarı nedir? Oğul baştan beri kendisini anne yanında konumladığı için, babanın anneye olan ilişkisini, kendine bir rekabet alanı olarak konumlar. Çocuğun sahip olmak istediği anneye babanın sahip olması, babanın çok güçlü olması ve çocuğa karşı kullandığı füstürasyonlar, çocuğun babayı önce "totem"leştirmesine sonra ise öldürme isteğine neden olur. Anne üzerinde kurulmaya çalışılan baskıcı ve sahiplenici ilişki, her iki erili (baba-oğul) birbirlerine rakip konuma getirir.

Kronos'un, annesinin de yardımıyla babasını alt ederek bir zafer yaşadığını düşünüyorsanız vazgeçin; çünkü, Freud'un "insanın kaderi" olarak tanımladığı, "Tanrısal yazgı" onun da başına gelecektir; Kronos da babası gibi doğacak oğlu tara-

fından tahttan indirileceğini bilmektedir. Kronos, böyle bir bilgiyle yaşamanın ve Tanrısal yazgının değiştirilemez oluşunun bütün güçlüğüne yaşayacaktır. Mitoslarda çok sık görülen bu konuda pek çok örnek bulmak mümkündür. Örneğin, Troia kralı Priamos'un oğlu Paris'in mitosu bu türden bir yazgının ürünü olarak gösterilebilir. Priamos'un karısı Hekabe gördüğü bir rüyayı yorumlaması için kahinlere gider. Kahinler kraliçenin gördüğü rüyayı şöyle yorumlarlar: kraliçenin doğacak olan çocuğu (Paris) krallığın yıkılmasına neden olacaktır. Bu nedenle kraliçe, doğan oğlunu İda (Kaz) Dağı'na götürüp, ölüme terk etmesi için bir uşağına verir. Dağa bırakılan çocuk, önce bir dişi ayı tarafından emzirilir, ardından bir çoban tarafından bulunur. Çobanın büyüttüğü Paris, Tanrıçalar arasında yapılan ve ilk güzellik yarışması olan "Üç Güzeller" in jürisi olarak Zeus tarafından görevlendirilince, "Tanrısal kehanet" in gerçekleşmesi için bütün koşullar sağ-

İda Dağı

Kaz Dağları olarak bilinen İda Dağı, Tanrıların Troia Savaşı'nı seyrettiği yer olarak geçmektedir İlliada'da. Bugün çoğunlukla Türkmenlerin yaşadığı bu dağ pınarlarıyla da meşhurdur. Ormancılıkla geçinen Alevi Türkmenlerinin yaşadığı bu dağ, üzerinde yer alan kaz ayağı motifleri nedeniyle Kaz Dağı olarak isimlendirilmektedir. Oğuzların bir boyunu temsil eden üçlü bir motif burada yaşayan insanlar tarafından kaz ayağı olarak algılanmıştır. Şaman geleneğinde, şamanın göklere yükselirken kullandığı hayvanın kaz olduğu dikkate alınırsa bu isim ve burada yaşayan Türkmenlerin inançları daha iyi anlaşılacaktır. Troia Savaşı'nın çıkmasına neden olarak gösterilen "üç güzeller yarışması" da burada gerçekleşmiştir. Mitos'a göre, adaletin dağıtıcısı olan Zeus, Troia Savaşı'nda diğer tanrılara tarafsız davranmaları gerektiğini söyler ve taraf tutmamalarını ister. Savaşa müdahale etmek isteyen karısı Hera, karşısında hiç kimse- nin kayıtsız kalamayacağı Aphrodite'nin göğüslüğünü alır ve Zeus'un yanına gider. Zeus, Hera'yı bu şekilde karşısında görünce dayanamaz ve onunla sevişir. Bu öyle bir sevişmedir ki, Zeus yorgunluktan uyuya kalır. Böylece Hera savaşa müdahale eder ve savaş Akaların lehine döner.

lanmış olur. Aphrodite, Athena ve Hera arasında yapılan güzellik yarışmasında, Paris kendisine “dünyanın en güzel kadınının aşkını” teklif eden Aphrodite’yi seçer. Bu olay üzerine, Paris’in dünyanın en güzel kadını olarak bilinen **Helena**’yı bulup Troia’ya kaçırması ile başlayan Akalılar ve Troialılar arasındaki savaş, Priamos’un kenti olan Troia’nın yıkılması ile sona erer. Böylelikle “Tanrısal yazgı” gerçekleşir (Homer, İlliada). Bir başka örnek olarak, kutsal kitaplarda yer alan ve hemen herkesin bildiği benzer bir hikâye de, Museviliğin kurucusu olan Musa peygamberin hayat hikâyesi olarak gösterilebilir. Mısır Firavununun gördüğü bir rüyanın, kahinler tarafından doğacak erkek çocuklarından birinin, bir gün tahtını ele geçireceği şeklinde yorumlanması, Firavunun tahtını koruyabilmek için doğan bütün erkek çocukların öldürülmesi emrini vermesine neden olmuştur; ancak, bir sandığın içine konularak Nil Nehri’ne bırakılan Musa’nın yaşamayı başarması (Mısır firavunun kızı tarafından büyütülmesi) ve ger-

Helena (Helene)

Mitolojide birçok öyküsü bulunan Helena, daha çok Zeus ve Leda’nın kızı olarak bilinmektedir. Kaz kılığına bürünerek Zeus’tan kaçmaya çalışan Leda, kendisine bir kuğu olarak yaklaşan Zeus’la birlikte olur ve yumurtlar. Bu yumurtadan günü gelince de Helena doğar. Helena daha ergen bir genç kızken The-seus ve arkadaşı Peirithoos tarafından kaçırlır. Ancak kardeşleri Kastor ve Polydeukes tarafından kurtarılır. Bunun üzerine başına bir hal gelmesinden korkan Leda’nın kocası Tyndareos, Helena’yı evlendirmeye karar verir. Dört bir yana haber salınır. Fakat o kadar çok talibi çıkar ki, kiminle evlendireceklerine karar veremezler. Akaların bütün prensleri vardır bu talipler arasında. Bunun üzerine cin fikirli Perseus bir çözüm önerir. Ona göre, bütün talipler Helena’nın seçimine saygı gösterecekler ve hatta seçilen talibin başına bir bela gelirse de herkes yardımına koşmaya söz verecek. Troia Savaşı’nın çıkma nedeni budur. Helena, Menelaos’u seçmiş ve ona bir de kız çocuk doğurmuştur. Ancak, Paris’in Helena’yı kaçırmasıyla birlikte, bütün prensler verdikleri sözü tutarlar ve Menelaos’un yardımına koşarlar.

çekten de Firavunun başına bela olması kaçınılmaz Tanrısal bir yazgının sonucudur (benzer hikâyeler, İsa ve İbrahim peygamberler için de anlatılmaktadır). Diğer bir örnek olan Pers Kralı Büyük Kyros'un hayat hikâyesi de böyledir (Hdt.I.120-130). Aslında tarihte ve dinlerdeki önemli şahsiyetlerin hayatlarına ilişkin bu tür hikâyelere sıkça rastlanmaktadır. Bu tür hikâyeler, kahramanın daha doğumundan itibaren Tanrısal bir öneme sahip olduğunu vurgulamak ve kişiliğini yüceltmek için kullanılan anlatılardır. Aynı zamanda, kahramanın yaptığı bütün işlerin içine bir kutsallığın katılması amacını taşımaktadır. İktidarın en önemli ve en etkilisi Tanrısal iktidardır ki, bu da zaman zaman bu türden insanlarla temsil edilmektedir. Bu mitler aynı zamanda, bir insanın birey olmasını da temsil etmektedirler: yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi, anne, baba ve oğul arasındaki ilişkinin sembolik ifadeleridir. Anne karnından çıktıktan sonra anneye bağımlı bir erkek çocuğunun büyümesi sırasında, annesi ve babası ile girdiği ilişkisinin bir özetidir. Annenin de yardımıyla babayı efsaneleştiren erkek çocuğun, babanın da engellemeleri ile giderek babaya karşı duruşu ve onun karşısında sağlam bir zemin edinme mücadelesidir ki, nihayetinde gücü zayıflayan babaya karşı annenin de katkısıyla kazanılan zafer söz konusudur. Başka bir deyişle, "çocuğun anne kucağında kalmaya muhtaç olduğu erken dönemlerde henüz anne-çocuk, baba-çocuk ikilemi doğmuş değildir. Anne ile baba birlikte "ortak anne" işlevini yerine getiriyor olabilirler. Ancak psikomotor gelişim ve sosyal ilginin artmasıyla birlikte hem anne, hem çocuk, hem de baba için önemli bir sorun oraya çıkar: Çocuğun anal ve babacıl yönelimler arasında kalması. Zira, yeni babacıl düzen, eski/iyi dönemden çok önemli bir noktada ayrılır: kendisine yeni/güvenli bir sığınak bulmuş olan baba, "logos ve nomos"un gölgesinde oğlu yanına çağırarak, anadan uzaklaşmasını dayatmaktadır. Anne, çocuğun (annenin kendilik nesnesi niteliğiyle) uzaklaşmasını, babanın varlığıyla bağlantılayacak, ona öfkesi artacaktır." (Saydam 1997;174).

Yunan yaratılış mitosuna kaldığımız yerden devam edelim:

Bir anda kesti babasının hayalarını
Ve kaldırıp attı arkasından bir yere.
Ama hoş değildi elinden savrulup giden:
Kanlar fışkırıp saçıldı içinden
Ve hepsi gömülü kaldı Toprağın bağrında,
Ve bunlardan gebe kalan Toprak yıllar sonra
Doğurdu yaman **Erinysleri**, öç Tanrıçalarını
Parlak zırhlı, uzun kargılı Devleri,
Bir de yeryüzüne yayılan Orman Perilerini.
Ak çeliğin kestiği hayalara gelince,
Dalgalı denize atar atmaz onları
Gittiler engine doğru uzun zaman.
Ak köpükler çıkıyordu Tanrısız uzuvdan:
Bir kız türeyiverdi bu ak köpükten

Erinysler

Kronos'un Uranos'un penisini kesmesiyle akan kanların toprağa düşmesinden doğan bu tanrısız varlıklar öç tanrıçaları olarak bilinirler. Saçlarının arasında yılanlar bulunan, kanatlı ve ellerinde kırbaçlar taşıyan bu yaratıklar, kurbanlarını ellerine düşürdükleri zaman korkunç işkenceler yapar, ona delilik vererek her türlü işkenceyi gerçekleştirirler. Çoğu durumda insanları kovalayan köpekler gibi tasvir edilmişlerdir. Özellikle aileye karşı işlenen suçları cezalandırmalarıyla ünlüdürler. Toplumsal düzenin de koruyucusu olan Erinysler, bu düzeni bozabilecek her türlü suçu ve özellikle ölümlü olduğunu unutan insanı cezasız bırakmazlar.

Erkeğin cinsel organının (fallus), bütün kültürlerde iktidarın sembolü olduğundan yukarıda söz etmiştik; bunun antik dönemlerdeki en çarpıcı örneğini Hitit mitolojisinde buluyoruz: Kumarbi Destanı olarak isimlendirilen, ilksel durumunu bilmediğimiz yaratılış mitosunda Alalu, tahtında oturan kral-Tanrı iken onun hizmetine bakan ve hemen ayaklarının dibin-

de oturan Anu karşımıza çıkar. Eril ilkeyi temsil eden Alalu'nun iktidarı 9 yıl sonra Anu tarafından yıkılır ve Anu tahta oturur. Sözü edilen Tanrısal varlıkların cinsiyeti ve akrabalık ilişkileri bilinmezken, iktidar mücadelelerinin Yunan yaratılış mitosuna benzerliğine dikkatinizi çekmek istiyorum. Anu tahta geçtikten sonra ona hizmet eden ve bu kez de onun ayaklarının dibinde oturan Kumarbi'dir. Anu'nun tahtındaki 9. yılı tamamlanmak üzeredir; babası Alalu'ya yaptığını Kumarbi'den göreceğini bilmekte ve gözlerini Kumarbi'nin gözlerinden ayırmamaktadır. Anu, Kumarbi'nin gözlerinde gördüğü ifadeden bu kaçınılmaz sonun yaklaştığını da hissetmekte ve kendisini kurtarmanın çarelerini aramaktadır. Anu, tam beklenen sonun geldiğini hissettiği anda, bir kuş gibi uçarak kaçmak istese de Kumarbi yaptığı hamleyle onu bacaklarından yakalar ve ulaşabildiği hayalarından ısıtır. Anu, son bir gayretle hayalarındaki bütün spermlerini Kumarbi'nin ağzına boşaltır ve kendisini kurtararak kaçmayı başarır. Kumarbi, kazandığı zaferin etkisi ile mutluluk yaşarken, Anu'nun ikazıyla yuttuklarının hiç de iyi bir şey olmadığını öğrenince, kusmaya çalışır ama sonuç nafile; çünkü Kumarbi, eril bir öge olmasına rağmen, Fırtına Tanrısı'na hamile kalmıştır. Her iki hikâyede de benzer sembollerin kullanıldığını kolaylıkla fark edebiliyoruz. Kronos'un Uranos'un hayalarını kesmesi, Kumarbi'nin Anu'nun hayalarını ısırtması ve iktidardan düşen iki gücün de erkeklik organlarını yitirmeleri, hatta belki de erkeklik organlarını yitirdikleri için iktidardan düşmeleri ortak noktalarıdır. Ve biraz aşağıda anlatacağımız gibi bu iki fallus kaybetme olayının ardından, her iki mitosta da yeni yaratıkların ortaya çıkması önemli bir benzeşimdir. "Cinsellik iktidardır ve tüm iktidarlar yapısal olarak saldırgandır"(Paglia 1996; 61). Erkeğin iktidarı penisile temsil edilir. Penisin varlığı, iktidar için olmazsa olmaz bir koşuldur ama yeterli de değildir. Aynı zamanda güçlü bir penise de sahip olmak gerekir. Dolayısıyla penisini yitiren bir erkeği iktidar da hemen terk eder. Penisini kaybeden eril, egemenlik

kurduğu dişil öge karşısında fonksiyonunu yitirir ve hadım (kastrasyon) kompleksine kapılır. Diğeri eril güçler karşısında güç ve prestij kaybına uğrar; iktidarı onlara bırakmak zorunda kalır. Antik dönemden bu yana “hadımlaştırma” iktidar sahiplerinin rakiplerine uyguladığı ve en kesin sonuç veren cezalandırma biçimidir. Persler, kendilerine karşı ayaklanan Miletoslu erkekleri hadım etmişler ve kadınları da haremlelerinde toplamışlardır. Osmanlı padişahları iktidarlارının en “yumuşak karnı” olan haremlerini, tehlikesiz hale getirilmiş olan Hadımağalarının korumasına bırakmışlardır. Harem imparatorun egemenliğinin hem en sembolik hem de en reel biçimidir. Onlar cinsel güçleriyle iktidar olurlar, cinsel güçlerini kaybeden iktidar sahipleri, haremın “kitonik” gücünden kaynaklanan oyunlarla tahtlarını da kaybederler. Bu nedenle penis ve iktidar ayrılmaz öğelerdir; birinin olmadığı yere diğeri uğramaz. Kadın cinsel organı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Onlar iktidarı temsil etmezler ama iktidarın en önemli tehlikesidirler. Bu anlamda aslında, iktidar ögesi olarak kadın cinsel organı erkek cinsel organından daha etkili bir silahtır. Onların sertleşme ve mutlaka becerme zorunluluğu yoktur; bu nedenledir ki, başarısız olmak gibi bir kaygıları da olmaz. Bunun yanı sıra, yukarıda da değindiğimiz gibi, kadınların doğurduğu erkek çocukları, kadının/annenin iktidar için ihtiyaç duyabileceğı penistir.

Kitonik

Kitonik, Kitonyen kavramları Yunanca chthon (toprak) ve chthonios (toprakaltı) sözcüklerinden türemiştir. “Toprağın derinliklerinde yer alan karanlık güçlere ait olan”, “Tartaros’a ait”, “cehennemi” anlamlarını verir ki, şeytani ya da kaotik bilinçdışının korkutucu boyutuna atıfta bulunur. Dişil ögeyle birlikte anılan yeraltının bu karanlık dünyası kadın erkek arasındaki mücadeleden de nedenini oluşturmaktadır. Eril ilkenin çekindiğı dişil karanlık ve insanın cennetten kovulmasına neden olan cinsellik kitoniğın içinde barınmaktadır.

Buradaki bir başka sorun, Titanlar arasından (altısı dişil altısı eril olmak üzere 12 kardeştirler) neden Kronos'un böyle bir görevi yüklenmiş olduğudur. Öncelikle, böyle bir kahramanın Titanlar arasından çıkması anlaşılır bir olaydır; çünkü diğerkardeşler olan Kykloplar ve Hekatonheirler fiziksel görünümleri nedeniyle, her şeyden önce "Tanrısal görünüm"den uzaktırlar. Yunan mitolojisine göre, Tanrıların görünümü insanların görünümüyle aynıdır. Yaratılışın bu aşamasında insansal görünüme sahip sadece Titanlar vardır ki, zaten Tanrıların kökenini de bunlar oluşturmaktadır. Bu durumda, kahramanın Titanlar soyundan çıkması da daha anlaşılır bir hal alır. Fakat neden Titanlar arasından Kronos'tur derseniz, bazı açıklamalar getirmek gerekir. Her şeyden önce Kronos, Hesiodos'un saydığı sıralama ile en sonuncu çocuktur; yani 12 kardeş arasında en küçük olanıdır. En küçük olanın anneyle olan fiziksel ve duygusal bağının diğerklerine oranla daha özel olması beklenir bir durumdur. Son çocuk üzerine söylenebilecek olan bir başka şey ise, en küçük olanın kendinden öncekilerle ve onlara oranla diğerk alanlarda da daha rekabetçi olmasıdır. Bu da, Kronos'un annesinin ıstırabına son verebilmek amacıyla, böyle bir görevi yüklenmesini anlamak konusunda yardımcı olmaktadır. Kronos'un son çocuk olmasından kaynaklanan

Titanlar

Tanrıların atalarını oluşturan Uranos ve Gaia'dan doğma altısı dişi altısı eril on iki kardeş. Yaratılış mitosunda Titanlar diğerk yaratıklara oranla insani sıfatlarla öne çıkarılarken daha sonraları Yunan kültüründe canavarlar olarak algılanmışlardır. Yunanlılar, özellikle büyük ve kendileri için önemli zaferlerin ardından yaptıkları tasvirlerde Titanlarla Tanrılar (Zeus ve diğerkleri) arasındaki savaşa (Titanomakhia) atfen Titanları canavar olarak göstermişlerdir. Örnek olarak Bergama'da bulunan ve Galatlarla yaptıkları savaştan galip çıkan Bergamalıların yaptıkları Zeus Altarının frizlerinde, Titanlarla Tanrılar arasındaki savaş tasvir edilmiş ve burada Titanlar mitolojik canavarlar olarak gösterilmiştir.

bu durum, Hesiodos'un kullandığı sıfatlarda da hissediliyor. Hesiodos'un Kronos'u tanımlarken kullandığı, "O art düşünceli Tanrı", "En belalı Toprak oğullarının" sözcükleri bunun en açık belirtileridir. Birçok masalda da masalın kahramanı her zaman son çocuktur. İlk çocuklar daha korkak daha zayıf ve beceriksiz olarak konumlandırılmışlardır. Masallardaki mucizeleri gerçekleştiren her zaman en küçük çocuktur.

Yukarıdaki mitlerde dikkati çeken bir diğer unsur da sayılardır: üç, altı, dokuz ve on iki gibi sayıların sembolik anlamları üzerinde de biraz düşünmek gerekir. Hekatonheirler ve Kykloplar'ın sayısı üçtür; üç eril bir sayı olmakla birlikte, bu iki yaratık grubu erilin karşısında konumlanmasıyla dişil ilkenin temsilcileri görünümündedirler. Hekatonheirler ve Kykloplar'ın toplamı ise altı yapmaktadır ki, bu da dişil bir sayıdır. Bu durumda, Hekatonheir ve Kyklopların eril ve dişil ilkeleri bir arada barındırdıkları ve tam olarak bir ayrımlaşmanın söz konusu olmadığı; ancak mitosun ilerleyen bölümlerinde göreceğimiz gibi, sonradan Zeus'un yanında yer alarak eril ilke tarafına kaydıklarını söylememiz mümkündür. Alalu, Anu ve Kumarbi'nin dokuz yıl iktidarda kalmaları olayındaki dokuz rakamı da İsa'nın dokuzuncu saatte çarmıha gerilmesinde olduğu gibi, bir acının göstergesi olarak kabul edilmektedir. 12 rakamı ise Titanların 12 kardeş olmalarının yanı sıra, 12 ay, 12 Tanrı, 12 burç gibi pek çok örneğini bulabileceğimiz ve tam olarak bir döngüyü ifade eden bir kapalı dairedir. Daha çok astronomik bir bütünlüğün simgesi gibi görünmektedir (Schimmel 2000).

Kronos babası Uranos'un penisini kesince, Toprağa (Gaia) dökülen kanlardan yeni Tanrısal varlıklar ortaya çıkar: Erinyesler, Orman Perileri ve Devler. Bu, aslında Uranos'un giderayak intikam alması gibi görünmektedir. Her şeyden önce Uranos, çocuklarını doğurma çabasındaki Gaia'yı, yenisinden hamile bırakmakla bir çeşit cezalandırmanın peşindeymiş gibidir. Olayın bir başka boyutu ise, ileride yine detaylı olarak anlatacağımız Devlerle Tanrılar arasındaki nihai sa-

vaşta, bu son yaratılanların Tanrıların karşısında yer almaları da, burada bir intikam duygusu olduğunu göstermesidir.

Kronos, kestiği Uranos'un fallusunu korkuyla fırlatır ve böylelikle suya düşen fallustan "tüm yaratıkları kendinden geçirecek kadar güzel" olan Aphrodite doğar. Bu doğum aslında çok anlamlıdır. Dişil bir öğe olan deniz, ana rahmini sembolize eden bir motiftir; su, tıpkı toprak gibi yaşam kaynağıdır; (Mezapotamya mitoslarının hepsinde yaratılış mitoslarının suyla başladığını zaten yukarıda belirtmiştik) denizin kendi içerisinde toprak gibi, canlı barındırıyor oluşu ile kadının uterusunu birbirine benzetebiliriz. Gece karanlığında denize bakıldığında, denizin karanlık, ıslak ve gizemli hali bu benzetmeyi daha mümkün kılar. Zaten Uranos'un penisinin denize düşmesiyle suların köpürmeye başlaması da iki farklı cinsin birbiri içerisindeki tepkimelerini ifade eder.

Uranos'un giderayak Aphrodite'yi yaratması üzerinde durulması gereken bir noktadır. Toplum içerisinde aşkla bütünleştirilmiş olan Aphrodite iyi duygularla anılmasına rağmen, karmaşık bir yapıya sahiptir. Antik kùltür tarafından, çıplak veya yarı çıplak olarak tasvir edilen Aphrodite'nin nadir görùlmekle beraber, Ana Tanrıça formatında giysili örnekleri de vardır. En azından bir memesi veya vücudunun önemli bir bölümü teşhir edilir. Çıplaklık doğal olandır; kùltür karşıtıdır. Kùltürün bastırmaya çalıştığı vahşi karanlıktır. Kùltürü tehdit eden bir silahtır. Toplumsal eril sistemi ateşe verecek bir kıvılcımdır. Aphrodite, Eros'tur (aşk); Hemeros'tur (arzu). Aphrodite'nin çıplaklığı ihanete giden yolun kaldırım taşıdır. Kan dökùleceėinin habercisidir. Savaştır; şiddettir. Troia'nın yıkılışıdır. Helena'nın Menelaos'a ihanetidir. Achilleus'un ölümü, Roma'nın doğuşudur. Çıplaklık, karanlık, gün görmemiş yatak odalarından yükselen kesif ter ve rutubet kokusudur. Güçtür, iktidardır. İnsanın doğayla arasında kalan son köprüdür. Giysilerinden arınan insan, kùltüründen arınmış olur. Aphrodite, Uranos'un insanlığa bahşettiği tatlı beladır. Ama aynı zamanda yaratılıştır da. Zeus'un yaratıcılığının iti-

ci gücüdür. Ancak bazı durumlarda, Aphrodite bir ana Tanrıçadır. Aphrodisias Aphrodites'i, Tanrıçanın Kybele'ye dönüşmesidir. Bereket, verim ve doğanın Tanrıçasıdır. Kentin ve insanların koruyucusu, doyurucusudur. Kısacası, Aphrodite bir yanıyla hoş duygular yaşatan diğer yanıyla ise insanları kan ve ihanete sürükleyen bir Büyük Ana'dır. Ölüm ve yaşamdır; ouroboros'tur.

Yunan mitolojisi ile ilişkilendirmeye çalıştığımız, Hitit mitolojisinde de Kumarbi, Anu'nun spermlerini yutarak hamile kalmıştı. Eril bir Tanrı olarak gördüğümüz Kumarbi'nin hamile kalması zaten başlı başına enteresan bir olaydır; ama burada daha da önemli olan bu hamileliğin ardından doğacak olan Tanrısal varlıktır. Kumarbi, Hava Tanrısı Teşup'a hamile kalmıştır; Teşup, Kumarbi'den, Anu'nun intikamını alacak, Kumarbi'nin ona yaptıklarını, aynen Kumarbi'ye yapacaktır. Böylece "bu Tanrısal yazgı" yaratılışın devam etmesini sağlayacaktır.

Hesiodos'un anlatımının Tanrısal yazgıya ilişkin belki de en dikkat çekici olan kısmı şu dizeleridir:

Ama Uranos kızıp oğullarına
Titan adını verdi onlara:
Fazla yükseğe el uzatmakla çılgınca
Korkunç bir suç işlemişlerdi çünkü,
Gelecek zaman öç alacaktı onlardan.

Uranos, oğlunun kendisine yaptıklarını hazmedememiş ve kendisinden sonra gelen kuşakları lanetleyerek Tanrısal yazgının benzer bir biçimde devam etmesini istemiştir. Uranos'un burada bir baba gibi hareket ettiği söylenebilir; her baba gibi çocukların yönetime katılma isteklerini fazla yükseğe el uzatmak olarak değerlendirmiş ve bunu hak etmediklerini düşünerek onları cezalandırmak istemiştir. Tanrıların ve bütün evrenin Kral Tanrısı, Gök Tanrısı olabilmek, her zaman erilin kısmetine düşmektedir. Babanın gözünde, bu kadar bü-

yük bir görevi hiçbir çocuk kaldıramaz; aslında babadan başkası bu görevi yerine de getiremez. Yaratılış mitoslarında Tanrısal yazgı olarak gördüğümüz benzer davranışlar ve bu tür bir “suç”un cezasız kalmayacağına ilişkin kehanetler, hâlâ insanların günlük yaşamlarında etkisini devam ettirmektedir. Türkler arasında özellikle geleneksel büyük aile yapısında, bir oğul babasına nasıl davranıyorsa onun çocuğunun da ona o şekilde davranacağına ilişkin bir inanç halen mevcuttur.

Yaratılış aşamasının bu noktasında, yaratma gücüne sahip olan başka Tanrısal varlıklar devreye girer ve yaratılış devam eder. Hesiodos’un dizelerine göre, bundan sonra yaratanlar ve yaratılanları iki ayrı grupta toplayabiliriz: Gece ve Deniz’in yarattıkları.

Gece’nin yarattıkları:

“Gece üç ölüm Tanrısı yarattı:

Korkunç Moros, kara Ker ve Thanatos’u

Ker

“Genellikle muharebe ve şiddet sahnelerinde ortaya çıkarlar ve her kahramanı ölümü anında alıp götüren Kaderi temsil ederler. Kanatlı, siyah, iri beyaz dişli, uzun sivri tırnaklı, korkunç varlıklar olarak tasvir edilirler. Cesetleri parçalar, yaralıların ve ölümlerin kanını içerler. Elbiseleri insan kanı lekeleriyle doludur... Homeros’un kullandığı bazı deyimler, onların her insanla birlikte var olan ve onun yalnız ölüm şeklini değil, aynı zamanda kısmetine düşen hayat şeklini de temsil eden kader tanrıçaları olarak tasavvur edildiklerini de göstermektedir. Örneğin, Akhilleus, iki Keres arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır. Bunlardan biri, ona, öz yurdunda savaştan ve şandan uzak, uzun ve mutlu bir hayat; öteki ise –Akhilleus’un seçtiği– Troia önünde erken bir ölüm pahasına ebedi bir ün vaat etmekteydi. Yine, Akhilleus’la Hektor arasındaki çarpışmada hangisinin öleceğini bilmek için Zeus, diğer Tanrıların huzurunda, bir terazide Hektor’la Akhilleus’un Kerler’ini tartar. Hektor’un Ker’inin bulunduğu kefe Hades’e doğru eğilince, Apollon derhal kahramanı kaderiyle başbaşa bırakır...(Grimal 1997; Kerler ya da Keres).

Thanatos

Gece'nin çocuklarından birisi olan Thanatos, Hypnos olarak anılan uykunun kardeşidir. Kanatlı bir yaratık olarak tasvir edilen Thanatos, ölen insanları ölümler ülkesine taşır. Sisyphos'la mücadelesi dışında neredeyse hiçbir mitosta rol almaz. Mitosa göre, Zeus'a karşı bayrak açan Sisyphos'un üzerine Thanatos gönderilir. Yapması gereken Sisyphos'u ölümler ülkesine götürmektir. Ancak başına gelecekleri anlayan Sisyphos bir tuzak kurar ve Thanatos'u kısıklarak yakalayarak bağlar. Bu nedenle bir süre ülkede ölüm olmaz. Bunun üzerine Zeus devreye girerek Thanatos'u kurtarır ve ölüm sisteminin yeniden çalışmasını sağlar. Tek Tanrılı dinlerin Azrail kavramı ile eşdeğer bir Tanrısal varlıktır.

Hypnos'u ve sürü sürü Düşleri.

Kimseyle yatmadan kendi başına

Yarattı onları kara Gece.

Acı gülüşlü Momos'u, dertler anası Oizys'ü yarattı,

Sonra Hesperidleri, Batılı Gece Kızlarını;

Amaçsız öç alan Tanrıçaları:

Klotho, Lakheesis ve Atropos'tur adları.

Tanrılara, insanlara karşı her suç izler onlar

Ve suçlu kim olursa olsun

Cezalandırmadan yatışmaz öfkeleri.

Hypnos

Gece'nin çocuğu, Thanatos'un ikizkardeşi, Hipnoz kelimesinin kökeni, uyku anlamına gelen Tanrısal varlıktır. Ölüm ülkesinde yaşadığı ve akşamları çıkarak insanları uyuttuğu kabul ediliyor. Kanatlı ve genç bir erkek şeklinde tasvir edilen Hypnos, içinde uykunun her türlüşünün bulunduğu bir sarayda yaşamaktadır. Karaları ve denizleri hızla aşan, kanatları olan bu Tanrı, Endymion'a âşık olmuştu. Gözlerine bakmaya doyamadığı için Endymion'a gözü açık uyuma yeteneği veren Hypnos, böylelikle sevgilisinin gözlerine uyurken de bakabiliyordu.

Sonra Nemesis'i doğurdu belalı Gece,
Sonra ihaneti, Kara Sevdayı doğurdu,
Çekilmez ihtiyarlığı ve azgın yürekli kavgayı.
..."

Nemesis

Kutsal Öç'ü temsil eden Tanrıça, cinayeti ve her türlü ölçüsüzlüğü cezalandırmaktadır. İnsanların aşırı mutluluğunu veya kralların kendini beğenmişliğini yok etmekle görevlidir. Bir mitosa göre, Zeus'un âşık olduğu Tanrıça, sevişmemek için kılıktan kılığa giriyordu. Ancak bu Zeus'u daha çok tahrik etmişti. Nemesis'in bir kaza dönüştüğü sırada, Zeus bir kuğuya dönüşerek onunla sevişti. Nemesis, bu birleşmeden bir yumurta yumurtladı. Yumurtayı bulan çobanlar, onu Leda'ya verdiler ve Helena ile Dioskurlar bu yumurtadan çıktılar.

Deniz'in yarattıkları:

"Deniz doğru sözlü Nereus'u yarattı:
En büyüğüdür o bütün çocuklarının
Babacan Tanrı derler ona,
Çünkü hem dürüst, hem yumuşak huyludur

Nereus

Pontos ile Gaia'nın çocuklarından birisi olan Nereus, Deniz Tanrısı Poseidon'dan daha eski bir kuşağa mensuptur. Her türlü canlı ve hayvan kılıfına bürünebilme yeteneğine sahip olan deniz varlıklarından birisidir. On iki görevinden birisi Hesperisler bahçesindeki altın elmayı almak olan Herakles, bahçenin yerini sormak için Nereus'un peşine düşünce, Herakles'in sorularına cevap vermek istemeyen Nereus; bu özelliğinden yararlanıp kılıktan kılığa girmiştir. Ancak Nereus'u sıkıca bağlayan Herakles yolu öğrenmeden çözmeyeceğini söyleyince Nereus çaresiz yolu tarif etmek zorunda kalmıştır. Denizcilerin koruyucusu olan Tanrı, genellikle elinde üç çatallı yabayla ve sakallı bir ihtiyar olarak tasvir edilir.

Thaumas

Deniz ve Gaia'nın çocuklarından ve ilk deniz tanrılarında olan Thaumas'ın özel bir öyküsü olmamakla beraber Okeanos'un kızı Elektra ile birleşerek Homeros'un Odyseia'sında söz ettiği kanatlı belalar Harpyler ve İris'i yarattığı bilinmektedir. Harpiller, çocukları ve ruhları kapıp kaçan kanatlı kadınlar biçiminde yorumlanır. Homeros'un Odyseia'sında lanetlenmiş kral olan Phineus'un önüne konulan yiyecekleri kapıp kaçmakla görevliydi. Götüremedikleri yiyecekleri ise pisleterek yenmez hale getiriyorlardı. Argonatlar seferinde, Zetes ve Kalais tarafından etkisiz hale getirilmişlerdir. İris ise, tanrılar ve insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemekle görevlidir ki, gökkuşağı onu sembolize eder.

Sonra Deniz'in Toprak'la birleşmesinden
Büyük **Thaumas**, yiğit **Phorkys** doğar,
Sonra güzel yanaklı **Keto** ve daha sonra
Göğsünde çelik gibi yürek taşıyan Eurybie.

...”

Hesiodos'un her iki Tanrısal varlığın yarattıkları için kullandığı tanımlamaları bir araya toplamakta yarar görüyorum. Önce Gece'nin yarattıklarına ilişkin betimlemeleri görelim: Ölüm Tanrısı, acı gülüşlü, dertler anası, oç alan Tanrıçalar, çekilmez, azgın yürekli, şıret kavga Tanrıçası... Şimdi de Deniz'in yarattıklarının nasıl tanımlandığına bir göz atalım: doğru sözlü, babacan, dürüst, yumuşak huylu, büyük, yiğit, güzel yanaklı... Bu tanımlamalarla, iki grup arasındaki nitelik

Phorkys

Kendi kız kardeşi Keto ile evlenerek pek çok deniz canavarının doğmasını sağlamıştır. Bunlar arasında en ünlüleri "üç kocakarılar" olarak isimlendirilen Graiai vardır. Adları Enyo, Pephredo ve Dino olan bu kızlar, hiç genç olmamışlar, yaşlı olarak doğmuşlardır. Üçü birden tek bir göze ve tek bir dişe sahiptirler. Bu nedenle göz ve dişi sırayla kullanılmaktadırlar. Perseus Medusa'yı öldürmek üzere yola çıktığında karşısına çıkan bu kızlardan sahip oldukları tek gözü çalarak kurtulur.

Keto

Phorkys ile evlenen Tanrıça, Graiai, Gorgolar ve Hesperidlerin elmalarına bekçilik eden Dragon ve Hesperidleri doğurmuştur. Günbatımı Nymphaları olarak bilinen Hesperidlerin çok önemli bir görevleri vardır. Hera Zeus'la evlenirken Gaia ona altın el-malar hediye etmişti. Gaia bu elmaları çok sevmiş ve korumaları için Hesperidlerin bahçesine bırakmıştı. Üç kız kardeşten oluşan Hesperidlerin görevi, kardeşleri Dragon'un (yüz başlı canavar) da yardımıyla bu elmaları korumaktır. Herakles'in on iki görevinden birisi de bu elmaları ele geçirmektir. Herakles, Hesperidlerin başına bela olan haydutları öldürünce, Atlas ödül olarak ona elmalardan birini vermişti.

farkı çok bariz bir biçimde ortaya konulmaktadır. Peki bu farklılık aslında neyin göstergesidir? Öncelikle pasajdan da anlaşıldığı üzere, iki Tanrısal yaratıcı ile karşı karşıya olduğumuzu söylememiz gerekir. Deniz'in toprakla fiziksel bir ilişkisi vardır. Gaia'nın sadece toprağı değil bir başka yaşam alanı olan Deniz'i de kapsadığını söylemeliyiz. Yukarıda söylediğimiz gibi Deniz Yeryüzünün rahmidir; dolayısıyla deniz hayat vericidir ve dişil bir öğedir. Gece'ye gelince; ilk bakışta fiziksel olarak göksel bir olay olması nedeniyle eril bir öğe gibi görülmekteyse de gecenin dişil öğeyi temsil ettiğini söyleyebiliriz. Gece, dünyanın kendi etrafında dönmesiyle oluşan astrolojik bir olayken, gündüzü, ışığı, aydınlığı temsil eden Apollon'un karşıtı olan, karanlık ve bilinçdışının sembolü olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Böylelikle yaratılanların sıfatlarından yola çıkarak, Deniz ve Gece'nin dişil ilkenin iki farklı yönünü gösteren semboller olduğunu söyleyebiliriz. Dişil öğenin, yumuşak, şefkatli, anacıl yönünü deniz temsil ederken; gece ise karanlık, acı, ölüm, ceza gibi daha acımasız yönlerini temsil etmektedir. Gece; kurt havasıdır, dumanlıdır, suça teşvik edicidir. Gece; gündüz egemenliğini mutlak bir biçimde kabul ettirmiş akıl ve mantığa, duygu ve tutkunun üstün geldiği karanlık güçtür. "Bizler gündüzleri toplumsal yaratıklarız, ama gece olunca doğanın hüküm sür-

Sade, Marquis de

1740-1814 yılları arasında yaşamış olan Sade, erotik yapıtlarıyla sadizme isim babası olmuştur. Paris'te daha yeni evliyken evine çağırdığı fahişelere kötü muamele yapmaktan dolayı tutuklanan Sade, Keller adındaki fahişeyi kapatarak işkence yapması nedeniyle kral tarafından hapse atılır. Cezası bittikten sonra Marsilya'ya giden Sade, burada da bazı fahişelerle sapkın olarak nitelenen cinsel ilişkiler kurar. Fahişelerin afrodisyak şekerlerden zehirlenmeleri üzerine burada da tutuklanır. Hapisten kaçarak tekrar karısı ile yaşamaya başlayan Sade, karısının da yardımlarıyla etraflarındaki gençleri şatolarına davet ederek cinsellik yaşamaya kalkınca, komşuları tarafından şikâyet edilir. Bu kez rahibe olan baldızı ile İtalya'ya kaçarak onunla yaşamaya başlar. Burada da mutlu olamayan Sade, tekrar Fransa'ya dönünce tutuklanır ve cezaevine girer. Cezaevinde sıkıntılı günler geçiren Sade, cinsel öyküler, romanlar ve oyunlar yazmaya başlar. 1789 yılındaki Bastille baskınından birkaç gün önce akıl hastanesine kaldırılan Sade, Fransız Devrimi'nden sonra devrimcilerle birlikte hareket etmeye başlamış, hatta bir askeri birliğin başına bile getirilmiştir. Adı yanlışlıkla karşıdevrimciler listesine giren Sade, giyotinden son anda kurtulmuştur. Eserlerinde insandaki bütün güdülerin suç işlemeye neden olsa da, özgür bırakılmaları gerektiğini savunmuştur.

düğü, cinsellik, acunasızlık ve değişimden başka bir yasanın olmadığı düşler dünyasına dalarız.” (Paglia 1996;12.) Gece, yalnızlıktır; toplumun düzenlemeye, engellemeye çalıştığı duyguların açığa çıkmasıdır. Gece de cinsellik, suç, öç ve saldırganlık gibi toplumun yasakladığı her türlü gizemli duygu patlamaları vardır. “Sade için doğaya dönüş şiddet ve şehve-

Rheia/Reia

Toprakana Gaia'nın çocuklarından biri ve Kronos'un karısı/kardeşidir; Kronos'la evliliğinden altı çocuk doğurmuştur: Hestia, Demeter, Hera, Hades, Poseidon ve Zeus. Tanrıların Anası olması sıfatıyla, daha sonradan Yunan Panteonunda Anatanrıça Kybele ile özdeşleştirilmiştir. Tanrılar arasındaki iktidarın Zeus'un hâkimiyetine geçmesinde önemli bir rol oynayan Rheia, doğa ve bereket ile simgeleştirilmiştir.

Hestia

Ocak Tanrıçası ve ocağın kişileştirilmiş şeklidir. Hestia, Kronos'la Reia'nın kızları ve Zeus'la Hera'nın kardeşleridir. Apollon ve Poseidon, her ne kadar onun gönlünü çelmeye çalışılsa da, Hestia; Zeus'tan ebediyen bakire olarak kalma hakkını elde etmişti. Zeus, ayrıca ona, istisnai bazı imtiyazlar da tanıdı: Hestia, bütün insanların evinin içinde ve bütün tanrıların tapınaklarında özel bir külte sahip olacaktı. Diğer tanrılar dünyaya gelip gittikleri halde, Hestia sürekli olarak Olympos'da kalmaktaydı. Ocak, nasıl bir konutun dinsel odağı ise, Hestia da aynı şekilde tanrılar konutunun dinsel ocağı idi. Hestia, bu hareketsizliğinden ötürü, efsanelerde hiçbir rol oynamaz ve kişisel bir tanrı olmaktan çok, soyut bir kavram, bir ocak İde'si olarak kalır.

te dizginleri bırakmak demektir" (Paglia 1996;8); doğaya dönüş geceyle gerçekleşebilir. Gece, doğaya dönüş kaçınılmazdır. Özellikle de yalnızlık ve gece ürkütücüdür. Gece, her türlü engelleyici ve düzenleyici/dizginleyici unsurlardan kurtulan duyguların hüküm sürdüğü, bilinçdışının bilince başatlığının sembolüdür. Bununla birlikte, deniz rahimdir, yaratıcı ve besleyicidir. Derinliklerinde kaotik bilinçdışı sembolleri barındırmakla birlikte, yaşamdır; ölümdür. Sabittir, genellikle tutarlıdır.

Hesiodos, evrenin oluşması için gerekli olan yaratılış öykülerini uzun uzun anlattıktan sonra yeniden Tanrıların Soyu'na geçer ve anlatı şöyle devam eder:

Rheia Kronos'un yatağına girince

Güçlü evlatlar doğurdu ona:

Hestia, Demeter, altın sandallı Hera

Ve güçlü **Hades**, yerin altında oturan,

Yüreği acımak nedir bilmeyen Tanrı,

Toprağı sarsan, uğultulu Tanrı **Poseidon**,

Ve temkinli Zeus, Tanrıların ve insanların babası,

Yıldırımları yüzünü titreten.

Demeter

Bereket, bolluk Tanrıçası olmasının yanı sıra özellikle ekili toprağın Tanrıçası olarak dikkati çeker. Tahıl ekip biçmeyi insanlara öğreten Tarım Tanrıçası konumundadır. Kronos'la Rhea'nın kızı olan Demeter, Zeus'la birleşmesinden Persephone'yi doğurmuştur. Persephone henüz bir genç kızken Hades tarafından yer altı dünyasına kaçırılınca, üzüntüsünden perişan olan Tanrıça yeryüzüne kışın gelmesine ve doğanın küsmesine neden olmuştu. Zeus, doğanın dengesi bozulmaya başlayınca devreye girerek Hades'ten Persephone'yi yeryüzüne bırakmasını istemişti. Uzun süren pazarlıkların ardından Hades, yılın bir bölümünde Persephone'nin yeryüzüne çıkmasına razı olmuştu. Persephone yeryüzüne çıkınca Demeter'in mutlu olması, baharın, bereketin gelmesine ve doğanın yeniden canlanmasına neden olur. Persephone'nin yeryüzüne dönmesi Yunanlılar tarafından Tesmophoria adı verilen şenliklerle kutlanıyordu. Mevsimlerin oluşumunu anlatan bu kaçırılma öyküsünde, Demeter'in kızını araması sırasında tanıdığı bir erkek (Demophon/Triptolemos) çocuğunu evladı gibi sevdiği ve ona tahıl yetiştirmeyi öğrettiği bilinmektedir. Triptolemos kanatlı arabası ile kent kent dolaşarak insanlara tahıl üretimini öğretmiş ve Demeter'e tapınmalarını sağlamıştır.

Uranos'un penisıyla beraber iktidarını da kaybetmesiyle, Titanların en cesur Tanrısı olan Kronos, babasının boşalttığı tahta, zaman geçirmeden kurulmuş ve kardeşi Rheia'yı da karısı olarak seçmişti. Rheia ve Kronos da en az anneleri Gaia ve babaları Uranos kadar üretkendiler ve başladılar Olympos Dağı'nın gerçek sakinleri olacak olan Yunan Tanrılarını tek tek yaratmaya: Hestia, Demeter, Hera, Hades, Poseidon ve nihayet Zeus.

Babası büyük Uranos'a karşı kazandığı zaferi onun tahtına çıkararak kutlamaya başlayan Kronos, bir yandan, daha sonraki aşamada Yunan Pantheon'unu oluşturacak olan Tanrıları doğurması için karısı Rheia'yı döllüyordu; ama diğer yandan Uranos'un kendisine ettiği laneti de aklından çıkaramıyordu. En sonunda bir çare buldu onulmaz derdine, doğan bütün çocukları yutacaktı bir bir.

Hera

Zeus'un karısı ve kız kardeşi; evli kadınların ve evliliğin koruyucu Tanrısı olarak Yunan sosyal yaşamının düzenlenmesinde rol alan bir Tanrıçadır. Zeus'la yaptığı evlilik Hieros Gamos –kutsal evlilik– olarak anılır ve inanca göre yapılan bütün evlilikler bu evliliği hatırlatan bir ritüeldir. Zeus'un aşklarında hep kötü rollerle karşımıza çıkan Hera'nın asıl kızgınlığı ise Zeus'la girdiği bir iddiayı kaybetmesidir. Anlatıya göre, bir gün aralarında konuşurlarken söz gelmiş cinselliğe dayanmıştı. Zeus, cinsel ilişkide kadınların daha çok zevk aldıklarını iddia ederken, Hera tam tersini, yani erkeklerin daha şanslı olduklarını ileri sürüyordu. Bir türlü anlaşılmayınca hakem tayin etmeye karar vermişlerdi. Her şeyi bildiği düşünülen kahin Teiresias'a danıştılar. Kahin biraz da çaresizlik içinde bu konuda kadınların daha şanslı olduklarını söyleyerek Zeus'u destekleyince, Hera çok kızmış ve kahini kör etmişti.

Ama Kronos yiyordu ilk çocuklarını
Analarının kutsal karnından çıkıp da
Dizleri üzerine oturdukça her biri.
Korkuyordu Uranos'un mağrur torunlarından biri
Ölümsüzler arasında kral olacak diye.
Gaia ve Uranos bildirmişlerdi ki ona

Hades

Yeraltı dünyasının korkunç Tanrısı, ölümler ülkesinin sahibi. Bütün insanların, tanrıların hatta Zeus'un bile çekindiği ölüm dünyasını düzenleyen tanrı konumundadır. Mitoslarda fazla rol almayan Hades, Persephone'yi kaçırmış ve kendine eş olarak seçmiştir. "Görünmez" anlamına gelen Hades, "zengin" anlamındaki Plouton ismiyle de anılırdı. Yeraltının zenginliklerini temsil eden Plouton, genellikle elinde bir bereket boynuzu ile tasvir edilir. Zeus'un en çok çekindiği tanrı olan Hades'in ülkesine gidenler bir daha geri dönemezlerdi. Kapısında korkunç köpekler olan Kerberosların bulunduğu Hades ülkesi, özellikle Homeros'un Odysseia'sında sıkça tasvir edilir.

Ne kadar güçlüler güçlüsü de olsa
Kendi oğluna yenilmekti kaderi.
Buydu çünkü Zeus'un istediği.
Onun için gözü pusudaydı her zaman,
Doğan çocuklarını yiyordu birer birer
Ve Rheia sonsuz yaslar içindeydi.

Poseidon

Denizlerin ve depremin Tanrısı olarak bilinen Poseidon, denizlerin derinliklerinde yer alan görkemli sarayında yaşamaktadır. Denizdeki yaratıkların çoğu onun çocuklarıdır. Poseidon denizin hâkimi olmasının yanı sıra, fırtınalar yaratabilen, üç dişli yabası ile deprem oluşturabilen bir tanrıydı. Apollon'la birlikte Troia surlarının inşa edilmesinde görev alan tanrı, Troia Kralı Laomedon'un söz verdiği ücreti ödemeyince sinirlenmiş ve denizden çıkardığı bir canavarla Troialılara felaket vermiştir. İlliada'da çok sık önemli olaylarda ve kararlarda karşımıza çıkan Poseidon, Homeros'un Odyseia adlı eserinde en önemli tanrı konumundadır. Troia Savaşı'nı Akaların kazanması için yardım eden Poseidon kendisine karşı çıkan Perseus'un ülkesine ulaşmaması için türlü eziyetler çektirir.

Kronos güçlüydü, koskoca Gökyüzü'nü yenmişti; ama annesi ve babası kendisine çocuklarından birisine yenileceğini söylemişlerdi; çünkü babasına yaptıklarının bedeliydi bu; Tanrısal bir yazgı idi ve bundan kaçış yoktu. Üstelik Rheia'nın doğurduklarının en sonuncusu olan Zeus babasının tahtına oturmak ve Tanrısal yazgının gerçekleşebilmesi için pusuda bekliyordu. Kronos gibi, Zeus da önceden belirlenmişti, onun kaderi de babasını öldürmek ve tahtına oturmak. Kronos çocukları yuttukça, karısı Rheia da annesi Gaia gibi acı çekiyordu.

Ve Rheia sonsuz yaslar içindeydi

Ama Zeus'u dünyaya getirdiği gün
Yalvardı Toprak'a ve yıldızlı Gök'e
Gizli doğurabilsin diye çocuğunu
Öcü alınsın diye babasının
Ve hain Kronos'un yediği bütün çocuklarının
Anası babası dinlediler kızlarını
Ve bildirdiler ona kaderin ne hazırladığını
Kral Kronos'a ve coşkun yürekli oğluna

Hesiodos bu dizelerle, Kronos ve Zeus'un kaderinin önceden bilindiğini net olarak ifade etmektedir. Burada dikkati çeken noktalardan birisi de, olayın kahramanı olacak olan Zeus'un da tıpkı Kronos gibi en küçük oğul olmasıdır. Zalim ve kötü babadan intikamını almak üzere seçilen çocuk, yine en küçük çocuktur ve aşağıda göreceğimiz gibi, yine o da annesiyle işbirliği yapacaktır. Rheia'nın Zeus'tan Kronos'u yok etmesini istemesinin temelinde, çocuklarının yanı sıra babası Uranos'un da intikamının alınması yatmaktadır. Hatırlayacağımız gibi, Uranos bütün çocuklarına yaptığı gibi Rheia'yı da annesinin karnına hapsetmişti ve diğerleri gibi onu da kurtaran Kronos idi. Rheia'nın, kendi kurtarıcısı olmasına rağmen, Kronos'tan intikam almak amacıyla, şimdi babası ve annesiyle işbirliği yapması ilginçtir. Burada, Kronos'un, Rheia'dan doğan çocuklarını yutması ve babası Uranos tarafından lanetlenmiş olması, galiba önemli bir noktadır. Mitosun tamamını göz önünde bulundurduğumuzda, işkence çeken ve kocaya karşı çocukların yanında yer alanın ve kocanın yok edilmesini isteyen ana/dışıl olarak vurgulandığını söyleyebiliriz. Dışıl ilkenin canının yanmasına veya üzülmesine neden olan taraf da baba/koca/eril ilke motifidir. Hem Uranos hem de Kronos olayına baktığımızda, her ikisinde de yaşanan ortak şey; babanın iktidarı kaybetme korkusuyla çocuklarını yok etme çabası ve bundan canı yanan veya üzülen annenin, çocuklarını kurtarmaya çalışarak, çocuğun yanında babaya karşı yer

almasıdır. Doğacak olan çocuklarından birinin bir gün tahtını elinden alacağını bilen babanın, buna rağmen çocuk yapması da ilgi çekici bir diğer olaydır. Kronos örneğini ele alırsak, Kronos'un bir taraftan Rheia'yı döllemeye devam ederken, diğer taraftan da doğan çocuklarını yemesi, Rheia'nın yaratıcılığını paylaşmasıyla açıklanabilir. Kendi başına bir canlı yaratma yeteneğine sahip olmayan babanın, annenin bu özelliğini yaratma aşamasında katkıda bulunarak paylaşıyor olması, babayı tatmin edici bir durum olsa gerekir. Babanın böylelikle, çocuğun yaratılış aşamasında kadının doğurucu veya yaratıcı özelliğine katkıda bulunarak, kadın karşısındaki eksikliğini iktidara dönüştürdüğü söylenebilir. Penisin bir iktidar aracı olduğunu ve bunu kaybetmenin iktidarı kaybetmekle doğru orantılı olduğunu yukarıda anlatmıştık. Belki de yaratıcılığa olan bu katkısı nedeniyle penis bir iktidar aracı olabilmektedir; yani, kadını döllemek ve onun yeni varlıklar yaratmasına yardımcı olmak; hatta bu konuda belirleyici olmak, penisin olmazsa olmaz bir zorunluluk haline gelmesine neden olur ve onun gücünü oluşturur. Unutmayalım ki bu eril söylem içerisinde, iktidarsız bir penis, kadının yaratıcılığına hiçbir katkıda bulunamaz. Sembolik olarak bakıldığında da, erkeğin iktidarlı bir penise sahip olması ve böylelikle kadını dölleyebilmesi, dişil-eril arasındaki ilişkide, erkeğin etken kadının edilgen olmasını da beraberinde getirmektedir. Yani başlangıçta kendi başına yaratabilme yeteneğine sahip olan dişil ilke, bu özelliğini yaratılış aşamasından itibaren yavaş yavaş eril ilkeye devretmeye başlamıştır.

Yaratılış mitoslarında anlatılan bu olguya dişil öge açısından bakıldığında, başlangıçta dişil ögenin doğasında barındırdığı bütün güçleri kendisinin yarattığını ve bunları (Uranos'u doğuran da Gaia'dır), eril ögeyle paylaştığını ve bundan hiç çekinmediğini, hatta buna ihtiyaç duyacak kadar "naif" davrandığını (Gaia'nın çektiği yalnızlık nedeniyle Uranos'u yarattığını hatırlayalım) söyleyebiliriz. Ancak dişil ögenin eril ögeye karşı bazı silahlarının olduğunu da görüyoruz. Dişilin

doğurma özelliğinden kaynaklanan ve doğurduklarıyla duygusal/fiziksel ilişki kurabilen doğası, erile karşı en büyük gücünü oluşturmaktadır. Hatta, baba-oğul arasında görülen iktidar mücadelelerinde kimin iktidar sahibi olacağını belirleme yetkisine sahip olan da kadındır. Geri planda ve zaman zaman mağdur bir durumdaymış gibi görünmesine karşın, kadının bütün iktidar sahiplerinin üzerinde bir üst-iktidara sahip olduğunu söylemek yanıltıcı olmaz. Yukarıdaki iki olayda da dişil ögenin bu gücü Hesiodos tarafından açık bir dille ifade edilmektedir. Eril ögenin özgürce kendi saltanatını kurma isteği, dişilin istekleriyle çeliştiği anda dişil öge bu belirleyiciliğini kullanarak, kendisinin hâkim olabileceği yeni iktidar sahibini yüceltebilmekte ve var olan iktidarı yok etmekten çekinmemektedir.

Yutma motifinin üzerinde biraz durmakta yarar olduğunu düşünüyorum; Kronos, karısı Rheia'nın doğurduğu tüm çocukları yutmaktadır; oysa ki babası Uranos, çocuklarını yutmamış, onların doğmalarına izin vermemiş, anneleri Gaia'nın karnına hapsedmişti. Doğmalarına izin vermeden annelerinin karnına hapsedmek, çocukların var olmalarına engel olabilecek bir hareket iken, doğduktan sonra yutmak tam anlamıyla yok etmekle ilişkili olmalıdır. Anne karnında, bilinçdışının derinliklerine hapsedilen çocuklar, eril iktidarın yıkılmasını önleyememiş, tam da tersine bilinçdışının doğasının verdiği bir destekle iktidarın yıkıcısı olmuştu. Kronos, babasının başına gelenleri bilen birisi olarak, bu hataya düşmek istememiş ve çocukların dişil ilkeyi temsil eden annelerinin karnı yerine kendi karnında saklamayı uygun bulmuş olmalıdır. Bir sonraki aşamada Zeus, en akıllıcasını yaparak, çocuğa hamile kalan anneyi yutmuş ve çocuğu, bilincin ve aklın sembolü olan başından kendisi doğurmuştur.

Yaratılışın bundan sonraki bölümünün belirleyicisi ve göğün yeni efendisi Zeus'un doğumunu Hesiodos şöyle anlatmaktadır:

Sonra bereketli Girit'te Lyktos'a götürdüler onu,
Son oğlu büyük Zeus'u doğuracağı gün.
Ulu Toprak Tanrıça aldı çocuğu
Besleyip yetiştirmek için koca Girit'te;
Hızlı gecenin karanlıklarından yararlanıp
Diktos tepelerine götürdü onu,
Sık ormanlarla kaplı Aigaion eteklerinde
Kutsal toprağın gizli derinliklerinde
Ulaşılmaz bir mağaraya sakladı onu,
Sonra koca bir taşı bezlere sarıp
Verdi göklerin güçlü oğlu Kronos'a
O da yakalayıp iki eliyle taşı
Yuttu indirdi uğursuz midesine,
Anlamadı yuttuğunun bir taş olduğunu,
Oğlunusa dipdiri kaldığını,
Ve az sonra yenilmez, baş olmaz gücüyle
Babasının hakkından geleceğini,
Onu tahtından atıp yerine geçeceğini,
Ölümsüzlerin kralı olacağını.

Rheia'nın Gaia ve Uranos'tan aldığı akılla ve özellikle de Gaia'nın doğrudan yardımıyla Zeus'u doğurması, dişil ögenin eril ögeye karşı bir zaferidir. Ancak dişil ögenin kendisini ve gücünü gösterdiği her olaydan sonra eril öge daha da güçlenecektir. Gaia'nın doğurgan olmaktan kaynaklanan özellikleri ve ilk Tanrısal varlık olmasının getirdiği tecrübe ile Kronos'un çocukları yutmasına karşı çözüm bulması çok zor olmaz. Zeus'un Girit'te doğumu gerçekleştikten sonra Gaia'nın, onu kimsenin ulaşamayacağı bir mağaraya götürüp saklaması yine doğanın farklı özelliklerini ortaya koymaktadır. Gerçekten de Deniz'in Gaia'nın rahmi olduğunu söylerken kastettiğimiz gibi, mağaralar da korunma ihtiyacı duyanların sığındıkları yerlerdir ve bunları Gaia'nın kanatlarının al-

tı olarak değerdendirebiliriz. Bir bütün olarak bakıldığında Gaia tüm yeryüzünü temsil eden bir semboldür, tıpkı Zeus'a olduğu gibi, daha sonra tüm canlılara da doğal sığınaklar sağlamış bir annedir. Bu nedenle, tarih boyunca birçok kez grldğu gibi, eril iktidarın zulmünden kağanlar dağları ve mağaraları mesken edinmişlerdir. Çünkü mağaralar da karanlık ve derin olmaları nedeniyle bilinçdişıdır. Korkutucudur; her an bir sürpriz yapabilir. İnsanlık tarihinin başlarında, insanlar henüz avcı-toplayıcı kabileler halinde ve doğa ananın verdikleriyle yaşıırken, mağaralar, insanların hiç emek vermeden sahip oldukları sığınaklardı. İnsanlar için, en güvenilir noktalardı; ana kucağıydı. Ancak insanoğlunun doğaya karşı geliştirdiği kültür ve uygarlık nedeniyle kendi barınaklarını yapmaya başlamaları, mağaraların eril iktidar açısından güvenilir olma özelliğini yitirmesine neden olmuştur. Bu andan itibaren mağaralar, kültür, uygarlık ve eril iktidardan kağanların yuvaları haline gelmiş; Zeus'un doğumunda olduğu gibi, sadece onlara kucak amaya başlamıştır.

Genç Tanrı büyüdü, geliştirdi çarçabuk
Coşkn yüreği ve gürbüz bedeniyle,
Ve yıllar geçince art düşünceli koca Kronos
Yenilip Gaià'nın düzenine ve oğlunun gücüne
Kustu birer birer yuttuğu çocuklarını.
İlk kustuğu da son yuttuğu taş oldu.
Zeus aldı dikti bu taş kutsal Pytho'da

Sonra kurtardı babasının kardeşlerini
Ki Uranos zincire vurmuştu ılınca.
Bu iyiliğini unutmadılar onlar Zeus'un:
Verdiler ona gök gürültüsünü
Kavurucu yıldırım ve şimşekle birlikte;
Onları Toprak Ana saklıyordu bağrında.
O günden sonra Zeus'un eline geçtiler

Ve onlarla buyruğu altına aldı Zeus
Bütün ölümlüleri ve ölümsüzleri.

Hesiodos'un da belirttiği gibi Kronos, babası Uranos'a karşı annesi Gaia'nın da yardımıyla kazandığı savaş sonrasında, sadece kendi soyundan olan Titanları kurtarıırken, diğer kardeşleri olan Kykloplar ile Hekatonheirleri kurtarmamıştı. Zeus, hızlı bir şekilde büyümüş, babası Kronos'a savaş açmış ve onu tahtından indirmeyi başarmıştır. **Zeus, Kronos'un** daha önce kurtarmadığı Kykloplar ve Hekatonheirleri kurtarmış ve onların verdiği şimşek ve yıldırımla daha da güçlü bir hale gelmiştir. Annelerinin karnında babaları Uranos tarafından zincirlenerek hapsedilen bu yaratıkların, Zeus tarafından kurtarılarak gün ışığına çıkarılması, eril ilkenin dişil ilkeden ayrışması açısından, bilinçdışından bilince geçişin en önemli aşaması olarak görülür. Bilinçdışının son kozlarından olan bu varlıklar, kendilerini karanlıkta hapsolmaktan kurtaran eril iktidarın hizmetine girmekle, zaten bilince doğru olan eğilimin daha da güçlenmesine neden olmuş görünmektedir. Toprağın derinliklerine hapsedildiği için dişil ilkenin en önemli güçlerinden biri olan ateşin (Hekatonheirlerin elindeyken), ilk kez eril iktidarın eline geçmesiyle, Zeus'un kazandığı bu güç, evrenin yaratılmasındaki son aşama olan büyük savaşın başlamasına neden olmuştur; bu savaş Zeus, kardeşleri ve

Zeus ve Kronos Mücadelesi

Zeus, Girit Adası'nda hızla büyüyüp geliştikten sonra babası Kronos'a karşı savaş açmıştı. Yalnız olduğu bu savaşta öncelikle kendisine yardım etmeleri için kardeşlerini kurtarması gerekiyordu. Annesi Rheia'nın yardımıyla da akıllıca ve Zeus'a yakışır bir oyunla kardeşlerini kurtarmayı başarır. Pharmakon (ilaç) yutturarak babasını kusturan Zeus böylelikle kardeşlerini kurtarmayı başarmıştır. Zeus, kısa sürede kardeşlerinden de aldığı güçle babası Kronos'u alt etmeyi başarmıştır (Vernant 2001).

onu destekleyenlerle Kronos'un kuşağından olan ve onu destekleyenler arasındadır. Zeus'un burada iktidarı ele geçirmesine rağmen verdiği savaş, oluşturmak istediği yeni evren şemasına ters gelecek (iktidarını tehdit eden) güçleri temizlemek ve onları sonsuza kadar yok etmek amacını taşımaktadır.

Titan Tanrılarla Kronosoğulları
Ki birileri, mağrur Titan'lar, Othrys'te,
Öbürleri, tüm nimetleri verenler,
Gür saçlı Rheia'nın doğurdukları,
Olympos'un tepesinde oturanlar,
Uzun zamandan beri savaşıyorlardı
Güçlü saldırılarla birbirlerine girerek.
Yürekleri hınçla dolup taşarak
Tam on yıl cenkleşti durdular
Bitip tükenmek bilmiyordu bu kavga,
Belli değildi kimin kazanacağı
Ama yüzkollu devlere verince Tanrılar
Yalnız kendilerinin yedikleri balı
Ve yalnız kendilerinin içtikleri şarabı
Yürekleri coştı taşı bu devlerin

Zeus'un kurtardığı Hekatonheirların da Tanrıların (Zeus, Hera, Hestia vs.) yanında yer alması ile savaş daha da şiddetlenmişti. Devlerin tanrıların yanında olmasının iki nedeni vardı; bunlardan birisi onları Zeus'un kurtarması, diğeri ise onları daha da canlandıran, sadece ölümsüzlerin yediği balın ve şarabın onlara da verilmesidir. Burada sözü edilen bal Tanrılarının/ölümsüzlerin yediği ambrosia, şarap ise yine ölümsüzlere mahsus olan nektardır. Ambrosia ve nektarın devlerle paylaşımı, onları bilince getiren eril ilkenin iktidarından pay vererek daha güçlü hale gelmelerine neden olmuştur. Ölümsüzlüğü kazanan devler savaşın da gidişatını değiştirmişler-

dir. Eril ve dişil ilke arasındaki ayrımı sembolize eden bu savaş, aslında gücün 'doğurgan dişilden buyurgan erile geçişi'ni temsil etmektedir. Bu savaş sonucunda dişilin kaybettiği şey, iktidar için gereksinim duyduğu penise sahip olan erkek çocuğun kendisinden uzaklaşmasıdır.

Hepsi, Titan Tanrılar, Kronosoğulları
Ve Zeus'un gün ışığına çıkardığı
Güçlerine dayanılmaz azgın devler.

Dikildiler Titanlara karşı korkunç savaşta
Koca ellerinde yalçın kayalarla.
Titanlar da atılıyordu şevkle sıra sıra,
Her iki taraf gösteriyordu var gücünü.
Çevrede sonsuz deniz homurdanıyordu,
Toprak kükredi birden gür sesiyle,
Engin gökler yankılanıp iniledi
Ölümsüzlerin saldırıları altında,
Koca Olympos sarsılıyordu temelinden,
Ağır bir deprem iniyordu Tartaros'a kadar
..."

Titanlar ile Tanrılar arasındaki savaşın, amacından saparak etrafa zarar vermeye başladığı bu dizelerle çok açıkça ifade ediliyor. Özellikle de, başlangıçta taraf değilmiş gibi görünen Toprak (Gaia), bu savaştan en çok etkilenen ve zarar gören Tanrısal varlıktır. Önce, bu savaştan duyulan rahatsızlığı anlatan ilk homurtular Gaia'nın rahmi olarak nitelediğimiz denizden geliyor, daha sonra da Toprak'ın ta derinliklerine, Tartaros'a kadar giden sarsıntılar başlıyor. Buradan anlıyoruz ki, baştan itibaren hep olayların gidişini elinde tutan Gaia, savaşın bu aşamasında, rahatsız olmuş ve kontrolünü kaybettiği savaşın bitirilmesi için haykırmaya başlamıştır. Çünkü, basit bir iktidar mücadelesi görünümünde başlayan bu savaş, gide-

rek Toprağa/dişil ilkeye karşı verilen bir savaşa dönüşmüştür. Buradaki iktidar temsilcilerine de dikkatle yaklaşmak gerekir; çünkü, eril iktidarın temsilcileri olarak tanımladığımız eril güçleri aynı kategoride değerlendirmek yanlış olur. Örneğin Uranos, Kronos ve Zeus eril iktidarı temsil etmekle beraber birbirlerinden oldukça farklıdır. Başlangıçta Gaia ile yaratıcı bir ikili oluşturan Uranos henüz dişil ilkeden ayrışmamıştı. Bir üçüncüsü nedeniyle (her ikisinden doğan yaratıklar) eril ve dişil ilkenin birbirlerinden ayrılmaya başladıklarını söylemek mümkün. Bununla birlikte eril ve dişil ilkenin birbirlerinden ayrılmaları her kuşakta devam etmektedir. Bu nedenle, Uranos, Kronos ve Zeus'un iktidarındaki eril ilke yoğunlukları giderek artan bir göstergeye sahiptir.

“Dikildiler Titanlara karşı korkunç savaşta/ Koca ellerinde yalçın kayalarla” dizeleri açıkça eril ilkenin Gaia'ya zarar verdiğinin göstergesidir; çünkü ileride anlatacağımız Yunan Tufan Mitosu'nda da göreceğiz ki, kayalar, taşlar Toprak Ana'nın kemikleridir. Düşünün; yüz kollu üç tane dev, sürekli yalçın kayaları Titanların üzerine atıyorlar. Ayrıca, etkisi Tartaros'a kadar varan sarsıntıları meydana getiren bir savaş düşünün; Tartaros'un Toprağın ne kadar derininde olduğunu Hesiodos'un kendi dilinden verelim de olayın vehameti ortaya çıksın: “Öylesine derindir ki bu yerler/ bir yılda varılamaz dibine... Bir tunç örs düşse yeryüzünden ancak/ dokuz gün dokuz gece sonra varabilir Tartaros'a ...” Toprağın bu kadar derinlikleri bile sarsılmışsa, gerçekten de her şeyi yaratan koca Gaia, gücünün de sarsıldığını hissetmiş olmalı; Tanrılarla Titanlar arasındaki iktidarın sahibini ortaya çıkaracak bu savaşın şiddetinden Yeryüzü'nün (kendisinin) yok olmasından korkmuş olmalı.

Zeus da artık tutmaz oldu öfkesini.

Yüreği dolar dolmaz öfkesiyle

Bütün gücünü salıveriyordu ortaya.

Şimşekler saçıyordu gökten ve Olympos'tan
Gürbüz elinden fırlayıp uçuyordu yıldırım
Gök gürültüleri arasında parl parl
Sallayıp savuruyordu kutsal alevi
Gittikçe sıklaşan şimşekleriyle.
Dört bir yanda, çatır çatır yanıyordu
Canlılara can veren Ana Toprak,
Bar bar bağıyordu ateş alan ormanlar,
Kaynıyordu karalar ve ekinsiz denizler,
Yakıcı bir soluk sarıyordu yeroğlu Titanları

Rüzgârlar da karışıp bu kaynaşmaya
Savuruyorlardı sarsılan toprağı
Karıştırıp birbirine tozları,
Şimşekleri, yıldırımları, gümbürtüleri

Ateş ve doğa ilişkisi insanlık tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Yukarıda anlatılan savaşın doğaya karşı kültür savaşına olduğu da söylenebilir. İleride daha detaylı tartışacağımız gibi, kültür tarihinde, ateşin uygarlık oluşumunun başlangıç noktası olduğu kabul edilmektedir. Eril ilkenin en sembolik göstergelerinden olan ateşin Zeus tarafından doğaya (Toprak Ana) karşı bir silah olarak kullanılması insanın doğa karşısındaki aczinden kurtulmak için uygarlığı yaratmasını yansıtmaktadır. Zaten dişil ilkenin sembolü olan doğa ve uygarlık arasındaki mücadele aynı zamanda eril ve dişil ilke arasındaki savaşla aynı anlamı taşımaktadır. Eril ilke ve ateş arasındaki ilişkiyi anlamak için bugün bile ateş ve erkek arasındaki ilişkiye bakmamız yeterli olacaktır. Ateş erkek işidir; basit bir piknikte bile ateşi yakan hep erkek olur. Gündelik hayatta cinsiyet rollerine paralel olarak hiçbir işin ucundan tutmayan erkek, daima ateşi yakan olmaktadır. Ateşin büyüü erkeği cezbeder.

Kendi yarattığı Tanrısal varlıkların giriştiği bu mücadele-

den zaten rahatsız olan Gaia, Zeus'un da bütün gücüyle savaşa katılması nedeniyle kendi varlığının tehlikeye girdiğini hissediyordu. Gaia'nın kendi bedeninin parçaları olan kayalar, toprak, ağaçlar rüzgârda uçuşurken, ormanlar Zeus'un attığı yıldırım ve şimşeklerden cayır cayır yanmaya başlamıştı. Gaia, eril ilkede görülmeyen, kendi doğasında barındırdığı yaratma yetisini ve yarattığı tüm varlıkları kaybetmek üzereydi. Her şeyin tutuşmasından kaynaklanan ısı hem Toprağın hem de Denizin kaynamaya başlamasına neden olmuştu.

Derken, herkes hışımla birbirine girmişken
Savaş duraklayıverdi birden bire
Ama ön saftaki Kottos, Briareus, Gyes,
Savaşa doymayan bu yüz kollu devler

Kapkara saldırılarla ezdiler Titanları,
Yol yol toprağın altına tıktılar onları,

Nedeni bilinmeyen bir şekilde, belki de Gaia'nın son bir gayretiyle, savaş bir an için de olsa durmuş, ama bu durgunluk yine devlere yaramış ve devler, yaptıkları son saldırı ile Titanları alt etmeyi başarmışlardır. Hekatonheirlar, Tanrıların yanında yer aldıkları bu savaşta, bütün güçlerini kullanmışlar, daha önceden kendilerini kurtarmayan Kronos'tan intikamlarını bu sayede almışlardır. Nihayet, savaşın sonunda kazanan taraf olunca da Uranos'un kendilerine yaptığı gibi onları (Kronos ve yandaşlarını) Tartaros'un derinliklerine zincirlemişlerdir.

Gaia, Kronos'a karşı Zeus'u destekleyerek pasif olarak katıldığı ve daha sonra kendisine karşı yönelen bu savaşın ilk bölümünü kaybetmişti; özellikle de Zeus'un bu savaşta yıldırım ve şimşekleri kullanarak, ateşle saldırması Gaia'yı en çok etkileyen ve hatta savaşa girmesine neden olan olay olarak

gösterilmesi doğru olur kanaatindeyim. Bu noktada, Zeus'un kullandığı ateş temelindeki yıldırım ve şimşeklere dikkatimizi yöneltmemiz gerekiyor. Şimşek ve yıldırımları, kendilerini kurtardığı için Zeus'a veren Hekatonheirler'dir; Hekatonheirler Zeus'a verdikleri bu gücü, babaları Uranos tarafından, yaşamaya mahkûm edildikleri Toprağın derinliklerindeki kaynaktan almışlardır. Bu kaynağın Toprağın en derin noktası, magma tabakası olduğu düşünülebilir. Bu durumda, başlangıçta, Gaia'nın bir parçası ve dişil olarak değerlendirilebilecek olan ateşin, eril bir ilke tarafından kendisine karşı kullanılmış olması, Gaia'yı bu savaşa katılmaya itmiş olmalıdır. Ateşin, toprağın derinliklerinden alınması onun öncelikle dişil bir öge olduğunu göstermektedir ve bu olayla birlikte, ilk kez ateşin kontrolü eril ilkenin eline geçmiştir. Eril ilke ise, ele geçirdiği bu etkili silahı ilk olarak dişil ögenin kendisine karşı kullanmıştır. Bundan sonra da sık sık göreceğimiz gibi, göklerin buyurgan erili, bu silahı sık sık dişil ilkeye karşı kullanmaktan çekinmemiş, kutsal kitaplarda da sıkça belirtildiği gibi "göklerden gelen ateş felaketi" olarak insanların üstünde tehdit edici bir silah olarak kullanmıştır.

Ama Zeus Titanları kovunca gökten
Ana Toprak son oğlu Typhon'u doğurdu
Sevişip Tartaros'la, altın Aphrodite yüzünden.
Zor işler için yaratılmıştır kolları,
Ayakları yorulmak bilmez bu yaman Tanrı'nın,
Yüz yılan başı yükselir omuzlarından
Çıkarıp korkunç kara dillerini,
Bu ejder kafasındaki gözler de
Ateş, alev saçar kara kaşları altından
Sesler yükselir bu korkunç başlardan
Akılları donduran türlü türlü sesler:
Kimi zaman yalnız Tanrıların
Anlayacağı seslerdir bunlar,

Kimi zaman amansız bir aslanın kükremesi,

Az kalsın kıyamet kopacaktı o gün,
Typhon kralı olacaktı ölümlü ve ölümsüzlerin;
Ama Tanrılar ve insanlar babası Zeus
Keskin görüşüyle farkına vardı onun,
Birden gürlledi olanca öfkesiyle,
Yer yerinden oynayıp sarsıldı,
İnledi kat kat gökler ve denizler,

Kaynıyordu yer gök deniz baştan başa,
Dört bir yandan kıyılara yükseliyordu,
Ölümsüzlerin ittiği dağ gibi dalgalar

Zeus toparlayıp var gücünü, hışmını
Yakalayıp şimşeklerini, yıldırımlarını
Dikildi Olympos'un başına ve vurdu!
Birden ateşe boğdu, çepeçevre,
Korkunç canavarın inanılmaz başlarını.
Yediği kamçıyla duraklayan Typhon
Yıkıldı yere kolu kanadı kırılarak
Ve toprak ana inledi inim inim.
Bir alev fışkırdı yıldırım yiyen devden,
Yükseldi sarp, kara vadilerinden yukarı
Dibine düştüğü Etna Dağı'nın.

Zeus'un öfkesiyle böyle atıldı Typhon
Yerin dibindeki koca Tartaros'a

Gaia, son bir hamleyle Typhon'u, Zeus'a ve diğer Tanrılara rakip olarak yaratmıştı ve onun en son kozu da buydu göklerin hâkimi olan eril iktidara karşı. Burada, Gaia'nın savaşın son noktasında bile fiilen savaşa girmediğini ve kendisinin doğurduğu Tanrısal varlıkları bir silah gibi kullandığını söyledikten sonra, yarattığı son kozun (Typhon) niteliğine dikka-

tinizi çekmek istiyorum. Yukarıda da söylediğimiz gibi, eril ilke Toprağın (dişil ilke) bir parçası olan ateşi ele geçirmiş ve onu dişil ilkeye karşı bir silah olarak kullanmaya başlamıştı. Bu noktada, Gaia'nın Zeus'a karşı yarattığı son kozunun da ateş (Typhon) olduğunu ifade etmemizin isabetli olacağını düşünüyorum. Başlangıçta, yine yersel bir varlık olan ateşin göklerin hâkimiyetine girmesi karşısında, Yer'in kendisine bir silah olarak yeni bir ateş yaratması ve onu Gök'ün ateşine karşı kullanması söz konusudur. Ama Zeus, ki Hesiodos ondan "bilge" diye söz eder, hemen fark etti tehlikenin büyüklüğünü ve büyük annesi Gaia'nın ölümsüzlerin kralı ol-

Zeus ve Typhon

Farklı anlatımlarda, Typhon ile Zeus arasındaki bu savaşın ilk bölümünü Typhon kazanmıştır. "Olympos Tanrılarından usanan Gaia, Tartaros'la birlikte bir canavar peydahlar. Azman bir varlık olarak gösterilir bu, adımlarıyla yeri sarsar, uçsuz bucaksız bir vücuda sahiptir, öyle ki başı göğe değer. Kollarını açtığında ellerinden biri en uzak batıya diğeri en uzak doğuya kadar ulaşır. Doğası gereği alt ile üstü, gök ile yeri, sağ ile solu, Batı ile Doğu'yu birleştirip birbirine karıştırır. İşte kaostan çıkıp gelmiş bu azman Olympos'a saldırır. Olymposlular onu karşılarında görünce neye uğradıklarını bilemezler, kuş olup uçarlar. Bir başına kalan Zeus, dünya kadar büyük, evren kadar geniş bu azmanla karşılaşır. Zeus gürler, yıldırımını salar, Typhon geri çekilmek zorunda kalır. O zaman Zeus harpe'yi, tırpanı alıp onu alt etmeye çalışır; göğüs göğüse bir çarpışmadır başlar, ancak bu kez Typhon üstün gelir, çünkü engin gövdesiyle Zeus'u sarmalayıp kımıldayamaz hale getirir. Typhon, Zeus'un koluyla bacaklarındaki sinirleri kesip çıkarır. Sonra Zeus'un gövdesini sırtına vurup Kilikya'da bir mağaraya bırakır. Bu arada canavar Zeus'un sinirleriyle yıldırımını saklar... Ama daha önce olduğu gibi Olymposlular, Zeus'un hilesi, kurnazlığı, yalanı, dümeni, zekâsı kazanacaktır. İki varlık Hermes'le Aigipan, Typhon farkına varmadan Zeus'un sinirlerini almayı başarırlar. Zeus sinirleri kopça takar gibi yerine takıp yıldırımını da eline geçirir. Uyuyakalmış Typhon uyanıp da Zeus'un mağarada olmadığını anlayınca yine savaş başlar, ancak bu kez canavar bozguna uğrayacaktır" (Vernant 2001).

ması için yarattığı **Typhon**'u yıldırımlarıyla çarparak öldürdü. "Ve Toprak Ana **inim** **inim** **inledi**." Gaia'nın, Typhon için beslediği umut da Typhon'la beraber yok olmuştu. Zeus Typhon'u yenmekle kalmamış, onu yaratan annesi Gaia'nın/Toprağın karnında yer alan Tartaros'a sokmuştu tekrar. Typhon'dan yükselen ateşin Vezüv Dağı'ndan Toprağın içine girmesi ile cehennem ateşi de denilebilecek (çünkü Tartaros'un bu anlama geldiğini biliyoruz) olan magma tabakası oluşmuştur. Bu nedenledir ki, eril ilke yarattığı kültür nede niyle doğayı zorladığında Vezüv yanardağı yeniden savaşa başlar ve hâlâ dışıl ilkenin hâkim olduğu yersel ateşi doğayla mücadele eden insan üzerine salar. Dışıl ilkenin bu kızgınlığı, lavlar altında kalmış Pompei kentinin kazılarında açığa çıkarılan kalıntılarda görülebilir.

Gaia, böylelikle yarattığı her şeyin idaresini yitirmiş oldu; artık bundan böyle tüm ölümlüleri ve ölümsüzleri, Yunan Tanrılarının en büyüğü olan Zeus yönetecekti. Bu, dışıl ilkenin eril ilkeye karşı nihai yenilgisi olarak da değerlendirilebilir. Bundan böyle Gaia, kendisine zarar verildiği anlarda ortaya çıkarak cezalandıran ve yok eden, daha sembolik bir biçimde (Yeryüzü-Doğa) varlığını devam ettirecektir. Bir daha da bu kadar büyük sorumluluklar peşinde koşmayarak, sonsuza dek kendisini (Yeryüzünü) koruma çabasında olacaktır; Zeus'un Tartaros'a zorla soktuğu Typhon'un ateşiyle ya da Typhon'dan olma her şeyi yok edebilecek kadar güçlü olan rüzgârlarla ve hayat kaynağı olan sularla (sellerle) cezalandıracaktır kendisine (doğanın kurallarına) karşı gelenleri.

"Yer-kültünden Gök-kültüne evrimleşme, kadını yeraltı dünyasına taşır. Kadının gizemli üreme güçleri ve yuvarlak göğüslerinin, karnının ve kalçalarının yerin dış hatları ile olan benzerliği, onu erken sembolizmin merkezine oturtmuştur... kadın erkeği dışarı tüküren ve onu her an yeniden yutabilecek olan kara oyuktu. Erkekler bir araya gelerek kadın doğasına karşı bir savunma olan kültürü icat etti... çünkü yaratıcı odağın yerden göğe kayması, göbek-büyüsünden kafa-büyüsüne

doğru olan bir değişimdir” (Paglia 1996;24). Paglia’nın da dediği gibi iktidarı kaybeden dişil öge tamamen yeraltına çekilmiş, eril hâkimiyetin kendisini tamamen ortadan kaldıracak aydınlanmayı sağlamak üzere yaptığı bütün tahribatlara karşı gizemli güçlerini kullanarak mücadelesine devam etmiştir. Zeus’un eline geçen ateşin, kültürün en önemli motorlarından birisi olduğu düşünülünce, erilin kültürü yaratmaya başladığı nokta da buradan başlamaktadır. Bu başlangıç, yeni bir düzen, sistem ve yeni yaratmalara gebeydi.

Zeus’un iktidarı yeni bir dönemin başlangıcıdır; göksel hâkimiyetin, eril iktidarın, çok eşliliğin erki geçerlidir artık. Ancak Zeus babası Kronos ve onun da babası Uranos’tan daha tecrübeli ve daha güçlüdür; her şeyden önce zor savaşların muzaffer komutanı olarak Tanrıların efendisi olmaya hak kazanmıştır.

Tanrıların kralı Zeus ilk eş olarak
Metis’i, bilge Tanrıçayı seçti kendine.
Metis en çok şey bilendir
Bütün Tanrılar ve ölümlüler arasında.
Ama bu Tanrıça tam doğuracağı sırada
Çakır gözlü Athena’yı,
Zeus, Toprağın (Gaia) ve Göğün (Uranos) öğütlerine uyarak
Sevdalı sözlerle aldatıp eşini
Yuttu gövdesi içine aldı onu.
Gaia ile Uranos bu öğüdü vermekle
Krallık şerefine gitmemesini istiyorlardı
Zeus’tan başka ölümsüzlerin hiçbirine.
Oysa kader istiyordu ki, Metis
En üstün akıllı çocuklar doğursun
Ve ilk kızı çakır gözlü Athena olsun;

Sonradan bir de coşkun yürekli
Bir oğul da doğuracaktı ki, Metis

Kralı olabilecekti insanların ve Tanrıların,
Ama Zeus gövdesine indirdi ki onu
Tanrıça bildirsin ona her zaman
Nedir iyi, nedir kötü olan kendisi için.

Hesiodos'un da belirttiği gibi, "akıllı", "bilge" Zeus, Uranos ve Kronos'un başına gelenlerin kendi başına da geleceğinin farkındadır; kendisinden doğacak bir çocuğun tahtını ele geçireceğini ve kendisini alaşağı edeceğini bilmektedir. Bu nedenle babası ve büyük babası gibi o da tedbirler alır, bu sondan kurtulmak, kendisini ve sahip olduklarını (tahtını, iktidarını/phallusunu) korumak ister. Zeus tahta çıkar çıkmaz, hemen en akıllı Tanrıçayı, Metis'i (kurnazlık, zekâ) kendisine eş olarak seçmiştir. Metis'in Athena'ya hamile olduğunu

Zeus ve Aphrodite

Zeus'un kafasından tüm zamanların en güzel ve en güçlü çocuğunu dünyaya getirmek geçmektedir. Öyle güzel biriyle birlikte olmalıdır ki, onun güzelliği, kendi gücü ve akli birleşince muhteşem bir çocuk ortaya çıksın. Bunlardan birinde, Zeus ölümsüzlerin bile hayranlığını kazanmış olan güzel Aphrodite'yle birleşmek ister. Öyle ya birinin güzelliği diğerinin gücü ve akli bir araya gelince muhteşem bir çocuk doğmuş olacaktır. Ancak evdeki hesap çarşıya uymaz. Zeus'un Aphrodite'yle ilişkiye girdiğini ve Aphrodite'nin de hamile kaldığını öğrenen Hera bu yeni yaratığın doğumunu engellemek için fırsat kollamaya başlar. Özellikle doğacak olan çocuğun güçlü ve güzel olacağı düşüncesi Hera'yı daha da sinirlendirmektedir. Bir gün Hera, Aphrodite'ye yaklaşıp konuşma sırasında onun karnına dokunmayı başarır; bu dokunma masum bir dokunma değildir. Çünkü doğacak olan çocuğu lanetlemiştir Hera. Aphrodite çocuğu doğurunca anlayacaktır ne olduğunu. Gerçekten de kendisinden büyük bir cinsel organa sahip bir erkek çocuk dünyaya getiren Aphrodite, bu çocuktan utanmış ve kimse görmesin diye ormana terk etmişti. Ormanda çobanlar tarafından bulunan bu çocuk (Priapos) kısa sürede bereketin simgesi haline getirilmiş ve tapılmaya başlanmıştır.

öğrendiği anda ise, Gaia ve Uranos'un verdiği tavsiyeye uyarak Metis'i kandırması ve onu yutarak Metis'in anne olmasını engellemiştir. Zeus'un Metis'i seçmesinin bir kaç nedeni olabilir; birincisi, çok akıllı ve bilge olan bu Tanrıça ile güçlerini birleştirerek tahtını koruyabileceği **düşüncesidir**. İkinci bir neden de; Metis'i, doğuracağı çocuk nedeniyle, kendisini tahttan indirebilecek bir tehdit olarak algılaması ve bu nedenle de onunla iktidarı paylaşmak istemesi olabilir; çünkü, Metis'in doğuracağı ikinci Tanrısal varlık bir Tanrı (eril) olacaktır ve Zeus'u tahtından o indirecekti. Hangi nedenle olursa olsun, Zeus, Metis'i seçmişti ve onu hamile bıraktığında da Gaia ve Uranos tarafından uyarılmıştı. Doğacak olan Tanrısal varlık, annesinin aklına ve babası Zeus'un gücüne sahip olan Tanrıça Athena'dır. Athena hiçbir şekilde Zeus'un tahtını tehdit eden bir unsur olarak görülüyordu; çünkü ne kadar güçlü ve akıllı olursa olsun o bir Tanrıçaydı ve Olympos'un tahtına hiçbir zaman bir Tanrıça oturmamıştı veya oturmak için göz dikmemişti. Mitosun en başından bu yana, herhangi bir Tanrıçanın bu tahta sahip olmak istediğini gösteren bir belirti yoktur; başlangıçta, Gaia tek başınayken zaten böyle bir iktidardan/tahttan bahsedilmez. Ne zaman Gaia kendisine eş olarak bir eril varlık yarattı, o zaman bu taht ortaya çıktı; ve ne zaman eril varlıklar çoğalmaya başladı, zaten taht kavgaları da o zaman başladı. Üstelik Zeus, tahtı ele geçirinceye kadar da iktidarı yönlendirme gücünü elinde bulunduran hep dişi Tanrısal varlıklardı. Gaia, Khaos'tan Zeus'un tahtı eline geçirmesine kadar olan iki Tanrısal kuşak dönemi içinde, hep en kuvvetli konumda idi. Erilin üreticisi olduğu kültürel ürünlerde, her zaman yönetme becerisine sahip olmayan, akıldan yoksun, duygularını bastıramayan olarak tanımlanmasına rağmen, dişi ilke, en başından itibaren sahip olduğu yaratma yetisi ile zaten Tanrısal bir güce sahipti ve doğası gereği yeterli gücü beraberinde barındırıyordu. Dişi öge karşısında sahip oldukları **“vajina kompleksi”** (Freud'un kadınlara atfettiği penis kompleksinin tam tersine erkeklerde vajina

Doğa ve Kadın

Doğa ve kadın arasındaki benzerlikler erkeklerin kadına bakışını tarihin her döneminde etkilemiştir. Doğanın bereketliliği kadının doğurgan ve besleyici olması, ayın her 28 günde bir dünya etrafında dönmesi ve dünyada gel-git olayına neden olması, kadının 28 günde bir regl olması ve on dördüncü günde yumurtlaması insanların hep dikkatini çeken benzerlikler olmuştur. Paglia'nın da sıkça belirttiği gibi, Yeryüzü ile bu kadar yakın benzerlikleri bulunan kadın bedeni ve özellikle de vajina, erkekleri her zaman ürkütmüştür. Erkeklerin penisi kadar ortada ve somut olmayan vajina, tam olarak görülememesi ve garip faaliyetleri nedeniyle her zaman gizemini korumuştur. Oradan çocuğun doğması, belli periyotlarda kan gelmesi gibi esrarengiz olaylar, erkekteki bu kompleksi ortaya çıkarmış ve onları elleriyle alet yaparak yaratıcı olmaya ve bu kompleksten bu yolla kurtulmaya itmiştir. (Ayrıca bkz. Yalom 2002; Paglia 2003; Eliade 2003)

kompleksinin olduğunu bu metinler net bir biçimde göstermektedir) sayesinde, dişil ilke tarafından yaratıldıkları andan itibaren iktidara talip olan eril ilkenin bu isteklerine dişil ilke karşı koymadı; fakat doğaya ve doğurana (dişil ilkeye) zarar vermeye başladıkları anda devreye girip onları tahttan alaşağı etmekten de geri kalmadı. Dişil ilke, Zeus'un iktidarıyla birlikte, eril varlıklar karşısında iktidarı belirleme gücünü de kaybetmişti. Aslında Zeus'un zaferi, doğurana karşı doğurtanın zaferiydi. Dişil olan, doğasında bulundurduğu doğurma yeteneği sayesinde, her zaman Tanrısal bir varlık olarak görülmüştü; çünkü o gizemliydi; doğurma özelliği nedeniyle üreten, ortaya çıkarandı; bu yönleriyle yeryüzüydü; topraktı/anaydı. Diğer yandan ise karanlık denizler ve mağaralar kadar ürkütendi; cezalandırıldı; yok edildi; bu nedenle de her zaman korkulandı. Yukarıda da söz ettiğimiz gibi eril olan, bu yaratma sürecinde, sahip olduğu phallus ile vazgeçilmez olmaya çalışarak, dişili kontrol altında tutmayı hedefleyen hatta onu bastırmayı ve sindirmeyi amaçlıyordu.

Metis'le evlenen Zeus'u, Gaia ve Uranos'un uyararak kurtarmaları bir çelişki gibi görünmektedir; fakat yukarıda Ga-

ia'nın Tanrılar ve Titanlar arasında yapılan savaşta çok ağır yaralar aldığını ve hatta dayanamayarak savaşa katıldığını; ama kötü bir yenilgiyle elindeki gücü kaybettiğini anlatmıştı. Bu savaşta, Gaia'nın gücünü kaybetmesini bir yana bırakın, neredeyse savaşın şiddetinden kendisi yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Bu nedenle, Gaia kendi varlığını tehlikeye düşürecek yeni bir savaşın çıkmasını engellemek istemekte ve eril varlıkların buyurganlığını kabul ederek, artık sadece kendisini korumayı hedeflemektedir. Üstelik iktidarın el değiştirdiği her kuşakta, iktidarın yeni sahibi eskisine oranla daha eril ve daha güçlü oluyordu. Bir kez daha iktidarın el değiştirmesi demek akıl ve bilgelik Tanrıçası Metis'le Zeus'un oğlunun iktidarı ele geçirmesi demektir ki, bu yeni iktidar, Toprak Ana için Zeus'tan daha güçlü ve tehlikeli olabilirdi.

Zeus'un tahta oturur oturmaz yaptığı ilk işlerden birisi, hemen kendisine çok sayıda eş alarak, yaratma/doğurma işleminde kendisini vazgeçilmez bir konuma sokmaya çalışmak oldu. Gaia ve Rheia bu duruma müdahale etme gereği duymuyorlardı; hatta buna güçlerinin olmadığını söylemek de mümkündür. Ama yine de Zeus'u tedirgin eden bir şey vardı ki, o da Tanrısal yazgının gerçekleşmesi ve doğacak eril bir Tanrısal varlık tarafından tahttan indirilme korkusu idi. Gaia'nın yeni bir savaş çıkmaması amacıyla Zeus'a yol göstermesi ve Zeus'un Metis'i yutmasını sağlaması ileride göreceğimiz gibi eril ilkenin dişil ilkeyi tamamen devreden çıkarmasına yol açacaktır.

Zeus'un Metis'i yutmasının en güzel açıklamasını Freud'da bulmak mümkündür; Freud'a göre, erkek, gücünün kadın tarafından kendisinden alınacağından korkar. Paglia'nın da dediği gibi, dişil erili yaratmasına rağmen onu her an yeniden içine almakla tehdit eder (Paglia 1996;24). Dişil olan eril için bu konuda her zaman potansiyel bir tehlikedir. Yukarıda da açıklamaya çalışmıştık; cinsellik güç ve iktidar meselesidir. Erkeğin gücü penisindedir. Bu doğrudur, ama ilginç

olan kadının gücünün de erkeğin penisi üzerinden gerçekleştiğidir. “Erkekler, zaferle girerler, dermansızlıkla çıkarlar” (Paglia 1996;54). Erkek, kadına üstünlük sağlamak için cinsel güce ihtiyaç duyarken, kadın erkekteki bu iktidar objesini etkisiz hale getirecek daha gizemli ve çekici bir güce sahiptir. Bu gizil güçten korkan eril güç dişili saf dışı bırakmak, yok etmek veya yutarak onun bu gizil gücüne sahip olmak zorundadır. Doğada birçok hayvanda bu olayı görmek mümkündür: birçok türün dişisi çiftleştikten sonra erkeğini yutar. Akrepler bunun en tipik örneğini oluşturur.

Önce isterseniz kısaca Athena’nın doğum öyküsünü anlatalım: Zeus, Gaia ve Uranos’un uyarıları ile kendisinden Tanrıça Athena’ya hamile kalan Metis’i kandırır ve onu yutmayı başarır. Akıl, hile, kurnazlığın temsilcisi olan Metis, basit bir kurnazlığa kurban gitmiştir. Zeus, Metis’in doğuracağı ikinci çocuk tarafından tahttan indirileceğini (hadım edilme korkusu) öğrendiği andan beri bundan nasıl kurtulacağını düşünmeye başlar. Babası Kronos iktidardayken avcı olan Zeus şimdi ava dönüşmüştür. Ancak bununla birlikte Zeus Tanrıların en cin fikirlisidir. Metis’in bütün deniz Tanrıları gibi başka kılıklara girebilme yeteneği vardır. Kısa bir münakaşadan sonra Metis, Zeus’un önünde kılıktan kılığa girmeye başlar. Ağzından alevler saçan bir aslan olamazsın diyen Zeus’un önünde korkunç bir aslana dönüşür. Ancak bu kez Zeus, onun bir su damlası olamayacağını iddia eder. Metis kendinden emin ve Zeus’u alt edeceği düşüncesi ile bir su damlasına dönüşünce, cin fikirli Zeus da bir yudumda onu yutuverir. Böylelikle Athena’nın doğumunu sağlayacak olan Metis’in hamileliği de Zeus’a geçmiş olur. Athena’nın doğum zamanı gelince, Zeus şiddetli baş ağrıları çekmeye başlar ve Olympos’un usta Tanrısı Hephaistos’u (Yunan panteonunun zanaatçı Tanrısı) çağırarak baltasıyla kafasına vurmasını ister. Hephaistos, çekinerek de olsa baltasını Zeus’un kafasına vurunca, Zeus’un yarılan kafasından silahları, kalkanı ve miğferiyle savaşçı Tanrıça Athena doğar. Burada iki motif dikkat

çekicidir; birincisi, Zeus'un karısı olan Metis'i yutmasıdır. İkincisi ise, Zeus'un Athena'yı kendi kafasından doğurmasıdır. Eril ilke açısından Metis'in yutulması, dişilin doğurma özelliğinin yok edilmesi/kısırlaştırılması ve onun tehlikesiz hale getirilmesi iken, Zeus'un Athena'yı doğurması daha önemli bir semboldür. Çünkü, yaratılış mitosunun başından itibaren elinde tuttuğu doğurma/yaratma gücüyle dişil ilke önemli bir erk sahibi iken, burada ilk kez bu özellik eril ilkeye geçmiştir. Artık Zeus bir eril ilkenin sahip olabileceği her şeyin yanı sıra dişil ilkenin de en önemli üstünlüğünü ele geçirmiştir. Bu olaydan sonra, eril ilkenin doğurma olayı mitoloji de sık olmasa da rastlanan bir olgudur.

Zeus'un kendisinin doğurduğu bir başka Tanrısal varlık da Dionysos'tur. Dionysos, Zeus'un Semele'den olma oğludur. Zeus'un sevgilisi olan Semele Dionysos'a hamile kalınca, Hera (Zeus'un karısı) kıskançlık krizlerine girer ve bu ilişkiye engel olabilmek için planlar yapmaya başlar ve sonunda Zeus'un kendisini sevmediği konusunda Semele'yi kandırmayı da başarır. Bunun üzerine Semele daha ilk buluşmalarında, Zeus'tan onu sevdiğini ispat etmesi için, bütün Tanrısal aksesuarlarıyla görünmesini ister. Semele, Zeus'un uyarılarına aldırmandan bu isteğinde ısrar edince, çaresiz kalan Zeus, yıldırım ve şimşekleri ile birlikte bütün Tanrısal heybetiyle görününce, Semele dayanılmaz gök gürültüsünden neye uğradığını şaşırır. Bu esnada üzerine düşen yıldırımlar nedeniyle yanarak ölür. Zeus, Semele'nin öldüğünü görünce, onun karnında taşıdığı ve henüz doğacak kadar büyümemiş olan Dionysos'un yok olmasını istemez ve Dionysos'u Semele'nin karnından çekip çıkartarak onu baldırına diker. Dionysos'un doğum vakti geldiğinde ise onu baldırından doğurur. Görüldüğü gibi, Zeus Toprak Ana'yla giriştiği mücadeleden zaferle çıkmakla kalmamış, dişil varlıklara mahsus olan doğurma işini de kendisine yüklemeyi **başarmıştır**.

Buradaki önemli motiflerden birisi de Zeus'un doğum olaylarını gerçekleştirirken kullandığı organlarıdır. Zeus, At-

Dionysos Zagreus

Dionysos'un öyküsünün farklı anlatımları da bulunmaktadır. Mitosa göre Dionysos'un Semele'den doğması onun ikinci doğumudur. Birincisinde Dionysos, Zeus'un bir yılan kılığında yeraltına (Hades) girerek Persephone'yi döllemesiyle Zagreus ismiyle dünyaya gelir. Hera'nın hisminden korkan Persephone ve Zeus, Zagreus'u korumak ve gözlerden uzak büyümesini sağlamak amacıyla Apollon ve Kouretlere teslim ederler. Parnassos ormanlarında büyütölmeye başlanan Zagreus yine de Hera'nın hisminden kurtulamaz. Hera, Zagreus'un yerini keşfedince Titanları onun üzerine gönderir. Zagreus, Titanlardan kurtulmak için kılıktan kılığa girmesine rağmen bir türlü kurtulmayı başaramaz. Titanlar, boğa kılığına giren Zagreus'u yakalayıarak parçalarlar ve onu yerler. Durumu fark eden Athena onun daha atmakta olan yüreğini kurtarır; Apollon ise sağa sola dağılan parçalarını toplar. Zeus, Zagreus'tan arta kalan yüreği âşık olduğu Semele'ye yedirince ikinci Dionysos'un macerası başlamış olur.

hena'yı kafasından doğurmuştur; Dionysos'u ise baldırından. Zeus'un kafasından doğan Athena, akıllı, bilge, takdisyen gibi sıfatlara sahip iken, baldırından doğan Dionysos'un Olympos Tanrılarına aykırı bir kişiliğe sahip olması da tesadüfi değildir. Elbette kafadan doğan Athena akıllı olacaktı; bu durumda baldırdan doğan Dionysos'un "ayak takımının" Tanrısı olması da kaçınılmazdı. Dionysos'un doğumu ile Yunan kültüründeki anlamı arasında da bir ilişki kurmak mümkündür. Özellikle, Yunan kültürünün, Apollon (düzen, kusursuz güzellik, gençlik gibi kavramlarla sembolleştirilen aristokratların Tanrısı) ile Dionysos (düzensizliğin, doğallığın, kendinden geçmenin sembolü ve halka yakınlığı ile bilinen) arasında yaşanan gerilimden ortaya çıktığı iddia edilmektedir (Nietzsche 1999). Kafa ve bedenın geri kalan herhangi bir bölümünün doğum için kullanılması eril iktidarın organlara ve cinsiyetlere ilişkin yüklediğı anlamla yakından ilişkilidir. Kafa, akıl, ruh ve zekâ eril olarak kabul edilirken, beden ve duygu dişil için kullanılan sembollerdir (Lloyd 1996). Athena'nın kafadan doğması, Zeus'un ruhsal ve akılsal bir üretimi

Themis

"Titanlar soyuna mensup yasa tanrıçasıdır. Uranos ve Gaia'nın kızı ve Titanidlerin kız kardeşidir. Ezeli ve ebedi yasaların Tanrıçası olarak, Zeus'un Tanrısal eşleri arasında yer alır ve bunların Metis'ten sonra ikincisidir. Themis, Zeus'tan, üç Horai'i, üç Moirai'i (Parkalar), Klotho'yu, Lakesis ve Atropos'u, Bakire Ast-raia'yı (adaletin temsilcisi), Eridanos Nymphalarını (Herakles, Hesperislerin yolunu onlara sormuştu) doğurur. Bazen, bizzat Hesperisler de bu topluluğa katılır (Grimal 1997; Themis)

olurken, halka daha yakın bir tanrı olan Dionysos, Zeus'un bir zorunluluk sonucu baldırından gerçekleştirdiği bir doğum olarak dikkati çekmektedir.

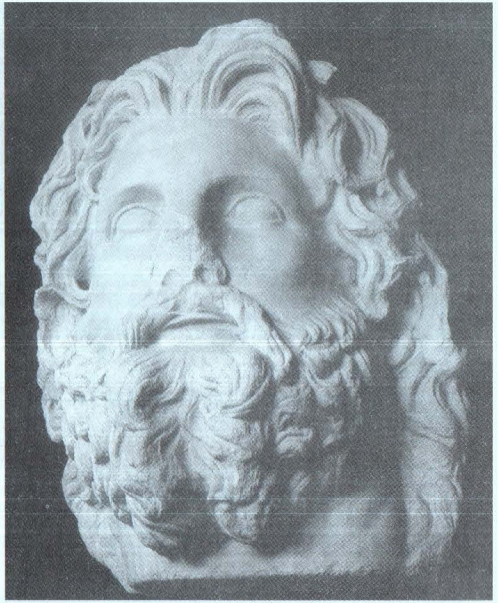
Athena'nın Zeus'un başından doğmasının bir başka önemli noktası ise, dişil ve erilin doğum için kullandığı organın farklılığında yatmaktadır. Doğal bir biçimde, dişil olanın döl-lenmeden sonra oluşan varlığı rahminde muhafaza etmesi ve vakti gelince de, erkekleri ürküten bir gizeme sahip olan cinsel organından doğurması söz konusu iken; eril olanın cenini aklın ve beynin muhafazası olan, bilinci sembolize eden kafada taşınması ve zamanı gelince de kafasından doğurması dikkat çekicidir. Üstelik, Zeus doğumu dişil varlıklar gibi doğal bir yoldan da yapmaz. Olympos'un usta Tanrısı Hephais-tos'un, Zeus'un kafasını baltayla yarması gibi şiddet içeren

Eurynome

"Birinci tanrılar kuşağını oluşturan Titanlar soyundan bir Tanrı-ça, Okeanos'la Thetis'in kızı. Kronos'tan önce, Oion ile birlikte, Olympos'un karlı yamaçlarında hüküm sürüyordu; ama, Kronos ve Rhea tarafından buradan kovuldu. Böylece, Kronos Oion'un, Rhea da Eurynome'nin yerini aldı. Oion'la Eurynome, denize sığındılar. Hephais-tos gökyüzünden aşağı atıldığı zaman, Eurynome, Thetis'le birlikte onu denizde karşıladı. Zeus'un sevgilisi olan Eurynome, ondan Kharitleri (Aglae, Euphrosyne ve Thalia) ve bunların yanı sıra ırmak-tanrı Asopos'u doğurdu...(Grimal 1997; Eurynome)

Zeus.

*İstanbul Arkeoloji
Müzesi (A.Pasinli,
İstanbul Archaeological
Museum. A Turizm
Yayınları,
İst.1995)*

Denizlerin ve
depermin
tanrısı
Poseidon. (T.H.
Carpenter, *Art
And Myth in
Ancient
Greece.*
Thames and
Hudson.
London 1994)

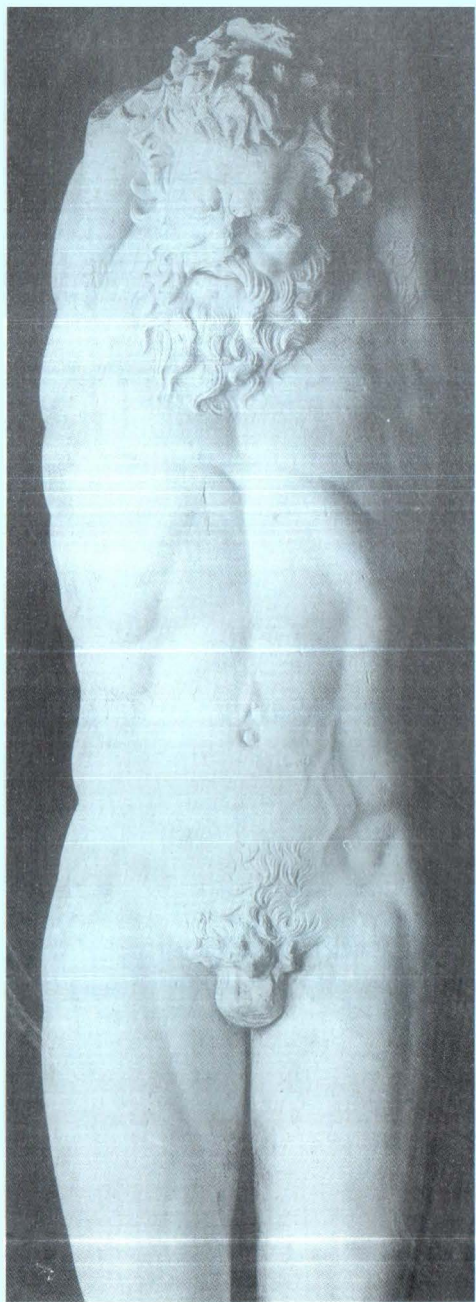

Artemis. İstanbul Arkeoloji Müzesi (A.Pasinli, İstanbul Archaeological Museum. A Turizm Yayınları, İstanbul 1995)

Apollon Belvedere.

(T.H. Carpenter, *Art And Myth in Ancient Greece*.
Thames and Hudson. London 1994)

Satyr Marsyas.

Dionysos'un
müridlerinden.
İstanbul Arkeoloji Müzesi
(A.Pasinli, *İstanbul
Archaeological Museum.*
A Turizm Yayınları,
İstanbul 1995)

Athena

Parthenos (T.H. Carpenter,
*Art And Myth in Ancient
Greece*. Thames and
Hudson. London 1994)

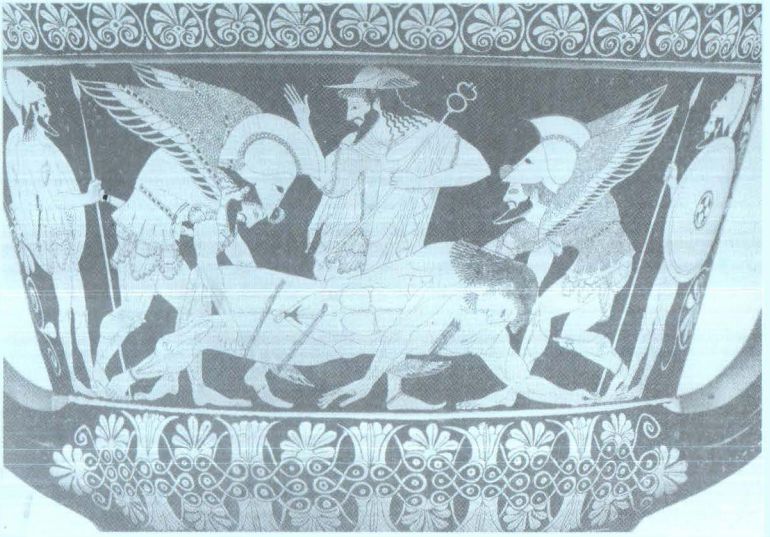
Athena. (J.Boardman, *Rotfigurige Vasen
aus Athen. Die Archaische Zeit*. Thames
and Hudson, Berlin 1975)

Demeter ve Triptolemos.
(J.Boardman, Rotfigurige Vasen aus Athen. Die Archaische Zeit. Thames and Hudson, Berlin 1975)

Athena. (J.Boardman, Rotfigurige Vasen aus Athen. Die Archaische Zeit. Thames and Hudson, Berlin 1975)

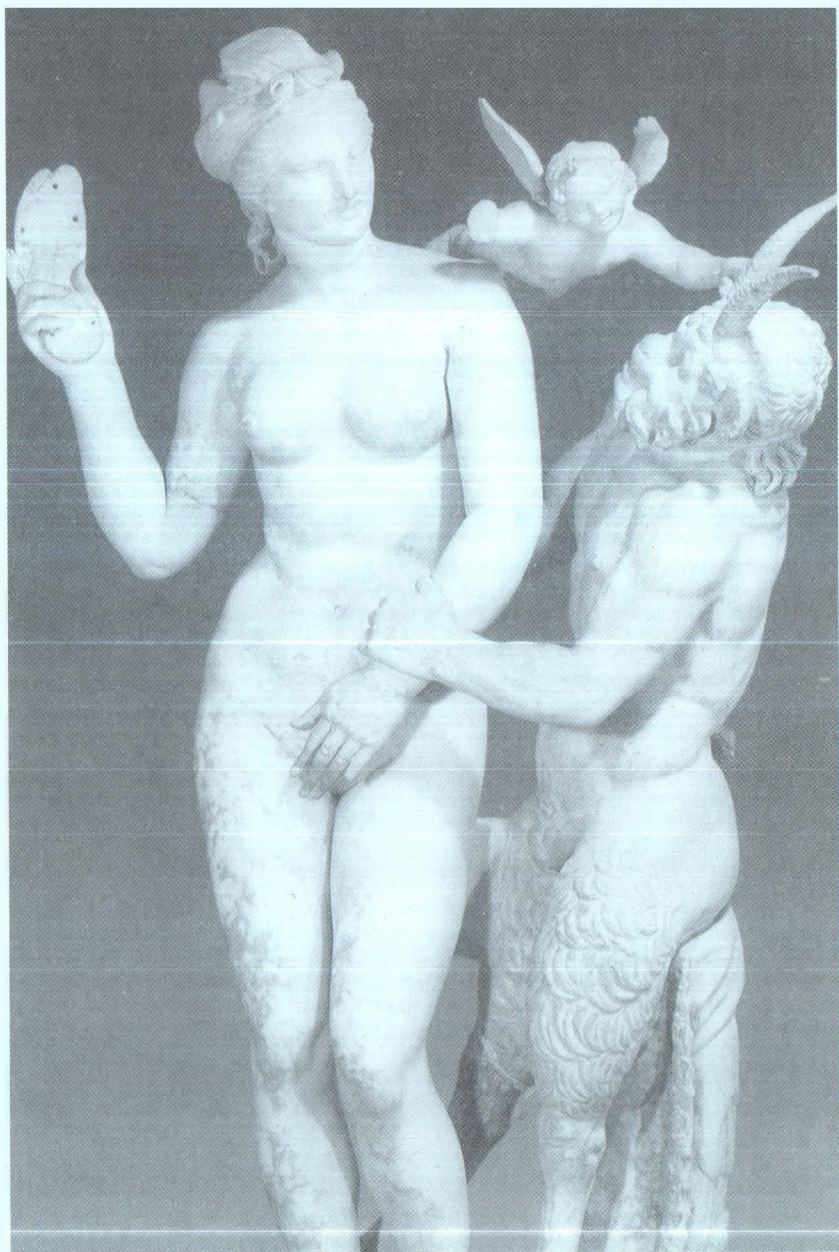
Hypnos (Uyku) ve Thanatos (Ölüm), Sarpedon'un ölüsünü Hermes'in yardımıyla Hades ülkesine götürüyorlar. (T.H. Carpenter, *Art And Myth in Ancient Greece*. Thames and Hudson. London 1994)

Troia Ath. (T.H. Carpenter, *Art And Myth in Ancient Greece*. Thames and Hudson. London 1994)

Yeraltı Dünyası, **Hades'in ölüler ülkesi.** (A.D.Trendall, *Red Figure Vases of South Italy and Sicily*. Thames and Hudson. London 1989)

Aphrodite, Eros ve Pan. (S.A.Souli, *The Love Life of the Ancient Greeks*.
Toubi's, Athens, 1997)

**Leda ve kuğu kılığına bürünmüş Zeus'u
gösteren mozaik.**

(S.A.Souli, The Love Life of the Ancient Greeks. Toubi's,
Athens, 1997)

Oedipus ve Sphinx. (S.A.Souli, *The Love Life of the Ancient Greeks*.
Toubi's, Athens, 1997)

Demeter ve Triptolemos. (J.Boardman, *Rotfigurige Vasen aus Athen*.
Die Archaische Zeit. Thames and Hudson,
Berlin 1975)

Troia Savaşı, Kral Priamos'un öldürülmesi. (J.Boardman, Rotfigurige Vasen aus Athen. Die Archaische Zeit. Thames and Hudson, Berlin 1975)

Kanatlı ayakkabıları ve sihirli asasıyla (**kerykeion**) Hermes.
(J.Boardman, Rotfigurige Vasen aus Athen. Die Archaische Zeit. Thames and Hudson, Berlin 1975)

Athena, Atlas ve Herakles. Atlas sırtında dünyayı taşıyor. (T.H. Carpenter, *Art And Myth in Ancient Greece*. Thames and Hudson. London 1994)

Sandro Boticelli'nin **Venüs** (Aphrodite ve Mars (Ares) tasviri (Paglia 2003)

Peleus ve Thetis. Troia Savaşı'nın çıkmasına neden olan düğünün kahramanları. (J.Boardman, *Rotfigurige Vasen aus Athen. Die Archaische Zeit.* Thames and Hudson, Berlin 1975)

Pandora ve kutusu. (J.Boardman, *Rotfigurige Vasen aus Athen. Die Archaische Zeit.* Thames and Hudson, Berlin 1975)

Athena'nın Zeus'un başından doğumunu gösteren vazo resmi.
(J.Boardman, *Rotfigurige Vasen aus Athen. Die Archaische Zeit.*
Thames and Hudson, Berlin 1975)

Dionysos. (C. Johns, *Sex or Symbol? Erotic Images of Greece and Rome*. The British Museum Press. London, 1989)

Dionysos ve müridleri (C. Johns, *Sex or Symbol? Erotic Images of Greece and Rome*. The British Museum Press. London, 1989)

Mnemosyne

Titanidlerin grubundan olan Tanrıça hafızanın kişileştirilmiş biçimidir. Toplumsal anımsama işlevini üstlenmiş Tanrısal varlıktır. Tanrısal ve tarihsel anıların insanlar tarafından unutulmasını önlemek, insanlara sık sık bunu hatırlatmak görevleri arasındadır. Zeus'la dokuz gece birlikte olmuş ve her gece hamile kalmış, böylece dokuz kız çocuğu (Mousalar) doğurmuştur. Bu nedendir ki, kızlarıyla beraber, özellikle tanrıların insanlara verdiklerini hatırlatmak, onları uyarmak en çok titizlendikleri iş olmuştur. Hesiodos'a Tanrısal nefes üfleyerek, tanrıların yaratım öykülerini aktaran da bunlardır.

ve incelikten yoksun bir yöntemle Athena'nın doğumu gerçekleşir. Aslında burada söz konusu olan, karmaşık ve gizemli dişilin doğurganlığının, erile taşınarak daha basite indirgenmesidir. Bir diğer ifadeyle, erili her zaman korkutan, doğaya benzerliği nedeniyle yaratıcı olan ama bir o kadar da yok edici özelliklere sahip olan dişilin doğurganlığının, daha statik, daha anlaşılır ve algılanabilir olan erilin kafasına taşınmasıdır. Bir başka ifade ile, karanlık ve bilinçdışı rahimin yerini ışığın ve bilginin kaynağı kafa almıştır. Varlık, bedenden ka-

Leto

Zeus'tan hamile kalarak Apollon ve Artemis'i doğuran Tanrıçadır. Mitosa göre, Hera Zeus'un Leto'yu hamile bırakmasını kendine yedirememiş ve yeryüzünün tümünü, Leto'nun doğum yapmasına engel olma konusunda uyardı. Bu nedenle doğum zamanı gelen Leto'yu hiçbir kara parçası kabul etmiyordu. Ancak o zamana kadar yüzer bir ada konumunda olan Ortygia doğumun gerçekleşmesi için topraklarını Leto'ya açmıştır. Bunun mükaafatı olarak, ada tanrılar tarafından dört sütunla su üzerine sabitlenmiştir. Işık tanrısı Apollon onun toprağında dünyaya geldiği için daha sonra bu adaya "parlak" anlamına gelen Delos adını vermiştir. Bir başka mitosa göre, doğurduğu 12 çocukla çok övünen ve Leto'yu da bir Tanrıça olmasına rağmen küçümseyen Niobe biraz ileri gidince, Leto Artemis ve Apollon'dan Niobe'nin çocuklarını öldürmelerini ve intikam almalarını ister. Bunun üzerine, Apollon Niobe'nin erkek çocuklarını Artemis ise kız çocuklarını öldürür.

Maia ve Hermes

Dünyayı sırtında taşımakla yükümlü Atlas'ın kızlarından birisi ve Tanrı Hermes'in annesidir. Arkadia Dağlarında yaşayan bir Nymphe olan Maia, herkes uyurken, Zeus'la birlikte olur ve Hermes'e hamile kalır. Hera'nın görmesinden korktuğu için de bir mağarada doğum yapmak zorunda kalır. Hermes ayın dördüncü günü doğar; bu nedenle, her ayın dördüncü günü Hermes onuruna kutlamalar düzenlenir. Hermes doğar doğmaz her çocuğa yapıldığı gibi kundağa sarılır. Ancak Hermes biraz erken gelişmişlik gösterir ve daha ilk günlerinde bazı olaylara karışır. Bir gece herkes uyurken, Hermes, gizlice Apollon'un çobanlık yaptığı Tesalya'ya kadar gelerek hayvanların bir kısmını çalar ve onları o sırada boş bir kaplumbağa kabuğuna tel gererek yaptığı Lyra'yla beraber bir mağaraya saklar. Sonra da hemen beşiğine dönerek mışıl mışıl uyuyan masum bir bebek olur. Apollon sabah sürülerinde eksik olduğunu anlayınca kısa bir araştırmadan sonra bunun Hermes'in işi olduğunu öğrenir. Önce herkes bu duruma itiraz ederek, küçük bir çocuğun bunu yapamayacağını iddia ederler. Ancak kısa sürede gerçek ortaya çıkar ve Hermes hayvanları sakladığı yeri söylemek zorunda kalır. Apollon, hayvanlarını almak amacıyla Hermes'in tarif ettiği mağaraya gelince, kaplumbağa kabuğundan yapılmış lyrayı görür, kurcalayınca da çok güzel ses çıkardığını işitir. Lyra'ya sahip olmak isteyen Apollon sürülerinden vazgeçmeyi göze alır ve Hermes'le bir pazarlığa girer. Sürüleri kabul eden Hermes, bir gün bu sürüleri gönderken bu kez, flütü keşfeder ve yanık yanık ses çıkarmaya başlar. Bu seslerden etkilenen Apollon, flüte de sahip olmak isteyince bu kez sihirli asası olan Kerykeion'u vermek zorunda kalır. Bu öyküler nedeniyle, Hermes, hem hırsızların hem de tüccarların tanrısı olarak tapım görmüştür.

faya yükselmiştir. Bu, dişil rahimden çıkan günahkar bedenin eril düşüncede günah çıkarması/arınmasıdır.

Yunan yaratılış mitosuna tekrar döndüğümüzde, Zeus'un alışılmadık bir biçimde, bir sürü Tanrıça (ölümsüz) ve kadınla (ölümlü) birleşerek yaratılışı yönlendirmeye başladığını görüyoruz. Zeus'un evliliklerinden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Metis, Themis, Eurynome, Demeter, Mnemosyne, Leto, Hera, Maia, Alkmene... eril ilkenin iktidarını perçinle-

Alkmene

Ünlü Herakles'in annesi ve Amphitryon'un karısı. Güzelliği ile ünlü olan Alkmene'nin kocasının seferde olduğu bir sırada, Amphitryon'un kılığına giren Zeus, seferden dönüyormuş gibi Alkmene'nin yatağına girer. Güneşin bu gece bitmeden doğmasını yasaklayan Zeus geceyi üç gün boyunca uzatır ve bu sırada güneş üç gün doğmaz. Zeus, Alkmene'nin yanından ayrılınca, seferden dönen Amphitryon da karısı ile birlikte olur. Ancak Alkmene'nin kendisini heyecanla karşılamadığını görünce de durumu anlamak için bir biliciye başvurur. Bilici, bütün olayı olduğu gibi anlatır ve Zeus'un onun karısını seçmesi nedeniyle gurur duymasını söyler. Kısa süre sonra Alkmene ikiz çocuklar doğurur: Zeus'tan Herakles ve Amphitryon'dan İphikles. Amphitryon olayı öğrenince karısını cezalandırmayı hatta yakarak öldürmeyi düşünür. Odunları yığarak ateşe verdiği sırada ise Zeus bir yağmur göndererek ateşi söndürür. Tanrının bu müdahalesini gören Amphitryon karısından özür dileyerek onu affeder.

yen bir sembolik olay gibi görünse de, Zeus'un çok eşli durumu gerçekte, dişilin cinselliğinden korkan erilin cinsel olarak güçlü olma kaygısından kaynaklanmaktadır. Erilin cinsel gücünü, dişil cinsel güç üzerindeki hâkimiyetini temsil eden çok eşlilik, bugün özellikle İslam dünyasında hâlâ geçerliliğini koruyan bir yöntem olmaya devam etmektedir. Erkeğin kadına oranla daha güçlü bir cinselliğe sahip olduğunu iddia eden dinsel söylemin yanında, Sufilikle bağlantılı olarak anlatılan erotik hikâyelerde yer alan çok güçlü kadın cinselliği, erkeklerin bu konudaki kaygılarını açığa çıkaran önemli örneklerdir (Sabbah 1995). Kadınlarla girdiği cinsel ilişkide başarısızlık korkusu yaşayan erkek toplumların, kendilerini iyi hissetmelerini sağlayacak olan bu uygulama diğer yandan erkek-kadın eşitliğini de alt üst eden bir yöntemdir.

Mutlu Tanrılar bitirince işlerini
Şereflerini zorla kurtarınca Titanlardan,
Uydular Toprak Ananın öğütlerine,

Engin bakışlı Zeus'a başvurdular,
Ölümsüzlerin başına geçmesini istediler ondan
Ve Zeus geçip başına Tanrıların
Yetki paylarını dağıttı her birine

Titanlarla yapılan savaşta ön plana çıkan, Zeus kendisi ile beraber savaşan kardeşlerinin de isteği üzerine Olympos'taki tahtında Tanrıların kralı olmayı kabul etmiştir. Zeus, savaşın ardından tıpkı bir ganimetin pay edilmesi gibi, görev ve sorumlulukları Tanrılar arasında paylaştırmıştır. Olympos'un en büyük üç Tanrısına en önemli yetkiler verilmiştir. Denizlere Poseidon, yeraltı dünyasına Hades ve Zeus da Tanrıların kralı olarak gökyüzüne sahip olmuştur. Toprak Ana'nın (Gaia) sahip olduğu yetkilerin ve güçlerin önemli bir bölümü Poseidon ve Hades arasında pay edilmiştir. Bu paylaşım da gösteriyor ki, eril tanrıların hâkimiyetindeki Toprak Ana'nın, yeneden güç sahibi olmasını önlemek için onun güçleri bu Tanrılar arasında taksim edilmiştir. Zeus'un görev alanının tanımı bile, diğerlerinin yanında bir mevki yüksekliğini göstermektedir. Yüksekliğin sadece kendisi bile hiyerarşik olarak üstte olmak anlamını taşımaktadır. Statü artışı zaten yükselmektir, yükseklik ve statü doğru orantılıdır. Tanrılar tam da bu nedenle insanlara göre daha yukarıda, **Olympos Dağı**'nın zirvesinde yaşarlar.

Olympos Dağı:

Genel olarak Yunanistan'daki Olympos Dağı'nı temsil etmekle beraber, bu isimdeki dağa her yerde rastlanmaktadır; Yunanlılar yaşadıkları yerlerdeki yüksek dağları hep tanrıların yaşadığı Olympos dağı olarak adlandırmışlardır. Örneği Bursa Uludağ. Ancak birisi vardır ki gerçekten Yunan mitlerinde geçen Uludağ'a çok uygundur. Bu da Antalya yakınlarındaki Olympos'tur. Çünkü bu dağ üzerinde hiç sönmeyen bir ateş yanmaktadır. Ateş almış gaz sızıntıları, bugün bile hala yanmaktadır.

Artık evren eril ilkenin, Baba Tanrıların, Göklerin hâkimiyeti altındadır. “Dişil”in gücünü de kendine katan “eril” iktidarını perçinlemiştir. “Gökyüzü” ile “Yeryüzü” birbirinden kesin olarak ayrılmakla kalmamış, “Gökyüzü”nün “Yeryüzüne”, “Uygarlık”ın “Doğa”ya, “Akıl”ın “Beden”e, “Bilinç”in “Bilinçdışı”na egemenliği bu noktada kesinleşmiştir. İleriki sayfalarda tartışacağımız gibi, bir fantezi ürünü gibi gerçeklerden çok uzak olarak görülen Yunan yaratılış mitosunu, bugün yaşadığımız açmazların (erkek egemenliği, dünyayı yok eden uygarlık, esrarengiz hastalıklar ve felaketler vs) nasıl ortaya çıktıklarını anlamak bakımından, güzel ve tutarlı bir öykü olmanın ötesinde bir anlam taşır.

Tüm bu yaratılış mitoslarına farklı okumalar da getirmek mümkündür; yaratılış mitosunun en başından itibaren bu öyküyü, bir insanın kişisel gelişimi olarak okumak mümkündür. İnsanın anne karnına düşmesi ile başlayan süreç bir yetişkin olmaya doğru gitmektedir. Yunan Yaratılış mitosunda her şeyden önce var olan kaosu insanın anne karnında geçirdiği süreç olarak değerlendirmek mümkündür. Hiçbir şey hatırlamadığımız bu süreci bilinçdışımızın mutlak karanlığı olarak kaotik bir dönem gibi değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Sonra çocuğun doğumu ile birlikte yavaş yavaş anılarımız ve yaşamımız da bilince gelmeye başlıyor. Çocukluğun ilk evrelerini anne ile birlikte ve babaya karşı geçirirken sonra babayla özdeşleşme ve nihayetinde baba-oğul arasındaki iktidar mücadeleleri ve ihtiyar babanın kaybetmesi, iktidarın el değiştirmesinin öyküsünü bu mitoslarda takip etmek mümkün olmaktadır. Günümüzde de bir kutsal kehanet gibi yaşanan bu iktidar mücadeleleri kuşaklar arasındaki farklılıktan doğan bir çatışma olarak kabul edilmektedir. Özellikle de bizim gibi feodal toplumlarda çok bariz yaşanan bu çatışmalar, hızlı toplumsal değişimlerle birlikte daha şiddetlenmiştir. Uranos, Kronos ve Zeus arasındaki çatışmalar günümüzde yaşanan kuşak çatışmalarının bir arketipi olarak kabul edilebilir. Özellikle de yaşlılar arasında sıkça sözü edilen “sen babana nasıl

davrandıysan oğlun da sana ileride öyle davranacaktır” inancı/sözü, Uranos’un Kronos tarafından tahttan indirildiğinde ortaya koyduğu kaçınılmaz Tanrısal kehanetle/kaderle müthiş bir benzerlik göstermektedir.

KUTSAL KİTAPLARDA YARATILIŞ

Yaratılış mitoslarını okumanın başka yolları da bulunmaktadır. Bu yollardan birisi de insanlık tarihi ile paralellik gösterdiklerini iddia etmektir. Bir başka deyişle, mitler insanın dünyadaki yolculuğunun da sembolik bir ifadesini içermektedir. Arkeolojik olarak baktığımızda, yaklaşık 2,5 milyon yıllık bir geçmişi bulunan insanın bize yakın olan son 10 bin yılını daha detaylı olarak bilebilmekteyiz. Neolitik dönem olarak adlandırılan ve insanın avcı toplayıcılıktan yerleşik düzene ve üretimciliğe geçişini temsil eden dönemle birlikte, insanların yaşamları hakkında daha fazla bilgi sahibiyiz. Özellikle de yazının ortaya çıktığı İÖ 4. binyıldan itibaren daha fazla şey öğrenmemiz mümkün olmaktadır. İnsanın yerleşik bir yaşama geçmesi ve bunların arkeolojik olarak tespit edilebilmesi sahip olduğumuz bilgiyi artırmaktadır. Yazı ve arkeolojik materyalin yeterince bulunmaması daha önceki yaşam hakkındaki bilgilerimizin de sınırlı olmasına neden olmaktadır. Bu bilgilenme sürecini bilinçlenme süreci olarak da görürsek, insanlık tarihinin önemli bir bölümünün bilinçdışının karanlığında kaldığını söylememiz mümkün olabilir. Bu önemli zaman diliminde insanın neler yaptığını bilmemiz mümkün olmadığından, bunu Yunan yaratılışındaki

kaosla örtüştürebiliriz. Bu durumda günümüze kadar gelen bu mitosların insanlığın belirli dönemleri hakkında bilgi sağladıklarını söylemek de yanıltıcı olmaz. Kaosun avcı-toplayıcılık dönemini, yaratılışın ise yerleşik düzene ve üretimciliğe geçiş dönemini temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bunun en açık örneği Tevrat'ta anlatılan Yaratılış Mitosudur. Bu mitosa göre, Tanrı en başta ıssız, boş ve karanlık olan gökleri ve yeri yaratır. Başlangıçta, sularla dolu olan yerin üzerinde Tanrı'nın ruhu hareket ediyordu. Sonra Tanrı ışığı yarattı ve ışığı karanlıktan ayırdı. Işığa gündüz karanlığa gece ismini verdi. Tanrı bütün bunları ilk gün yaptı. İkinci gün suların ortasında bir kubbe yaratan Tanrı onu yerden ayırdı ve ona "gök" adını verdi. Üçüncü gün, yerin üzerindeki suları belli bir yere toplayan Tanrı toprağın ortaya çıkmasını sağladı ve ona "yer" adını verdi. Ayrıca toprağın açığa çıkmasıyla birlikte otları, ağaçları, sebzeleri yarattı. Dördüncü gün, gündüzü geceden ayırmak için Tanrı, gökyüzünde yıldızları, güneşi ve ayı yarattı. Beşinci gün, sularda balıkları ve gökyüzünde uçan kuşları yarattı. Altıncı gün, toprakta yaşayan tüm canlıları yarattıktan sonra Tanrı, bütün bunlara hâkim olacak "insanı" yarattı. Diğer canlılardan farklı olarak Tanrı, insana kendi suretini vermişti. Ve Tanrı yarattığı her şeyin efendisi olarak da insanı göstermişti. Hatta onlara verilecek isimleri bile Adem'e bırakmıştı. Sonra Tanrı bütün yarattıklarına bakmış, güzel bir iş yaptığını düşünerek yedinci günü dinlenerek geçirmişti. Tanrı, yarattığı insanın ihtiyaç duyabileceği her şeyi yaratarak onun emrine verdikten sonra, sadece "bilinmezleri bilme ağacının" meyvesinden yenmesini yasaklamıştı. Tarihte bir elma ağacı olarak kabul gören bu ağacın meyvelerinden yemenin cezası ölüm olarak gösterilmektedir. Tanrı Adem'in yalnız olmasını da istemediği için Havva'yı yaratmaya karar verdi. Adem'in üzerine derin bir uyku saldıktan sonra bir kaburga kemiğini alarak onu etle kapatıp kadını yarattı ve nefes üfleyerek canlandırdı. Tanrı'nın yeryüzünde yarattığı hayvanlar içinde en hilekarı olan yılan bir gün Havva'ya sordu: "Tanrı

bahçenin hiçbir ağacından yemeyeceksiniz dedi mi?” Havva, “Tanrı bizim bütün meyvelerden yiyebileceğimizi ancak cennetin ortasında duran ağacın meyvesinden yememizi yasakladı ve yersek öleceğimizi söyledi” diye cevap verdi. Bunun üzerine yılan ~~kesinlikle~~ ölmezsiniz. Ondan yediğiniz gün gözleriniz açılacak ve iyiyi kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız” dedi. Bu nedenle Havva meyvenin tadına baktı ve lezzetli olduğunu görünce de onu Adem’le paylaştı. İşte o anda her ikisinin de gözleri açıldı ve birden kendilerini çıplak olarak algılamaya başladılar. Utanç duydukları çıplaklıklarından kurtulmak için incir yapraklarından kendilerine giysiler yaptılar. Bu esnada cennetin serinliklerinde dolaşan Tanrı olayları sezdi ve “neredesiniz” diye seslendi. O ana kadar Tanrı’dan gizlenme ihtiyacı duymayan Adem ve Havva Tanrı’nın sesini duyunca cennetin ağaçlarının arasına gizlendiler. Adem Tanrı’nın sorusuna “çıplak olduğum için utandım ve gizlendim” diye cevap verdi. Bunun üzerine Tanrı “çıplak olduğunu kim söyledi sana yoksa o ağacın meyvesinden mi yedin?” Tanrı’nın her şeyin farkında olduğunu anlayan Adem hemen bütün suçu Havva’ya yükledi: “yanıma verdiğin kadın o ağaçtan alıp bana verdi ve ben de yedim.” Araya giren Havva da suçu yılanı yükleyerek “yılan verdi ben de yedim” dedi. Bu duruma çok sinirlenen Tanrı, yılanı dönerek, “bunu yaptığın için bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlarından daha lanetlisin. Karnının üzerinde yürüyeceksin ve ömrünün bütün günlerinde toprak yiyeceksin. Seninle kadın arasına düşmanlık koyacağım. O senin başına saldıracak ve sen onun topuğuna saldıracaksın” diyerek **lanetledi**. Daha sonra Tanrı kadına dönerek, “sana zahmetli ve ağırlı bir kadınlık veriyorum. Ağrılı doğum yapacaksın, kocanı arzulayacaksın ve o da sana hâkim olacak” diyerek onu da cezalandırdı. Son olarak Adem’e dönen Tanrı, “karnının sözünü dinleyerek yasak meyveden yediğin için toprak lanetlendi. Ömrünün sonuna kadar ekmeğini topraktan çıkaracaksın ve toprak sana diken ve çalı çıkaracak ve kır otunu yiyeceksin. Toprağa dönünceye kadar alnının te-

Yılan, Günah, Kadın ...

Dünyanın hemen her kültüründe yılan, benzer anlamlarda ve sembolik bir yapıda algılanmıştır. Özellikle, tek tanrılı dinlerde günah ve ölüm kavramlarıyla birlikte anılan yılan, genel olarak ölüm ve yaşamın sembolik ifadesi olarak kabul edilmiştir. Psikalanizde daha çok eril anlamlar ifade eden yılan, karanlık ve dişil güçleri sembolize eder. İnsanın cennetten kovulmasına ve ölümlü olmasına neden olan yılan, özellikle değişebilme ve yenilenebilme özellikleriyle de ölümsüzlüğün/yaşamın temsilcisidir. Bu ikili haliyle hem ölüm hem de yaşamdır; hem yutan hem de kusandır. Birçok kültürde, çocukları getiren yaratık yılan olurken, aynı zamanda yeraltında, ölümler ülkesinde yaşadığı için de ölümü getirendir. Genellikle yeraltı tanrıçalarının atribütü olarak tasvirlerde yer alırlar. Bir İslam söylencesine göre, önceleri ayakları üzerinde olan yılan, Havva'yı kandırdığı ve onların günahkar olmalarına neden olduğu için, Tanrı tarafından ayakları yok edilerek sürünmeye mahkûm edilir (daha geniş bilgi için bkz. Eliade, 2003).

riyle ekmek yiyeceksin, çünkü ondan alındın, topraksın ve toprağa döneceksin” dedi. “Ve Rab Allah dedi: İşte Adam iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu. Ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın ve yemesin ve ebediyen yaşamasın diye. Böylece Rab Allah onu Aden Bahçesinden kendisinin içinden aldığı toprağı işleme için çıkardı. Ve Adam'ı kovdu. Ve hayat ağacının yolunu korumak için Aden Bahçesinin şarkına Kerubileri ve her tarafa dönen kılıcın alemini koydu” (Tekvin 3.22).

Diğer yandan Kuran'da da küçük farklılıklar olmasına rağmen benzer bir öykü karşımıza çıkmaktadır. Araf suresine göre, Tanrı insanı yarattıktan sonra melekleri yaratmış ve onlardan Adem'e secde etmelerini istemiştir. Tüm melekler secde etmiş; ancak İblis secde etmeyi reddetmiştir. Çünkü İblis, kendisi ateşten yaratıldığı için çamurdan yaratılmış olan Adem'e değil Tanrı'ya secde etmeyi daha uygun bulmuştur. Allah bunun üzerine İblis'e, “İn oradan. Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık çünkü sen aşağılıklardan-

sın” diye karşılık verdi. Şeytan, bu olaydan sonra Tanrı’dan insanların yeniden dirilecekleri güne kadar süre istedi. Niyeti Allah’ın doğru yolu üzerinde oturarak insanları kandırmaktı. Allah, şeytanın istediği bu mühleti verdi. Şeytan hemen Cennete giderek Havva ve Adem’i kandırmaya çalıştı. Allah Adem’in cennet bahçesinde bulunan meyvelerden birisinden yemesini, “zalimlerden olursunuz” gerekçesiyle yasaklamıştı. “Derken şeytan birbirine kapalı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara (Adem ve Havva) vesvese verdi ve: Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedi kalandan olursunuz diye yasakladı dedi. Ve onlara ben gerçekten size öğüt verenlerdenim diye yemin etti.” Bunun üzerine Adem ve Havva ayıp yerlerini birbirlerine göstermek yoluyla yasak meyvenin yemişinden yediler. “Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerine örtmeye başladılar. Rableri onlara, ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır demedim mi diye nida etti.” İşledikleri suçun büyüklüğünü anlayan Adem ve Havva kendilerini bağışlaması için Allah’a yalvarmaya başlayınca da Allah; “Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır, bu yurdu. Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (diriltilip) çıkarılacaksınız,” dedi.

Her iki metin de, Tanrı tarafından yaratılarak cennete koyulan insanların nasıl günahkar olarak dünyaya gönderildiklerini anlatan öyküleridir. Ancak yukarıda da söz ettiğimiz gibi, bu metinleri farklı okumak da mümkündür. İnsanlık tarihinin erken dönemleri üzerine yapılan araştırmalar, önyargılarımızın tersine, insanların cennetteki yaşamına benzer bir hayat sürdüklerini göstermektedir. Özellikle insanlık tarihinin büyük bir bölümünü oluşturan avcı-toplayıcılık dönemi yuvarıdaki tasvirlerle uygun düşmektedir. İnsanın kültür yolculuğunun başlangıcını düşündüğümüzde bu metinlerle bir paralellik göstermektedir. Binlerce yıl doğanın verdiği nimetle-

ri toplayarak ve avcılık yaparak geçinen insan, nüfus planlamasında yaşadığı güçlükler nedeniyle toprağı ekip biçmeyi öğrenmek zorunda kalmıştı (Harris 1994).

Tanrı'nın evreni ve insanı yaratma öyküsünde görülen cennet tasvirini bu anlamda gözden geçirmeye çalışalım. Aden Bahçesi, Tanrı'nın yarattığı tüm ürünlerin insana tahsis edildiği, bundan faydalanmak isteyen insanın ihtiyaç duyduğu ürünlere ulaşması için sadece "toplaması" yeterli olan bir coğrafyayı göstermektedir. İnsanlar Tanrı'nın yarattığı her şeyi küçük bir emek karşılığında elde edebiliyorlardı. Herhangi bir kültür ürününe gereksinim duymadan yaşamayı sürdürebileceği bir olanaklar ortamındaydı insan. Kutsal kitaplarda yapılan cennet tasvirlerinden avcılığa ilişkin bir atıfa da rastlanmamaktadır. Her ne kadar Tanrı'nın yarattığı tüm hayvanların efendisi olarak insan gösterilse de bunların avlandığına ya da insan tarafından yenildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Antropoloji ve arkeoloji araştırmaları da göstermektedir ki, insanın en eski dönemlerinde avcılık çok sınırlı yapılmaktaydı. Hatta insan ihtiyaç duyduğu proteini yine toplayıcılık yoluyla **gidermekteydi**. Doğadaki hayvanları avlayacak donanımına sahip olmayan insanın önceleri, ölmüş hayvanların artıklarını yediği ve yine kadın tarafından yapıldığı düşünülen böcek toplamacılığıyla kendisine protein sağladığı bilinmektedir. Bu toplayıcılık işinin, insana benzer primatlarda da aynı olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle, yaratılış mitoslarını insanın erken dönemlerini tasvir eden öyküler olarak değerlendirmek mümkündür. Burada belki de en dikkat çekici benzerlik, insanın işlediği suç nedeniyle cennetten kovulması tasviridir. İnsanlığın hem dinsel hem de kültürel anlamda kaderini değiştiren suç mitostaki püf noktasını oluşturmaktadır. Daha önceki sayfalarda da vurguladığımız gibi Adem'le Havva'nın işlediği suç çok açıktır. Sembolik anlamalarını koyduğumuz zaman, suçun mahiyeti de açıkça ortaya çıkmaktadır; yılan, meyve, bilinmezleri bilmek, yaratıcı olmak, çıplak hissetmek ve utanmak. Bütün bunları göz önünde bulundur-

İnsan ve Protein İhtiyacı

Hücrelerin yenilenmesi amacıyla ihtiyaç duyulan proteinlerin sentezlenmesi için temel amino asitlerin vücuda alınması gerekmektedir. Bu amino asitlerin tamamı hayvansal gıdalarda bulunurken bitkisel kaynaklardan karşılanabilmesi içi çok çeşitli bitkisel gıdaların tüketimi gerekmektedir. Oysa ki bu amino asitlerin tamamı tek bir hayvan ürünüyle vücuda alınabilmektedir. Bu nedenle insan mutlaka hayvan ürünleri tüketmek zorundadır. "Hominidlerin evriminde artan et tüketimi, büyük önem taşıyan bir konudur. İnsanlardaki gibi bir sindirim sistemine sahip bir primatın sava dışında amino asit ihtiyaçlarını var olan bitki kaynaklarından karşılaması oldukça zordur. Ayrıca bu şekilde beslendiği takdirde ciddi sonuçlar ortaya çıkar: büyüme çöküntüsü (depresyon), kötü beslenme ve nihai olarak ölüm. En hazır ulaşılabilir bitki kaynakları ve legümlerde (nitrojen, hazırlayıcı bitkiler, fasulye ve bezelye benzeri yiyecekler) bulunur. Ancak bunlar, pişirilmedikçe bizim gibi primatların sindirmesi zor olan yiyeceklerdir. Problem, yaprak ve legümlerin emilmeden bağırsağa karışan maddeler içermesidir. Savanların dışındaki şempanzeler de benzer problemleri yaşarlar. Yaşadıkları ortamda zamanlarının % 37'sinin karınca ve kurtçuk gibi böcekleri yiyerek geçirdiler. Daha sonra yumurta ve sürüngenleri yağmalamaya başladılar. Bu hayvanlar sadece sindirimi kolay olan yiyecekler olmakla kalmaz, aynı zamanda temel amino asitleri içeren yüksek kalite proteinleri de içerir. Hiçbir bitki aynı besleyici güce sahip değildir. Amino asitler açısından bakıldığında ancak doğru kombinasyonlar şeklinde bitkiler tüketildiğinde etin içeriğine ulaşılabilir. Bunun ötesinde savanda yenilecek bol et vardır. Bu durumda, eğer atalarımız protein problemlerini şempanzelerin bugün savanlarda çözdüğü şekilde çözmeye kalkmışlarsa hiç şaşırırmamalıyız" (Haviland, 2002; 110).

duğumuzda, Adem'le Havva'ya yasaklanan şeyin cinsellik olduğu da çok açıktır. Dinsel olarak tüm insanlığın cezalandırıldığı bir mitos gibi görünmekle birlikte, kültürel olarak bakıldığında, bunların insanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisini öyküleştiren/bilince geçiren bir anlatım olduğu iddia edilebilir. Çünkü insanı, üretimciliğe ve yerleşik düzene geçiş sürecine iten nedenlerin en başında nüfus artışı gelmektedir. Kadın ve erkek arasındaki cinsel ilişkinin bir sonucu

olan nüfus artışı insanı yeni arayışlara ve yeni kaynaklara doğru iten bir motor olmuştur. Bu gelişmenin sonucunda insan, cennet tasvirine benzer olan avcı-toplayıcı örgütlenmeden toprağa bağımlı yerleşik ve daha çok çalışılması/emek verilmesi gereken bir yaşam biçimine geçmek zorunda kalmıştı. İnsanın atası olarak kabul edilen iki insanın cennetten kovulmasıyla, kabileler halinde yaşayan insan gruplarının geleneksel yaşam biçimlerini terk etmeye zorlanmasını anlatan bu öyküler örtüşmektedir. Her iki olay sonrasında da insan toprağa bağlanmak, ekmeğini topraktan çıkarmak zorunda kalmıştır. Doğal yaşamdan kültüre geçilmiş, tüketen insan üreten insana dönüşmüştü. Tanrı'nın yarattığı insan, Tanrı yaratan insana evrilmişti. Yaşadığı cinsellikle cennetten kovulan insan, dünyayı ve yaşamı yeniden şekillendiren bir yaratıcı konumundaydı artık. Ve yaratılış mitoslarında da ifade edildiği gibi, bu yeni yaşam biçiminde kadına ikincil bir konum düşmekteydi. Çünkü o, kültürün oluşmasına neden olan bir günahkardı. Kadın yaratıcı olmak istemeseydi, erkek kültürü yaratmak zorunda kalmayacak ve cennette yaşamaya devam edeceklerdi. Kadın bu kadar çok doğurmasaydı, üretimciliğe geçiş söz konusu olmayacak insan, doğanın verdikleri ile yetinen avcı toplayıcı gruplar halinde yaşayacaktı. İşlenen suç büyüktü ve bir daha kadın işe karıştırılmamalıydı. Mitojenik insan, kaderini etkileyen, yaşam biçimini değiştiren üretimciliğe geçişin tek sorumlusunun kadın olduğunu düşünmektedir. Bu durum aslında neredeyse evrenseldir. Örneğin Yunan mitolojisinde Pandora'nın yaratılışı ve insana bir ceza olarak gönderilmesi bunun en tipik örneğidir. Zeus, Prometheus'a ve onun yarattığı erkeğe olan kızgınlığı nedeniyle bir ceza olarak Pandora'yı yaratmıştı. Ve onu Epimetheus'a gönderdiğinde yine aynı yasaklamayı getirmişti. Tanrıların bir düğün hediyesi olarak verdikleri "kutu"yu açmaması istenmişti ondan. Ancak daha yaratılış aşamasında içine merak konulduğu için yazgısının da en baştan belli olduğunu söylemek mümkündür. Açılması yasaklanan kutudan o ana kadar dünyada olmayan

bütün kötülüklerin saklı olması Tevrat Yaratılış Mitosunu hatırlatmaktadır. Bilinmezleri bilme ağacının meyvesinin yenmesi ile başlayan “günah” kavramı Yunan mitosunda kötülükler, kötü şeyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve ikisinde de insanın cezalandırılması amaçlanmaktadır.

Bir başka örnek de Gılgamış Destanı olarak bilinen Sümer mitosundaki, Enkidu karakteridir. Tanrıların zalim Gılgamış’a rakip olarak yarattıkları Enkidu, ormana bırakılmış ve orada vahşi bir yaşam sürdürmektedir. Hayvanların ve bitkilerin dilinden anlayan, onlarla konuşan Enkidu’yu kente götürebilmek ve Gılgamış’la karşılaşmasını sağlamak amacıyla ormana getirilen yosma ile birlikte olan Enkidu birden sahip olduğu bütün yeteneklerini kaybeder ve kente gitmek zorunda kalır. Çünkü artık doğayla ters düşmüş, onunla yaşayamaz hale gelmiştir. Bütün hikâyelerde ortak nokta aslında cinsel ilişkinin ardından insanların yaşadıkları ortama yabancılaşmasıdır. Adem’le Havva’nın cennet bahçesine, Pandora mitosunda kötülüklerin olmadığı bir dünyaya, Gılgamış’ta her şeyi veren ve tam adaptasyon sağlanan doğaya bir yabancılaşma söz konusudur. Ve yine bütün mitoslarda Tanrı’ya yabancılaşma ve bu nedenle de bir cezalandırılma ortak noktalardan bir diğeridir. Bu açıklamadan sonra daha net bir biçimde bu mitosların, insanların en önemli dönüm noktaları olan Neolitik kültüre geçişlerini ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Bu geçiş sürecinin kadın sayesinde olduğuna inanan feminist düşünce bu durumun karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Bir yandan insanın kadın yüzünden cennetten kovulduğu ve tarıma mahkûm edildiği şeklindeki eril din sistemi, diğer yandan insanın en önemli gelişmelerden birisi olan tarıma geçişi kadının sayesinde gerçekleştirdiği övgüsünü temel alan feminist söylem. Ancak burada şunu da kaçırmamak gerekmektedir; hangisi benimsenirse benimsensin ikisinin de sonunda kadının toplumsal rolünde negatif bir değişim vardır. Kadının insanlığa tarımı hediye etmiş ancak kendisini feda etmiştir. Çünkü toprakla özdeşleştirilen kadın olunca, çifti sürecek

olanın da erkek olması kaçınılmazdır. Erkek, tarım ve bitkilerin evcilleştirilmesi sayesinde toprağa ve dolayısıyla da kadına hâkim olmaya başlamış, onu kamusal alandan tecrit etmiştir. Bu süreci gerçek anlamda bir kültüre geçiş süreci olarak da algılamak mümkündür. İnsan, doğayla olan en önemli bağı yitirmiş, kültür dünyasına adım atmıştır. İnsanlık için annenin memesinden düşmek, onunla en temel bağı olan doğrudan beslenmeden azat edilmek anlamına gelmektedir. Hatta daha ileri gidip insanın, annesinin rahminde geçirdiği cennet sürecini tamamlamış ve doğarak anneye direk bağı sağlayan kordon bağı koparmış olduğunu söyleyebiliriz. En azından annenin memesini bulmak ve emmek zorundadır insan. Büyüdükçe de beslenmek, hayatını idame ettirmek için daha fazla çaba sarfetmesi gerekecektir.

Bilinçdışı bir karanlık nedeniyle tam olarak algılayamasa da insan, çok eskilerde yaşadığı bu döneme yeniden dönme-yi isteyecek kadar olumlu sıfatlar yüklemekte ve onu cennet olarak adlandırmaktadır. Bu eski nostaljik yaşam, insanın gelecekte “umut” ettiği cennet kavramının da oluşumunu etkilemiştir. Kutsal kitapların vaat ettiği cennet, yine dışıl ilkenin rahmine dönüştür. Burada yeniden çalışma yoktur. Yine annenin kordonuna bağlı mutlu bir yaşam vardır. Bu cennetin umuduyla yaşayan insan, tarihin en karanlık dönemlerinde

Neandarthaller

İnsan türünün erken örneklerinden olan Neandarthaller, küçük gruplar halinde ya da tekil aile ortamında, açıkta veya mağarada, ifadelerini dile döküp iletişim kurarak yaşadılar. Sistematik gömme alışkanlıkları gösteren kanıtlara göre, ölümden sonraki hayata inanıyorlardı ve kutsal bir hayvanla (özellikle mağara ayısı) sembolleşmiş olarak yansıyan törensel ve dini davranışları vardı. Bu tür törensel ve dinsel davranışlar insan türü için ilk örneklerdi. Özellikle cenin pozisyonunda gömdükleri ölüleri için bir tören yaptıkları ve bazı sunularla süsledikleri arkeolojik olarak da desteklenmektedir (Haviland, 2002).

bile, ölümlerini anne karnına dönmek için hayaliyle cenin **pozisyonunda** gömmüşlerdir. Kadın nedeniyle kovulduğumuz cennete yine kadın sayesinde gidileceğine inanılmıştır.

Bu durumda cennet kavramına yeniden dönmekte yarar var. Kültürün, üretimin ve çalışmanın olmadığı, sonsuz yaşamı vaat eden cennet doğaya dönüştür. Toprağa ve kadına dolayısıyla da ölüme dönüştür. Anne karnından çıkarak hayata gelen kültür üreticisi eril, öldüğünde yaşamda hasret kaldığı cennete yeniden dönmüş olacaktır. Çünkü o topraktan geldi

Oidipus

Kral Laios ve İokaste'nin oğludur. Kahinler Laios'a karısı İokaste'nin karnında taşıdığı çocuğun bir gün kendisini öldüreceğini ve kral olarak tahta geçip İokaste ile evleneceğini söylerler. Laios bu kehanetin gerçekleşmesini önlemek amacıyla, çocuk doğar doğmaz, çocuğun ayak bileklerini delerek birbirine bağlar ve hayvanlar parçalasın diye ıssız bir yere terk eder. Korintli çobanlar tarafından bulunan Oidipus, çocuğu olmayan Krala (Polybos) götürülür. Oidipus burada büyür ve yetişkin bir delikanlı olur. Bir gün bir tartışma sırasında birisi onun kralın oğlu olmadığını söyleyince Oidipus, kral Polybos'u doğruları söylemesi için sıkıştırır. Bütün öyküyü öğrenince de gerçek annesi ve babasının kim olduğunu öğrenmek üzere yola çıkar. Bu yolculuk sırasında gerçek babası Kral Laios'la karşılaşır; ancak ikisi de birbirlerinin kim olduklarını bilmez. Yolun dar noktasında karşılaşan baba oğul önce geçebilmek amacıyla kavgaya tutuşunca, Oidipus babası Laios'u öldürür. Thebai'ye doğru yoluna devam eden Oidipus, kente gireceği sırada, o günlerde kentin başına bela olan Sphinx'le karşılaşır. Aslan gövdeli kadın başlı ve kanatlı bu yaratık, herkese bir soru soruyor ve soruyu bilemeyen de öldürüp yiyordu. Sorduğu soruyu Oidipus bilince, kahrından kendisini kayalıklardan aşağı atan Sphinx ölür. Kısa sürede kentte, insanları büyük beladan kurtaran kahraman olarak ünlenir. Kent halkı şükranlarını göstermek amacıyla Oidipus'u ölen Laios'un yerine kral ilan ederler ve Kraliçe İokaste ile evlendirirler. Bu olaydan hemen sonra kentte bir veba salgını başlar. Kahinlere danışan Kral Oidipus, bu felaketin kendisi nedeniyle insanların başına bela olduğunu öğrenince de gözlerini şişleyerek kendini kör eder.

ve toprağa dönecek. Cennetten ölümsüzlüğün, yaşam kaynağının mekânından geldi ve tüm yaşamı boyunca geldiği yerin özlemi ve hayaliyle yaşadı. Annesinden kaçan **Oidipus** annesini bulacaktır. Bu Tanrısal bir yazgıdır. Eril dinin akıl ve bilgi yoluyla ve Tanrı sevgisiyle ulaşılabileceğini müjdelediği, huzur ortamı nihayetinde Büyük Ana'nın karanlık ve ıslak rahmidir. Eril kültür ne üretirse ve ne kadar üretirse üretsinecek nokta, hem korkulan ama hem de bilinçdışında arzulanan, korkunç, karanlık, sümüksü, huzurlu, bol besinli, güvenli, ölümsüz girdaptır; ölümdür. Eril akıl, doğasından kaçarken doğasına ulaşacaktır. Eril kültür gökkültüne yükselirken yerin karanlıklarında bulacaktır kendini. Aradığı kaçtığıdır; bulduğu korktuğudur. Kovulduğu cennet ana rahmidir; "umut" ettiği kovulduğudur. İşlediği günahın bedelini yaşayarak ödeyecek ve günahın kaynağına geri dönecektir. Freud'un dediği gibi "hayalindeki sevgiliyi bulan erkek annesini bulmuştur."

İnsanın cennetten kovulmasına neden olan ve lanetlenen yılan da burada önemli bir figürdür. Yaşamı veren yılan ölümlü getirecektir. Cennetteki ölümsüz yaşamı dünyadaki ölümlü yaşama döndüren yılan, hem ölüm hem de sonsuz yaşamın temsilcisidir. İnsanı cennetten kovduran yılan, sonsuz yaşamı sunan cennete götüren bir araçtır. Ölümsüzlükten ölüm çıkarmış, yaşamı sonsuz kılmıştır. İnsanı cennetten ölümle çıkaran yılan, Gılgamış'ta ölümsüzlük iksirini içerek sonsuz yaşamın kaynağı olmuştur. Toprak Ana'nın rahminde yaşayan fallustur. İnsanın kültürü keşfederek Tanrılaşmasını sağlayan bir dinamodur yılan. Kültür üreticisinin tetikleyicisi, ilham kaynağıdır. İnsanı toprağa yönelten, doğadan uzaklaştıran spermidir. Yılan, kalabalık, çoğalma, yeni arayışlar, keşifler demektir. Tarım demektir; toprağı işlemek; bir çağı devirmektir. Yılan, tahılın tohumu, toprağı alt-üst eden karasabandır. Göçebelikten yorgun düşen insanı dinlendiren, yurt kuran, yerleştiren dinamiktir. Yılan, mahremiyet, mülkiyet, aile ve dayanışmadır. Yılan, hayvanların evcilleştirilmesidir. Yılan, sanat, üretim, ustalık, uzmanlıktır. Neolitik kültür, (Yeni Taş Devri)

yılanın bir yumurtasından, küçük bir sihrinden çıkmıştır. Yılanın çatal dili, bir kavşak noktasıdır; bir yanıyla ölümü diğer yanıyla yaşamı gösteren bir trafik işaretidir.

Yukarıda neolitik dönemle özdeşleştirmeye çalıştığımız mitoslardan Gılgamış Destanı'nı biraz farklı tutmak gerekir. Bu mitos bir yanıyla avcı-toplayıcılıktan tarım ve üretimciliğe geçişi temsil ederken, zaman içerisinde bazı yeniliklerle "kentleşme devrimi"ni de içermektedir. Gılgamış'ın doğal yönünü temsil eden Enkidu'nun ormanda avcının getirdiği yosma ile birlikte olmasıyla başlayan doğadan ayrılma süreci, kente giriş ve yazıya geçme gibi kavramlarla Mezopotamya'da İÖ 4. binyılda yaşanan kentleşme sürecine de işaret etmektedir. Gılgamış'ın vahşi ikizi olan Enkidu benliğin vahşi/doğal yönünü temsil eder. Enkidu'nun ölmesiyle Gılgamış ölümlü doğasını kaybeder, onu reddeder ve ölümsüzlüğü aramaya başlar. Bu kültürün doğayı reddedişidir; bir başkaldırıdır. Ve ölümsüzlük arayışına çıkan Gılgamış, kendisine engel olan tüm içgüdüsel doğa engellerini yener. Hiçbir şey O'nu doğasından uzaklaşıp ölüme meydan okumasından alıkoyamaz. Meydan okuduğu gerçekte, kendi vahşi doğasıdır. Ayrım başlamıştır. Aslında ayrım Enkidu'nun yosma ile yatmasıyla başlar. Cennetten kovulmadır bu. Enkidu, Gılgamış'ın kılıklı vahşi içgüdüdür. Büyük Ana'nın rahminde ölen içgüdü. Enkidu'nun yosma kanalıyla toprağa gömdüğü doğallıktan kaçıştır. Kılıklı içgüdü, yosmanın rahminde kültürlenir/kültüre dönüşür. Bu birleşme, doğanın insana küsmesi ve onu kente/kültüre itmesine yol açmıştır. Adem'in Havva'yı bilmesidir bu, cennetten kovulmadır; ölümlü yaşama geçiştir. İnsanın doğasını reddetmesiyle başlayan, üretimciliğe, tarıma, yerleşik sisteme ve kentleşmeye geçişin öyküsüdür. Mitosun yazıya geçirilinceye kadar canlı bir organizma gibi değişim gösterdiğinin öyküsüdür, Gılgamış Destanı.

Bütün bunların ötesinde belki de en net söyleyebileceğimiz şey, eril kültürün kadını yeniden yaratmasının/konumlandırmasının öyküleri olmasıdır. Avcı-toplayıcı klanlarda top-

lumsal konumu yüksek olan kadın, bu yeni dönemde yeniden konumlandırılmalıydı. Bir başka deyişle, yeni sistemde ege-men olan eril iktidar, kuralları yeniden koyuyordu. Başlan-gıçta Adem’le birlikte yaratılan Lilith’e karşı Havva’nın ya-ratılışydı bu. Musevi mitolojisinde “geceye dair” anlamına gelen ve güzel bedeni karşısında erkeklerin çaresiz/korunma-sız kaldığı Lilith’in karanlığa gömülüşünün öyküsüdür yara-tılış mitosları. Lilith’in, avcı-toplayıcı klanının sonu gelmiş-tir. Artık Havva’nın kültür toplumu vardır. Çıplak, azgın Li-lith yerini vücudu giysilerle kapatılmış Havva’ya bırakmıştır. Çünkü Eril iktidar böyle buyurmuştu. Avcı-toplayıcı klanla-rın ana-soylu sisteminin yerleşik düzenin baba-soylu sistemi-ne yenilgisinin öyküsüdür bu. Adem’le aynı haklara sahip olan kadının haklarının yerle bir edilmesinin, doğadan uzak-laştırılmasının, eve hapsedilmesinin ve Adem’in kölesi olma-sının tescillenmesidir.

Bu mitosların vurgulanmaya değer bir başka noktası, ilk günahattan sonra, utanç ve çıplaklığın ve giyinme davranışının ortaya çıkmasıdır. Doğrudan kadınla ilişkili olan bu durum, kadının yeniden yaratılması/şekillendirilmesi için bir zorun-luluk gibidir. Madem ki ilk günah kadının çekiciliği yüzün-den ortaya çıktı o halde çekicilik kontrol altına alınmalıydı.

Toplumsal üretimden düşürülen kadının düşüşü sürüyor. Eril kültür değişik formatlarda kadın üzerine yaptığı tahribat-lara devam ediyor. Binlerce yıl kadını kamusal alandan uzak tutan eril kültür, son yıllarda kendi kurallarına uyması koşu-luyla kadını kamusal hale getirmeye başlamıştır. Daha önce Pandora’nın yaratılışında da detaylı olarak anlattığımız gibi, kadın yaratıldığı andan itibaren her şeyi eril kültür tarafından belirlenen bir yaratık olmuştur. Çıplak olmak ya da giyinmek; insanlık tarihinde eril kültürü en çok meşgul eden sorundur. Başlangıçta çıplak olarak yaratılan (Tevrat) kadın yılanla (gü-nahla) temasıyla giyinmek zorunda kalmıştır. Eril kültürün kadını kontrol etmesinin en temel koşulu giydirmektir (Tse-elon, 2002). Çıplak kadın her zaman tehlikelidir. Çıplaklık

kadının eril iktidarın giydirmeye çalıştığı giysilerden anınmasıdır. Giyinmek, erilin dişile yüklediği şeytani anlamların gizlenmesidir. Dişilin kabul edilebilirliğinin koşuludur. Dişilin erile olan üstünlüğünün yok edilmesidir. Giyinmek toplumsal hale gelmek, toplumun kabul edebileceği bir imaj yaratmaktır. Pandora'nın içine yerleştirilen onca kötü şeyden sonra giydirilmesi kadının toplumsal kabulü içindir. Giysilerle kazandığı dışsal görüntüyle toplumsal ve vazgeçilmez olan kadın, gerçekte içinde yaşattığı vahşi kadın arketipiyle korkulan, kontrol edilmesi gereken, karanlık güçlerin istila ettiği bir bedene sahiptir. Erkek, korkmakla birlikte vazgeçilmez bulduğu kadını şekilden şekle sokarak psişesindeki korkuyu bastırmaya çalışır. Eril kültür kadının sahip olduğu yaratıcılık yeteneğini, kadını yeniden yaratarak kendisini yaratıcı konumuna yükseltmektedir. Bu aynı zamanda, doğurgan ve besleyici kadın bedenini, yaratılan, estetik ve kuru bir forma sokan yeniden yaratmadır. Öncelikle kadının bedenini örtmeye çalışarak korkularını dizginleyen eril iktidarın "yuvarlak" korkusu vardır. Çünkü kadının yuvarlakları erilin akıllı kafasında ölümü çağırıştırıyor. Yuvarlak ve yumuşak beden ölümü beraberinde taşıyor. Şişman, yumuşak ve yuvarlak beden "büyük ana"dır; içine almak, ölmektir. Yaşamaya kodlanmış eril kültürün mücadelesi ölümlemdir. Eril, kadını giydirirken, ölümü giydirmekte, üstünü örtmektedir. Örtemediklerini lanetlemekte, toplumsal olmaktan ötelemektedir. Örtünmek/giyinmek Lilith'in lanetlenip Havva'nın yaratılmasıdır. Eril ilkenin aklından çıkan en ahlaki fikirdi. Kadın artık, Zeus'un başından elbiseleriyle çıkan Athena gibi masumiyeti temsil etmeliydi. Çıplaklık ve masumiyet kadın bedeninde bir araya gelemezdi. O Aphrodite'nin en önemli silahları ile donatılmış bir bedendi; çıplakken zappedilemezdi. O suçluydu ve giysilere mahkûmdu.

Eril ilke bununla da kalmadı ve kadın bedeni hakkındaki tüm tasarruflarını, bedeni masumlaştırma yönünde kullandı. Başlangıçta, şişman, yuvarlak, Tanrıça formatında olan kadı-

nın “zayıf”laması gerekiyordu. Erkeği ürküten yuvarlak hatlar yerini, ince, kuru ve çelimsiz bir forma bırakmalıydı. Kültürel ve sosyal kabulleniş formu olarak isimlendirilebilecek olan bu yeni şekil, kadının konumuyla paralellik gösteriyordu. Yaratıcı, doğurgan, bereketli kadın bedenini, yaratılan, estetik ve zayıf olarak yeniden konumlamaktı. Kadın, fonksiyonları elinden alınmış bir Aphrodite heykeli gibi müzelerin soğuk salonlarında vitrini süslemeliydi. Bu aynı zamanda, bu yeni formata uymayan kadınlar üzerinde bir kompleks oluşturma ve güvenini elinden alma yoluyla kamuya açılmasına engel olma girişimidir. Bu yeniden yaratma, eril kültürü sürrekli pompalayacak bir atardamar oluşturmazdır. Bu nedenle modayı sadece bir estetik kaygı olarak yorumlamak doğru değildir. Eril kültür, kadın bedeniyle birlikte doğayı ve hatta kendi yarattığı kültürü de yontar; kendisini tehdit eden her yuvarlağı, her şeyi dümdüz etme ve açık kılma arzusundadır. Oysa ne kadında ne de doğada, hiçbir şey açık ve dümdüz değildir. Ya yuvarlak ya da gizlidir. Düzeltemediği şeyleri de kapatmak eril ilkenin werebileceği en kestirme karardır. Eğer beden toplumsal forma uygunsa erkeğin izin verdiği ölçüde açılabilir. Son yıllarda, kadınlar tarafından özgürlük gibi algılanan çıplaklık bile, eril moda iktidarının izin verdiği ölçülerde yaşanabilmektedir. Çıplaklığı bile kültürleştiren eril, bunu kadınlara dayatmaktadır. Hiç kimse plajlarda, 100 kilo ağırlığında şişman bir kadının üstsüz güneşlendiğini göremez. Ancak, kültürel formata uygun birçok kadını çırılçıplak görmemiz artık kanıksanmaya başladı. Erilin şişmandan kaçması, AnaTanrıça’dan, ölümden, doğadan kaçmasıdır. Doğa kendisi ile girilen kültür ve yaşam mücadelesinde her zaman son sözü söyleme gücünü elinde tutmuştur. Bu nedenle diyebiliriz ki, kültürel anlamda üst düzeye çıkan toplumların en teme! sorunlarından birisinin obezite ve şişmanlık olması çok manidardır.

YUNAN YARATILIŞ MİTOSUNDA TANRI VE İNSAN

““...

Olympos'ta oturan ölümsüzler yarattı
Ölümlü insanların ilk soyunu, altından.
O zamanlar Kronos'un gökleri tuttuğu zamanlardı,
Tanrılar gibi yaşıyorlardı insanlar
Kaygısız, rahat, acısız, dertsiz.
Belalı ihtiyarlık çökmüyordu üstlerine,
Kolları bacakları her zaman dip diri
Sevinip coşuyorlardı gamsız şölenlerde,
Tatlı uykulara dalar gibi ölüyorlardı.
Dünyanın varı yoğu onlarındı,
Toprak kendiliğinden bereket saçıyordu.
Sayısız nimetler ortasında rahat, memnun
Yaşayıp gidiyordu insanoğulları tarlalarında.
Bu ilk insanlar ölüp toprağa karışınca
Birer cin oldular Zeus'un dileğiyle,
İyi birer cin, toprağı ve insanları koruyan
...”

Tanrılar ve insanlar arasında iktidara dayalı bir ilişki vardır; çünkü her şeyden önce yaratan ile yaratılan söz konusudur. Yaratanın eril ilke olduğu ve yaratılanın hımmaddesinin dişil ilke yani Toprak olduğu dikkate alınırsa, oldukça karışık bir ilişki ağı karşımıza çıkmaktadır. Bu ilişki, iktidarın niteliği, keskinliği ve iktidar sahibi olan Tanrı'nın büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Bütün din kitaplarında, Tanrı insanları cezalandırmak yoluyla iktidarını güçlendirmek istemiştir. Bu anlamda, Hesiodos da diğer kutsal kitaplardan farklı bir yaklaşım sergilemeksizin, insan Tanrı arasındaki ilişkiyi bütün detayları ile vermiştir. Yukarıdaki dizelerde de görüldüğü gibi, Hesiodos, Kronos Tanrılarının kralıyken, insan soyunun var olduğunu söyleyerek, onların Tanrılar tarafından altın madeninden yaratıldıklarını iddia etmekte ve bu dönemi "İnsanlığın Altın Çağı" olarak isimlendirmektedir. Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'taki cennet tasvirine benziyor, Hesiodos'un anlattıkları; Tanrı, insanı cennetinde (Aden Bahçesi'nde) yaratarak, onunla beraber var olan diğer bütün varlıkları insanın emrine vermiş ve insanı onların efendisi olarak tanımlamıştı. Adem ve Havva cennetten kovulana dek, karınlarını doyurmak için hiçbir çaba harcamamışlardı; ihtiyaç duydukları her şey zaten Tanrı tarafından onlara sunulmuştu; bu nedenle çalışmaları da gerekmiyordu. Hesiodos'un sözünü ettiği "altın soy" da tıpkı bu şekilde anlatılmaktadır. Bu altın soy ölüp gittiğinde ise Zeus tarafından ölümsüzler dünyasında cin olmaları sağlanarak ödüllendirilmişti. Fakat Hesiodos, bu soyun nasıl yok olduğu konusunda pek bir şey söylemez. Bu ilk insanlar ölüp toprağa karışınca dizesinden, bu insan soyunun üreme özelliğine sahip olmadığı da anlaşılabilir. Sanki Tanrılar bir grup insan yaratarak bunlara belli bir yaşama süresi vermiş ve bu süreyi dolduranlar da sessizce, uykuya dalar gibi ölmüş ve böylelikle insan soyu tükenmiştir. Göze çarpan bir başka nokta ise, bu soyun içerisinde kadın olup olmadığıdır ki; Hesiodos'un anlatımında kadına dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. Bu dizelerde, kadının varlığına dair bir ta-

nımın olmayışı bu soyun sadece erkeklerden oluştuğunu düşündürmekte, dolayısıyla soyun yok olmasının nedeni olarak kadının yaratılmamış olması gösterilmektedir. Belalı ihtiyarlık çökmüyordu üstlerine dizesinden bu çağ insanının yaşam süreci içerisinde çocukluk, olgunluk ve ihtiyarlık gibi gelişim evrelerinin de olmadığı anlaşılmaktadır. Zaten ihtiyarlamayı, doğumdan ölüme giden yaşam sürecinin son evresi olarak kabul edersek, ihtiyarlığın olmayışını doğum ve büyüme olaylarının da olmamasının bir göstergesi gibi kabul edebiliriz. Bu durumda, Tanrılar tarafından yaratılan bu soyun, bu kadar mutlu olması da daha anlaşılır bir hal alıyor. Öyle bir dünya düşünün ki, kutsal dinlerde vaat edilen cennet tasvirlerinde olduğu gibi, yaşamı zorlaştıracak hiçbir şeyi içinde barındırmıyor. Özellikle, insanlar doğmadıkları için kadına da ihtiyacın olmayışı, Tanrıların insanlardan bu kadar hoşnut olmalarını açıklar görünmekte; çünkü dinler tarihine baktığımızda, neredeyse tüm dinlerde kadın, cennetten kovulmanın ya da Tanrı'ya itaatsizliğin nedeni olarak gösterilmektedir. Kadın olmayınca, insanı Tanrı karşısında günaha sevk edecek ve insanla Tanrı'yı karşı karşıya getirecek, herhangi bir olay (günah) da yaşanmamaktadır. İleride de anlatacağımız gibi kadınlar, zaten tamamı erkek olan bir topluma Zeus tarafından ceza olarak gönderilmişlerdir.

Sonra gümüşten ikinci bir soy yarattı
Olympos'ta oturan ölümsüzler.
Bunların boyları bosları da, akılları da
Çok başka türlüydü altın soylulardan.
Çocuklar yüz yıl çocuk kalıyordu
Evde analarının dizinde çocukça oynaşarak.
Büyüyüp ergin çağa gelince,
Pek uzun sürmüyordu rahatları,
Başlarını derde sokuyorlardı çılgınlıklarıyla,
Ölçü nedir bilmiyordu coşkunlukları.

Ölümsüzleri saymıyor, tapınaklara gitmiyorlardı,
Oysa uygar insanların yasasıydı bu.
Kronosoğlu Zeus kızdı onlara,
Gömdü toprağa bu saygısız yaratıkları,
Yeraltı cinleri oldu gümüş soylular.
Bunlar şerefçe altındadır ötekilerin.

İkinci soy birincisine oranla daha az değerli bir madenden yaratılmıştı; zaten Tanrılar bu ikinci soydan pek de memnun kalmamışlardı. Tanrılar tarafından yaratılmalarına rağmen, gümüşten yaratılan bu ikinci insan soyu, kendilerini yaratanlara pek saygılı davranamamışlar ve Zeus tarafından yok olmaya mahkûm edilmişlerdi. Bu dizeler, kronolojik olarak da bir zaman belirtmektedir. İlki (altın soy) Kronos zamanında yaratılan insanların ikinci soyu Zeus tarafından yaratılmıştır. Burada ayrıca bir de anne figürü yanı sıra, çocukluk ve büyümek gibi kavramlar da vurgulanmaktadır. Bu özelliklerle Altın Soy'dan oldukça farklı gösterilen bu soyun üyeleri, bir aneden doğmakta ve yüz yıllık bir çocukluk evresi geçirmekteydiler. Uzun süren çocukluk evresinden sonra genç olabilen Gümüş Soy insanı, Tanrılarla ilişkilerini düzenlemekte zorluklar yaşıyordu. Gümüş Soy insanının en büyük suçu, kendisini yaratanlara karşı saygıda kusur etmesi ve onlar için yapılmış olan tapınaklara gitmeyi reddetmesiydi. Bu nedenle Zeus tarafından yok edilmesi, bu soy insanının yaratılış amacını da açıklıyor görünmektedir. Gümüş Soy'un yaratılış amacı, Tanrılara saygı göstermeleri ve tapınaklar yaptırarak onlara tapınmaları, kulluk etmeleri olmalıdır. Bu soy insanının yok edilme şekli ise, Zeus'un onları yeraltı cinleri yaparak toprağa gömmesi ve sonsuza kadar cezalandırması biçiminde gerçekleşmiştir. Titanlara karşı giriştiği savaşın ardından Typhon'u gönderdiği yerdir, Zeus'un insanı gömdüğü yeraltı dünyası. Zaten başından beri yerin altında hapsetmek, oraya göndermek bir cezalandırma yöntemi olarak hep kulla-

nılan bir motiftir. Uranos'un doğmasını istemediği çocuklarını Gaia'nın karnına (Yer'in derinliklerine) hapsedmesini hatırlayacaksınız. Tanrılara karşı giriştikleri savaşı kaybeden Titanlar da Tanrılar tarafından yerin altına (Tartaros-cehennem) zincirlerle hapsedilmişlerdi. Yeraltının, dişil ögenin en büyük temsilcisi olan Gaia'nın derinlikleri olduğunu unutmayalım. Zaten genel olarak yerin altından başlayarak gökyüzünün en yüksek noktasına giden hiyerarşik bir düzen bulunmaktadır. Başka bir deyişle, Yerin dişil, Gök'ün eril öge olmasından yola çıkarak, Yerden Göğe, dişilden erile doğru ibrenin kaydığı bir skalayı andırır bu hiyerarşi. Yeraltı en kötü yerken (dişil öge), Zeus'un kendisine mekân olarak seçtiği gökyüzü ise en yüksek nokta, yani "en ulvi ve Tanrısal olan", hiyerarşinin tepe noktasıdır. Bu nedenle kurtulması da biraz zor olan yer altı-cehennem sevilmeyen ve bir daha görülmek istenmeyenlerin hapsedildikleri karanlık, korkutucu, bilinmezliklerle dolu olan "bilinçdışı"nın en koyu noktasıdır. Gökyüzünün aydınlığı ve yeraltının karanlığı (eril ve dişil; akıl ve beden; bilinç ve bilinçdışı) gerçekte karşıtlık içeren bir diğeri olmaksızın ötekinin tanımlanamayacağı iki öğeden oluşmuştur. Burada "cehennem" kavramını yerin altı ile özdeşleştirmek doğru gibi görünmektedir ki; zaten Hesiodos da Tartaros'u aynen bu şekilde tanımlamaktadır. Cehennem ateşi olarak bütün dinlerde yer edinmiş olan ateşin de dişil ilkenin temsil ettiği yersel ateş olması önemli bir göstergedir. İnsanın Tanrı'ya karşı işlediği günahların yani cehenneme gitmenin nedeninin kadın olduğunu düşünürsek; cehennemin dişil özelliği daha net anlaşılacaktır. Oysa ki, gökyüzünün yedi kat üzerinde yer alan cennet ise bu durumda akıl ve ruhun yani bilincin bir ödülü olmalıdır. Akıl ve ruh erdemine sahip olanların gideceği yer cennet iken, akıl ve ruhun duygu ve bedene karşı üstünlük sağlayamaması durumunda bilinçdışını temsil eden dişil mekân cehennem, ceza olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle, cehennem dişil, cennet eril ilkedir. Bu nedendir ki, cennette kadınlara sunulan pek bir şey

yoktur. Cennete gitme hakkını kazanan eril içinse, akıl ve ruh yoluyla kontrol altına aldığı bedensel faaliyetler bir ödül olarak sunulmaktadır (Sabbah 1995). Hiç kadınlardan söz edilmeyen hatta kadınların yaratılmadığı düşüncesini oluşturan “altın soy” insanının cennetle ödüllendirilmesi, kadından daha doğrusu anneden söz edilen “gümüş soy”un ise cezalandırılarak cehenneme mahkûm edilmesi bile tek başına anlamlı görünmektedir.

Zeus, Gümüş Soyu’nu yok etmesine rağmen üçüncü bir insan soyunu da yaratmaktan geri kalmamıştır:

Bir soy daha yarattı Tanrılar babası Zeus.
Bu Tunç Soylular Gümüş Soylulara hiç benzemiyordu,
Birer kütük gibiydi bunlar, güçlü, kuvvetli, korkunç,
İşleri güçleri azıtmak, saldırmak, öldürmekti,
Bunlar ekmek yemiyordu, taş gibiydi yürekleri,
Korku salıyorlardı gittikleri yere.
Önünde durulmuyordu güçlerinin,
Yenilmek nedir bilmiyordu
Gülbüz omuzlarına çakılı kolları.
Tunçtandı silahları, tunçtandı evleri,
Tunçla kazıyorlardı toprağı,
Çünkü kara demir yoktu henüz.
Bunlar kendi elleriyle yok olup,
Çekti gittiler öbür dünyaya.
Ve dünyada ad bırakmadan gittiler
Küflü paslı Hades’in ürpertili karanlıklarına.
Kapkara ölüm rüzgârları aldı onları,
Bırakıp gittiler pırıl pırıl ışıklarını.

Hesiodos’un yukarıdaki üçüncü insan soyu olan “Tunç Soyu” ile ilişkili dizelerini okuduğunuzda, sanki tamamen erkeklerden oluşan bir soyun anlatıldığını düşünüyorsunuz de-

ğil mi? Gerçekten de bu dizeler, insanın zihninde böyle bir imaj bırakıyor; çünkü bu soya ait insanları niteleyen hiçbir sıfat kadınsı değildir. Zaten kadın veya anadan söz edilmiyor; sanki altın soyun insanları gibi, kendisine verilmiş hayatı yaşayan bu insan soyunun işinin azıtmak, saldırmak ve öldürmek olması da erkekler dünyasını çağrıştırmaktadır. Özellikle yenilmeyen güçlü kasları, acımasız taş gibi olan yürekleri burada anaya değil de babaya ait tanımlamalardır; buna paralel olarak bu soy insanı ile Tanrılar arasındaki ilişkiler de verilmemiştir. Dolayısıyla, Tanrıların bu soydan bir şikâyetleri olduğuna ilişkin bir veri de yoktur. Bunlar kendi elleriyle yok olup/çekti gittiler öbür dünyaya dizeleriyle Hesiodos adeta arkalarından ağıt yakmaktadır. Bu kadar yiğit bir soyun kaybolmasından duyduğu üzüntüyü vurgulamaktadır sanki. İlginç olan, bu kadar vahşi, kanlı ve şiddet yüklü bir tablonun kahramanlarından övgüyle söz edilmesi ya da onların yok olmasından üzüntü duyulmasıdır. Bu kadar erkeksi bir sahnedan, ancak bu kahramanlar kadar erkeksi olan bir söylem övgüyle söz edebilir. Bu söylemin sahibinin Mousalar ya da Hesiodos olmasının sizce bir önemi var mı?

Toprak yeniden örtünce bu soyu da,
Bir kuşak daha yarattı Zeus, Kronos'un oğlu.
Daha bereketli, daha doğru, daha yürekli olan bu soy
Yarı Tanrı kahramanlar getirdi dünyaya.
İşte onlardır bu sınırsız topraklarda
Bizden önce gelen koca yiğitler.
Çetin savaşlarda, yürekler acısı kargaşalıklarda
Yitti gitti bu kahramanların hepsi,
Kimi yedi kapılı Thebai'nin duvarları önünde,
Oidipus sürüleri uğruna Kadmos'un toprağında,
Kimi gemilerde, denizler ötesindeki Troia'da,
Güzel saçlı Helene uğruna.
Sarıldılar her şeyi örten ölüm yorganlarına.

Kimilerine de Kronosoğlu Zeus, Tanrılar babası,
İnsanlardan uzakta, dünyanın sınırlarında
Bir yurt ve bir hayat verdi mutlu ve ölümsüz.
Orda, o mutlu adalarda yaşıyor şimdi onlar,
Engin derin Okeanos'un kıyılarında.
O mutlu yiğitlere yılda üç kez ürün verir
Çiçekler, tatlı meyveler saçan Toprak Ana.
..."

Hesiodos'un isim vermemesine rağmen bu soya "kahramanlar soyu" demek doğru olacaktır; kendi yaşadığı döneme çok yakın bir tarihte yaşamış olan bu soy için örnekler vermektedir Hesiodos. Troia savaşlarından, Thebai'nin parlak günlerinden söz eder; Helena için ölüme gidenlerden bahseder Hesiodos ki, diğer mitolojik soylara oranla varlığı daha somut olarak görülebilen bir soydur ve bu soyun yaşadığı dönem arkeolojik olarak somutlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu aynı zamanda, Homeros'un da uzun dizelerle anlattığı bir kahramanlık soyudur (*İlliada*, *Odysea*). Hesiodos'un en çok öykündüğü soydu bu ve muhtemelen çocukluğunu söz konusu soyun hikâyelerini dinleyerek geçirmişti. Bu kahramanların sonu, kahramanlıklarından, gözünü budaktan sakınmaktan gelmiş ve hepsi korkmadan ölüm yorganına sarılabilmişlerdir. Yukarıda dile getirdiğimiz erkek söyleminin bir örneği olarak da bu dizeleri gösterebiliriz. Hesiodos, bu soya mensup olan insanların değerliliğini savaşlardaki başarılarına atfetmektedir. Hatta burada, Helena'yı (Paris'in Aphrodite nedeniyle âşık olduğu "dünyanın en güzel kadını") bu kahramanların bazılarının ölüm nedeni olarak göstermesinin bile erkeksi bir söylemin ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Olayı hatırlarsak; üç Tanrıça arasında geçen güzellik mücadelesinde Paris, hiçbir şeyden haberi olmayan bir çobanken, Zeus tarafından seçici olarak görevlendirilir (Zeus'un bu işi Paris'e vermesinin bir nedeni de kendisinin Tanrıçalar arasında bir seçim yapmasının müşküllüğüdür). Paris, Aphrodite'nin ken-

disini “en güzel” seçmesi için bir nevi rüşvet olarak verdiği Helena’ya âşık olmuş ve bu nedenle de Troia Savaşı çıkmıştı. Hiçbir şeyden habersiz, Tanrıların kaderini çizdiği bir karakter olan Helena’yı, Hesiodos’un övgülerle bahsettiği bu kahramanların ölümünden sorumlu tutması da söylemdeki erksiliği gösterir. Bu söylemin bir başka üyesi olan Herodotos’un da buna benzer savaş nedenleri göstermesi sanırım basit bir tesadüf değil, Yunan kültürünün kadına bakışını gösterir (Gezgin 2004)

Bu dizelerde dikkati çeken bir başka nokta ise, bazı kahramanların Zeus tarafından etrafı denizlerle çevrili bir adada, ölümsüz ve mutlu bir yaşamla ödüllendirmesidir. Hesiodos’a göre, Toprak Ana bile bu kahramanlara karşı cömert davranmakta ve yılda üç kez ürün vermektedir. Burada yine, kutsal dinlerde de insanlara vaat edilene benzer bir cennet motifi ile karşılaşırız; çalışma yok, ölüm yok, çiçekler ve tatlı meyvelerle dolu bir “Aden Bahçesi.” Diğer bir önemli nokta ise, cennete benzeyen bu bahçenin besleyicisi, koruyucusu ve anası olarak yeniden “Toprak Ana” ile karşılaşmamızdır. Cennetinde ceza olarak yukarıda anlattığımız dişil ateşin yerini, cennette yine bir dişil öge olan Toprak Ana’nın bereketinin ödül olması, eril düşüncenin çelişkisi veya yeniden dişil ilkeye duyduğu ihtiyaç olarak algılanmalıdır.

İnsanoğlunun beşinci soyuna gelince,
Keşke o soydakilerden biri olmasaydım ben,
Keşke daha önce ölsem, ya da daha doğmasaydım!
Çünkü bu beşinci soy demir soyudur.
Onlar gündüzleri didinir ezilirler,
Geceleri kıvranır dururlar
Tanrıların yolladığı türlü dertlerle.
Belalarla karışık bir kaç sevinçtir bulabildikleri.
Ama bir gün gelecek, Zeus, Kronosoğlu
Bu ölümlü insan soyunu da yok ediverecek

O zaman aksaçlı insanlar soyu gelecek,

Tanrı saygısı nedir bilmeyecek bu mutsuzlar,

Hak güçlünün olacak yalnız vicdan kalmayacak.

O zaman bırakıp yeryüzünü Olympos'a gidecek

İnsanları bırakıp Tanrılara sığınacak

Ak yüzlü, ak alınlı Aidos'lar, Nemesis'ler

Yalnız acılar kalacak ölümlü insanlara

Çare bulunmaz olacak kötülöklere karşı

Hiç memnun olmasa da kendi soyundan, bunun da bir gün Zeus tarafından sona erdirileceğini ve yeni bir soyun geleceğini anlatıyor Hesiodos. Ve bu nesilden söz ederken yukarıda saydığımız bütün soylar içerisinde en kötü soy olduğunu söylüyor.

Bu soylar efsanesine baktığımızda, temel olarak dikkati çeken ilk nokta, Tanrılar ile onların yarattıkları insanlar arasındaki ilişkilerdir. Birçok dinde ve mitosta benzerlerini bulabileceğimiz Tanrıların insanları cezalandırması ve tümünden yok edilmesinin örnekleri verilmektedir.

Diğer yandan Hesiodos, insanlık tarihinin arkeolojisini yapar gibi görünmektedir. Tanrıların oluşmaya başladığı çağlar kadar eski olan dönemlerden, ilk insanların Tanrılar tarafından yaratılmasından, kendi dönemine kadar olan süreci, özellikle de insan-Tanrı ilişkisi bakımından özetlemiştir. Burada vermek istediği şeyin herhangi bir din kitabında da bulunan, Tanrı'nın iyi insanları ödüllendirmesi ve kötöleri cezalandırması mesajı olduğu çok açıktır; ancak buraya kadar Yunan mitolojisinde insanın ortaya çıkmasının herhangi bir önemi yoktur. Biraz sonra anlatacağımız insanın yaratılış öyküsünün, yukarıdaki soylardan hangisine ait olduğu kesin olarak belli değildir. Ama mitler, masallar ve rüyaları karşılaştırır-

ken de dediğimiz gibi, bilinçdışının bu sembolik ürünlerinde gerçek hayattaki anlamıyla zaman ve mekân kavramları yoktur. Bu nedenle, anlatılanların kronolojik bir sıra içermiyor oluşu bir tutarsızlık olarak anlaşılmamalıdır. Yunan yaratılış mitosunun bir peri masalından daha öte anlamlar içerdiğini ve bugünkü yaşamımızla da sıkı bağlar içerisinde olduğunu ilerleyen bölümlerde örnekleriyle göreceğiz.

TANRI, İNSAN, PROMETHEUS

Yunan yaratılış mitolojisinde, özellikle de insanın yaratılışı konusunda, Hesiodos ilk bakışta çelişkili gibi görünen bazı bilgiler vermektedir. Bir önceki bölümde değindiğimiz gibi Hesiodos, Kronos döneminden bu yana insanın var olduğunu anlatmaktadır. Ancak bilinen başka bir anlatı ise, Zeus'un egemenliğindeki dönemde insanın Prometheus tarafından yaratıldığına ilişkindir. İnsanın yaratılışına ilişkin bu durum, gerçekte mitosların temel bir özelliğini vurgulamaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi, mitoslar, toplumların bilinçdışının dışı vurumu olan sembolik anlatımlardır; bu nedenle gerçek hayatta sık sık başvurduğumuz, zaman ve mekân kavramlarının mitoslarda olmayışı bu tutarsız görünümün nedeni olarak gösterilebilir.

Yunan mitolojisinde, insan ve Tanrılar, dolayısıyla da Prometheus ile insan arasındaki ilişkinin iyi anlaşılabilmesi için, öncelikle Prometheus ve Zeus ilişkisini irdelemek yerinde olur. Olympos'un en kudretli Tanrısı Zeus'un en fazla cezalandırdığı figürlerden birisi olarak Prometheus'u gösterebiliriz. Tanrılara karşı her zaman insanların yanında yer alan Prometheus ile Zeus arasındaki bu gerilimin nedenlerini yine Hesiodos'un dizelerinden çıkarmak mümkündür:

İapetos aldı Klymene'yi,
Güzel topuklu Okeanos'un kızını,
Girdi onunla gerdeğe ve bir oğlu oldu:
Azgın yürekli Atlas Tanrı.
Sonra getirdi dünyaya Menoitios'u
O kendini çok beğenen Tanrı'yı;
Ve kıvrak, cin fikirli Prometheus'u,
Sonra da yarım akıllı Epimetheus'u
O ki bela oldu ekmek yiyenlere
Zeus'un yoğurduğu bakireyi evine alarak.
Azgın Menoitios'a gelince, engin bakışlı Zeus
Yolladı onu Erebos karanlıklarına
Duman duman yıldırımlarla vurarak onu.
Çılgınlığı ve aşırı gücü yüzünden
Atlas zorlu bir baskı altında kaldı:
Dünyanın bittiği bir yerlerde
Güzel sesli akşam perilerinin karşısında
Dimdik durup ayakta tutuyor göğü
Başı ve yorulmaz kolları üstünde.
Akıllı Zeus'un ona ayırdığı kader bu.

Bu dizelerden de anlaşılacağı gibi Zeus, İapetos'un (Uranos ile Gaia'dan doğan Titanlardan birisi, Kronos'un büyük kardeşi) çocuklarını cezalandırmıştır. Zeus'un İapetos'un oğullarını cezalandırması Tanrılarla devler arasında yapılan ve yukarıda detaylı olarak anlattığımız savaşla ilgili olmalıdır; hatta şunu da söylemek çok iddialı olmaz: İapetos'un oğulları savaşta Titanların yanında yer almışlar ve bu nedenle Zeus tarafından cezalandırılmışlardır. İapetos'un oğullarından Menoitios, diğer Titanlarla birlikte Tartaros'a (cehennem) sürülmüş ve burada zincirlenerek sonsuza kadar hapsedilmiş; Atlas ise sonsuza dek gökyüzünü başı ve omuzları üzerinde taşımaya mahkûm edilmiştir. Zeus, Hesiodos'un

“yarım akıllı” olarak tanımladığı Epimetheus’u daha sonra kadının yaratılması sırasında insani (erkeği) cezalandırmak için kullanmıştır.

Cin fikirli Prometheus’a gelince, Zeus
Çözülmez zincirlere vurdu onu,
Boyunu iki kat aşan bir sütuna bağladı.
Sonra bir kartal saldı üstüne gergin kanatlı;
Ölümsüz kara ciğerini yiyordu kartal,
Ve kara ciğer geceleri büyüyordu yeniden
Gergin kanatlı kuşun gündüz yediği kadar.
Ama güzel topuklu Alkmene’nin oğlu Herakles
Öldürüp kartalı kurtardı İapetos oğlunu
Bu insafsız işkencenin acılarından.

Öfkesini yendi, vazgeçti (Zeus) hınç duymaktan Promethe-
us’a
Coşkun Kronosoğlunun önüne durduğu için.
...”

Prometheus ve kardeşlerine verdiği cezalar Zeus’un ceza-

Herakles

Zeus’un oğlu ve en tanınmış mitos kahramanıdır. Kral Amphitri-
on’un sefere çıkmasından yararlanan Zeus onun kılığına girerek
karısı Alkmene ile bir gece geçirir. Zeus’un emriyle normalden
daha uzun süren bu gecenin ardından Alkmene Herakles’i do-
ğurur. Ancak Herakles daha doğmadan Zeus’un kıskanç karısı
Hera bu doğuma engel olmaya çalışmış, doğumdan sonra ise
Herakles’in ölmesi için büyük çaba harcamıştır. Bir ölümlüden
doğduğu için ölümlü olan Herakles’in ölümsüz olabilmesi için
Hera’nın memelerinden süt emmesi gerekmektedir. Hera uyudu-
ğu sırada Hermes tarafından memelerine bırakılan Herakles’i
fark eden Hera, Herakles’in ağzındaki memesini hızla çekince
boşluğa düşerek savrulan sütler samanyolunu oluşturmuşlardır.

Sisyphos

Ölümlülerin en kurnazı ve en pervasız. Zeus, Nehir Tanrısı Asopos'un kızına âşık olur ve onu kaçıır. Korinthos kentinden geçtiği sırada Sisyphos onları görür. Zeus gördüklerini kimseye söylememesi için onu uyarmasına karşılık Sisyphos bundan çıkar sağlamak ister. Gördüklerini Korinthos kentinin ortasında bir kaynak oluşturması koşuluyla Asopos'a anlatır. Zeus gerçeklerin ortaya çıkması üzerine Sisyphos'u cehenneme atarak, bir kayayı bir tepenin üzerine yuvarlama cezası verir. Sisyphos tam tepeye vardığında kaya yeniden aşağı düşer ve Sisyphos onu yeniden yukarı yuvarlar. Bu sonsuza dek böyle sürer gider. Bir başka mitosa göre ise, Zeus Sisyphos'u cezalandırmak için ölüm Tanrısı Tanathos'u görevlendirir. Ancak Sisyphos, bir hile ile Tanathos'u bağlayarak etkisiz hale getirir ki, uzunca bir süre dünyada ölüm ortadan kalkar. Zeus bunun üzerine Sisyphos'un cezasını kendi vererek onu öldürür. Öleceğini anlayan Sisyphos karısını, öldüğünde cenaze töreni yapılmaması konusunda ikna eder. Öldükten sonra Hades'in karşısına çıkınca da karısının cenaze töreni yapmamasından şikâyetçi olur. Hades, Sisyphos'un durumuna üzülerken karısından intikam alması için kısa bir süre yeniden yaşama dönmesine izin verir. Ancak Sisyphos dünyaya dönünce yeniden Hades'in yanına inmeyi reddeder ve uzun süre daha yaşar. Bir kez daha ölüp cehenneme gittiğinde ise, Tanrılar onun düşünmesini engellemek için ona bu anlamsız işi verirler ki, Sisyphos hiç boş kalmayın ve Tanrıları bir daha aldatamasın.

landırma yöntemini gösteren iyi örneklerdir. Bitmek tükenmek bilmeyen ve sonsuza kadar devam eden acılar, Zeus'un verdiği cezaların ortak noktasıdır genellikle. Zeus, bir ölümlüye âşık olması ve onu kaçırmaya tanıklık eden Sisyphos'a da, büyükçe bir kayayı bir tepenin üzerine çıkarma cezasını vermişti; ama tam tepeye vardığında kaya aşağı doğru yuvarlanacak ve Sisyphos yeniden onu yukarıya kadar itmek zorunda kalacak ve bu işlem sonsuza kadar devam edecekti. Zeus yine kendisini kandırmaya çalışan Tantalos'u da benzer şekilde sonsuza kadar açlık ve susuzlukla cezalandırmıştı. Prometheus'u Zeus'un verdiği cezadan, Herakles'in kurtarması üzerine, Zeus verdiği cezayı tekrarlamak istememiş ve

Tantalos

İzmir'in kurucusu, Zeus'un çocuklarından birisi. Tantalos Sipylos Dağı'nda hüküm süren bir kraldır. Tanrılar tarafından çok sevimlikte ve onların verdiği ziyafetlerde bulunmaktadır. Pelops ve Niobe adında iki çocuğu vardır. Tanrılara karşı işlediği suçlar konusunda mitoslar hemfikir değildir. Bir rivayete göre, Tanrılarının sofrasında duyduğu sırları insanlara anlatıyordu. Bir başkasına göre, Tanrılarının sofrasından ambrosia ve nektar çalarak onu dostlarına veriyor ve ölümsüz olmalarını sağlıyordu. Bir başkasına göre ise oğlu Pelopsu keserek Tanrılara kurban eti gibi sunmuştu. Bunun üzerine, Zeus onu cehenneme atmış, sonuza kadar açlık ve susuzluk çekme cezası vermişti. Boğazına kadar suyun içinde olmasına rağmen su içmek isteyince su çekiliyor, her yer meyve ağaçlarıyla dolu olmasına rağmen koparmak isteyince dallar yukarı doğru kalkıyorlardı.

onu affetmişti. İşte bu sırada Prometheus insanı yaratma şansını yakalamış olmalıdır. Prometheus (pro-metheus: her şeyi önceden anlayan) ve kardeşi yarım akıllı Epimetheus (epimetheus: her şeyi sonradan anlayan), insanla birlikte bütün canlıları yaratma işini üstlenmişlerdir. Epimetheus'un akılsızlığı sayesinde bu canlılara verilebilecek nimetlerin en güzelleri (en güzel ses, kürkler, renkler vs.) hayvanlara dağıtılmış, Prometheus'un kilden yarattığı insana verilecek hiçbir

Özürlü İnsanın Yaratılışı

Yunan mitolojisinde insanın nasıl yaratıldığı detaylı olarak verilmmezken, bu görevin Prometheus'a verildiği ve insan soyunun bu şekilde var olabildiği inancı hâkimdir. Buna göre, Prometheus toprağı suyla karıştırarak elde ettiği çamurdan insanı (erkeği) yaratmıştır. Hatta bir rivayete göre, dramatik bir unsur katmak için çamurun içerisine gözyaşı kattığı da ifade edilmektedir. Prometheus'un yaptığı işten Tanrılar çok memnun kalmışlardır. Hatta Dionysos, Prometheus'un bu başarısını kutlamak için onuruna bir şölen düzenlemişti; şölen sırasında içtiği şarapların da etkisiyle sarhoş olan Prometheus insan üretimine devam edince hadım erkek, topal ve kör gibi özürlü insanları da yaratmış olur.

şey kalmamıştır. Bunun üzerine Prometheus ellerinde kalan en güzel şeyi, yani “Tanrısal görüntüyü” verir insana. Belki de, Tanrıların Prometheus’a ve insana kızmalarnın nedeni, Tanrı ve insan arasındaki fiziksel ayrımı ortadan kaldıran Tanrısal görüntünün insana verilmesidir. Prometheus’un yarattığı insana Tanrısal görüntüyü vermesi motifiyle Tevrat’ta da karşılaşmaktayız. Özellikle de erkeğin görüntüsünün “Tanrısal” olduğu inancı Hristiyanlıkla ilgilenen bilim adamları arasında kabul gören bir görüştür (Lloyd 1996). Hem Yunan yaratılış öyküsünde hem de Tevrat’ta yaratılan ilk insanın erkek olmasına dikkati çekelim. İktidarın yer-kültünden gök-kültüne geçmesiyle birlikte, ilk olarak yaratılan cinsiyet de erkek olmaktadır. Özellikle zamansal hiyerarşi erkeklerin lehine işlemektedir (Sabbah 1995). Önce olanın daha üstün olması, diğerine karşı daha öncelikli olması, bundan sonraki anlatımlarda da kendisini sıkça hissettirecek ve mitlerde kadın daha ikincil planda sunulacaktır. Prometheus’un Zeus’a karşı yarattığı söylenen insanoğlunun (bu aşamada henüz kadın yaratılmadığı için söz konusu olan insanlar erkeklerdir) Tanrılarla ilişkisi işte bu noktada başlamaktadır.

Zeus’un Prometheus’a olan kızgınlığını yenileyen başka olaylar da olur; ama bunlardan biri var ki, belki de başından bu yana Zeus’un Prometheus’dan nefret etmesinin en önemli nedenidir. Prometheus, gelecekte haber verme yetisine sahip olması nedeniyle, Zeus’un iktidarını tehdit eden Tanrısal yazgının nasıl gerçekleşeceğini **bilmektedir**. Belki de, Zeus’un Prometheus’u affetmesinin altında yatan şey, Prometheus’tan kendi geleceğine ilişkin bilgiyi alabilme umududur. Prometheus, her zaman kendisine vereceği korkunç cezaları göze alarak, Zeus’la çatışmış ve yarattığı insanları, ona ve onun gücüne karşı korumaya çalışmıştır. Prometheus’u, tüm bu korkunç cezalara karşın, Zeus’la mücadele etmeye iten şey neydi? Bu soruya verilebilecek birkaç yanıt vardır: bunlardan ilki, Prometheus’un Zeus’a karşı geliştirdiği intikam duygusudur. Zeus’un Titanlarla Tanrılar arasında yapılan savaşta

Kehanet veya Geleceğe Dair Bilgi

Antik Yunan dünyasında büyük önem taşıyan kehanet daha çok Tanrı Apollon'la özdeşleştirilmektedir. Ancak değişik mitoslarda bu yetenek farklı kahramanlara da yüklenebilmektedir. İnsan doğası gereği hep bir adım sonrasını bilme ihtiyacı içerisinde-
dir. Bu bilginin güvenilir olması için de bu özelliği Tanrısal söz-
lerde aramak daha tatmin edici olmaktadır. Kader inancının
varlığını gösteren bu durum, öncelikle adı bile "önceden bilen"
anlamına gelen Prometheus'a'yüklenmekteydi.

Prometheus'a atfedilen geleceğe ilişkin bu "bilme" yetisini, Ze-
us'a atfedilen "akıl"la eş tutmamak gerekmektedir. Çünkü, bu-
rada söz edilen "bilme" öğrenmeden, düşünmeden ve akıl yü-
rütmeden bağımsız olarak dişilin doğasına uygun bir özellik
olan önseziye karşılık gelir. Burada kullanıldığı anlamıyla "bil-
me" daha çok geleceğe dair bir "hissin" tanımını vermektedir.

Titanların tarafını tutan İapetos ve oğullarını cezalandırması,
bu intikam duygusunun oluşmasına neden olarak gösterilebi-
lir; biliyorsunuz ki, bunlar Prometheus'un babası ve kardeş-
leridir. Titanların yenilmesinden sonra, Zeus'un, kardeşlerine
verdiği korkunç cezaları hazmedemeyen Prometheus'un, in-
sanoğlunu Tanrılara karşı yaratma olasılığı vardır. İleride gö-
receğimiz gibi, Zeus'la, Prometheus'un yarattığı insanın (er-
keğin) arasındaki sorunlar, onun insanı Tanrılara karşı yarat-
tığı görüşünü doğrular niteliktedir. Prometheus Tanrılar ve in-
san arasındaki bütün sorunlarda insanların tarafını tutmakta
tereddüt etmemiştir. Theogonia'da Prometheus'un insanı ya-
rattığına ilişkin bilgi olmamasına karşın, Prometheus insa-
noğlunun koruyucusu olarak karşımıza çıkar. Tanrılara karşı
insanların tarafında yer alan Prometheus figürü, Mezopotam-
ya mitolojilerinde de vardır. İleride daha detaylı olarak üze-
rinde duracağımız gibi, Sümer ve Babil mitoslarında Promet-
heus'a benzer olarak akıl ve bilgeliğin temsilcisi olan Tanrı
Ea da insanın hem yaratıcısı hem de koruyucusu olarak görül-
mektedir.

Bütün bunların yanı sıra, insanın yaratılışı konusunda bir-

çok başka mitos bulunmaktadır. Örneğin, Zeus âşık olduğu Nehir Tanrısı Asopos'un kızı Aigina'yı eskiden Oinone diye anılan adaya kaçırmış ve birlikte olmuştur. Aigina bir süre sonra bir erkek evlat doğurmuştur. Adada büyüyen bu çocuk bir süre sonra sıkılınca, babasına kendisini bu yalnızlıktan kurtarması için yalvarmıştı. Çocuğun durumuna üzülen Zeus ise çareyi adadaki karıncaları insan biçimine çevirmekte bulmuş ve böylelikle ilk insanları da yaratmıştı. Oinone Adası'na da bu olaydan sonra Aigina Adası denmeye başlanmıştır. Pausanias ise (X,4,3) "Yunanistan'ın Tasviri" adlı eserinde adeta insanı, Prometheus'un yarattığına dair kanıt ileri sürmektedir. Buna göre, Prometheus Attika bölgesinde sanatçılığı ile de ünlüydü. Pausanias, onun yaptığı bir heykelin bulunduğu ve yakınlarda bir nehir kenarında yer alan iki taşın ise insanın yaratılması sırasında toprağın derinliklerinden çıkarılan ve insanın hamurunu oluşturan çamurdan arta kaldığından söz eder. Buna kanıt olarak da bu taşların hâlâ insan eti gibi koktuğunu ileri sürer.

Prometheus'un Zeus'la olan mücadelesinin bir başka nedeni de iktidar kavramı temelinde tartışılabilir. Zeus'la giriştiği mücadelede kullandığı yöntemler nedeniyle, Prometheus, büyük savaşı kaybeden dişil ögeyi temsil eder görünmektedir. Dikkat ederseniz, Prometheus, her şeyden önce dişil ilkenin en önemli özelliği ve gücü olan "yaratma" motifiyle, eril ilkeyi temsil eden Zeus'un karşısına dikilmektedir. Yukarıda da söz ettiğimiz gibi, dişil ilke, eril iktidarın sınırlayıcı olmaya başlamasıyla, yarattıkları yoluyla iktidarı belirleme veya ona karşı koyma özelliğine sahiptir. Prometheus'un bu mücadelede Zeus'u tahtından ederek iktidara gelmek gibi bir amacı olmadığını baştan ifade etmek gerekir. Bu anlamda bakıldığında açıkça görülmektedir ki, Prometheus, Zeus'un elinde tuttuğu eril iktidara karşı, kendi yarattığı ve Tanrıların görüntüsünü verdiği insanı ileri sürmektedir.

Prometheus'un Zeus'la mücadelesi bu kadarla da bitmemektedir;

Ölümsüz Tanrılarla ölümlü insanların
Mekone'de çatıştığı zamanlardı o zamanlar,
O günlerden bir gün, Prometheus yaranmak için
Koca bir öküzü ikiye bölüp getirdi sofraya:
Zeus'u aldatmak istiyordu aslında;
Öküzün yarısı yağlı etler ve bağırsaklardı
Kalın derisinin altında saklı,
Öbür yarısıysa yalın kemiklerdi sadece
Ak yağlar altında kurnazca saklanmış.
Bunun üzerine Tanrıların ve insanların babası:
'Ey İapetosoglu, soyluların soylusu, dedi ona,
Hiç de haklı bir paylaşırma değil bu, dostum'
Böyle alaylı alaylı konuştu engin akıllı Zeus.
Sinsi düşünceli Prometheus hafifçe gülümseyip
Kurnazlığını saklamaya çalıştı ve dedi:
'Ulular ulusu Zeus, ölmez Tanrıların en şanlısı,
Göğsündeki yürek hangi payı istiyorsa onu al!'
Böyle dedi içinden pazarlıklı Prometheus.
Ama engin akıllı Zeus anladı kurnazlığını
Ve başladı için için kurnaya
Ölümlülerin nasıl hakkından geleceğini.
İki eliyle kaldırdı öküzün ak yağlarını;
Öfke sardı içini, safrası kabardı
Görünce öküzün yalın kemiklerini,
Apaçık ortaya çıkan sinsi kurnazlığı
..."

Tüm kültürler ve dinlerde, Tanrılar kendi yarattıkları insanlarınla mutlaka ters düştikleri bir süreç yaşamış ve onları cezalandırmak "zorunda" kalmıştır. İleride de göreceğimiz gibi, zaman zaman bu cezalandırmalar bütün canlıları tümünden yok etmeye kadar varmıştır. Tanrılarla ters düşen ve onlarla mücadeleye giren insanın yanında yer alan Prometheus (insanlardan yana yer almasının nedenlerini daha önce anlatmış-

tık) herkesten fazla olan zekâsına güvenerek Tanrıların en büyüğüne bir ders vermek ve kardeşlerinin intikamını almak istemiş olmalı.

Eril ilkenin dişil ilkeye baskın geldiğini söylemiştik; ama unutmamak gerekir ki, insanın hammaddesini Toprak Ana oluşturmaktadır. Yani, yine Toprak Ana'dan (dişil ilkeden) değildir insan; onun ürünlerinden birisidir; yaratmak için yaratıcıya ihtiyaç vardır ve bilinen en iyi yaratıcı Topraktır. Bu anlamda da, eril güçlerin egemenliğini temsil eden göksel iktidarla, dişil ilkeden olan insanın çatışması, Toprağın (ana/dişil) eril göğre karşı verdiği mücadelenin bir devamı gibi görülmektedir. İşte bu nedenledir ki, dişil öğeden yaratılan insan kendisini yöneten Tanrılarla zaman zaman ters düşmektedir; ve yine bu nedenledir ki, pek çok dinde, Tanrılar insanla beraber tüm canlıları yok ederek sadece kendilerine inanan ve itaat eden bir çift insandan yeniden bir insan soyu yaratma çabasına girmişlerdir. Eril ilkeyi temsil eden Göksel iktidarın sahibi olan Tanrılar, kendilerine karşı koymayan insan soyunu bulana kadar, bir başka deyişle, insanın Toprak Ana'nın etkisinden kurtulmasını sağlayana kadar bu cezalandırmaya devam ederler.

İnsan, diğer birçok mitosta ve kutsal kitaplarda olduğu gibi, Tanrılar tarafından topraktan/kilden/balçıktan yaratılmıştır. İnsanın yapımında kullanılan iki temel madde toprak ve sudur; her iki madde de Yeryüzü/Toprak Ana yani dişil ilke ile ilişkilidir. Bu bağlamda insanın da Toprak Ana'yla ilişkisi doğrudan ve anlaşılardır. Bütün yaratılış hikâyelerinde, eril sisteme geçildikten sonra da insanın yaratılmasında yine Toprak Ana'nın yaratıcılığı/doğurganlığı kullanılmıştır. Dişil ilkenin bu fonksiyonlarını kullanmadan bu imalatı gerçekleştirmek imkânsız olmalıdır; durum böyle olunca da insanların göksel iktidarlara egemenliğine isyan etmeleri gayet doğal görünmektedir.

Bulutları devşiren Zeus kızıp dedi:
'Ah İapetos oğlu, bilmişlerin en bilmişi seni,
Sinsi kurnazlığında inat ediyorsun demek, dostum.'
Böyle konuştu öfkeyle hiç yanılmayan Zeus,
Ve o günden sonra, unutmayıp bu oyunu
Kayın ağaçlarının üstüne salmaz oldu
Dünyalıların işine yarayan ateşi.
Ama İapetos'un yaman oğlu bir oyun daha oynadı:
Bir kamyın içinde çaldı kaçırıldı
Coşkun ateşin pırl pırl kıvılcımını.
Ve bulutlarda gümbürdeyen Zeus
En derin yerinden yaralandı ve kızdı
Görünce ölümlü insanların arasında
Ateşin yandığını pırl pırl.

Zeus'un, Prometheus'un bu kurnazlığına karşın, kayın ağaçlarının üstüne ateşi salmayarak insanları cezalandırması, söz konusu insanın doğayla ilişkisini de ele vermektedir. Buradan, kayın ağaçlarının üzerine düşen yıldırımlar yardımıyla insanların ateşten yararlandığı sonucunu çıkarabiliriz ki; bu, insanın henüz ateşi evcilleştiremediği, yeniden üretmediği anlamına gelir. Bu saptama insanın Prometheus tarafından korunmasını da daha anlamlı kılar. Prometheus, Zeus'un insanları cezalandırmasını hazmedememişti; baştan beri Tanrılara karşı korumaya çalıştığı insanı, bir kez daha korumaya karar vererek bir kamyın (narteks, ferule, şeytan tersi ağacı) içinde, Olympos'un ölümsüzlüğünün simgesi olan, sönmez ateşten bir kor kaçırarak insanların hizmetine vermişti; diğer canlılar gibi kendisini doğal olarak koruyacak hiçbir şeyi olmayan ("yarım akıllı" Epimetheus yüzünden) insanın gerçekten de ihtiyacı vardı bu ateşe. Hesiodos'un dizelerinden de anlaşılacağı gibi, Zeus insanları cezalandırmayı kafasına koymuştu bir kere; hileyi önceden sezmesine rağmen, Promethe-

us'un kendisini kandırmasına izin vererek kemiklerle dolu olan üzeri güzel yağlarla kaplı payı istemişti. Oysa bu payın arkasında, kendisini bekleyen sürprizi zaten biliyordu. Bütün dinlerde insan Tanrı arasındaki ilişkilerin dinamiğinde bu türden olaylar vardır; Tanrılar genelde insanların hata yapacaklarını önceden bilirler ve onları cezalandırmak için hata yapmalarını engellemezler.

İlginç olan bir şey de, Prometheus'un bir kamışın içinde ateşi kaçırmasıdır; Freudiyen bir bakışla, kamış ile erkeklik organı arasında bir ilişki kurmak mümkün olabilmekteyken, ateşin kamışın içinde olması yine farklı bir durum arz etmektedir. Ateşin de erille ilişkili olduğunu ve Yunan kültüründeki yerini göz önünde bulundurursak, ocağın ateşsiz kalmaması için kaçırılan şeyin insanların sonsuza dek yaşamalarını sağlayacak olan yaşamın kendisi olduğunu söyleyebiliriz. Biraz daha açmak gerekirse, ateş insan hayatındaki en önemli ihtiyaçlardan birisidir; ateş ısıtır, pişirir ve aydınlatır; hatta ateş vahşi hayvanlar karşısında çok önemli bir korunma aracıdır. Ayrıca Yunan kültüründe ateş, Yunan soyunun devam etmesinde çok önemli bir simgedir; Hestia Yunan kültüründe Zeus'un kardeşi olmasına rağmen, kendisini "Ocak Tanrısı" olarak görmek istemiş ve Zeus'tan bu görevi talep etmiştir. Üstlendiği sorumluluk, Yunan Tanrılarının ve Yunan etniğinin devam etmesi için, kontrolünde olan ocağın içindeki ateşin hiç sönmemesini sağlamaktır. Ocağın ve ateşin kutsallığı sadece Yunan kültürüne mahsus da değildir, bütün Akdeniz kültüründe böyle bir gerçeklik vardır ki, Türk kültüründe de bunu açıkça görmek mümkündür. Freud, ocağın kadını, ateşin erkeği temsil ettiğine dikkati çekmektedir; yani bir soyun devam etmesi için aktif halde bulunması gereken iki cinsiyet söz konusudur. Bu anlamda, Hestia'nın ilk bakışta görülemezse bile çok önemli bir görevi üstlendiğini söylemek gerekir. Ayrıca bu önem, Yunan kültüründe, bir Tanrıçanın sadece bu işle görevlendirilmesinden de anlaşılmaktadır. Yaygın olarak kabul edilen bir başka şey de, ateşin evcilleştirilmesi erkeklerle-

rin övünerek ortaya koymaya çalıştıkları “uygarlığın/kültürün” de hareket noktasını oluşturmaktadır. Buradan hareketle, Prometheus’un ve insanın Zeus tarafından cezalandırılmasını yeniden gözden geçirmekte yarar var; Yunanlılara göre ateşi olmayan bir ocak hiçbir işe yaramaz, soylarının devam etmesi için her ikisinin de bir arada bulunması gerekir. Zeus Prometheus’a karşı duyduğu kızgınlık nedeniyle, bu kadar hayati öneme sahip olan bir gücü insanlardan sakınarak, onlara vermeyerek, onların yok olmasını istemiştir. Yani insanoğlunun “ocağını söndürmek”tir, Zeus’un istediği şey. Oysa Prometheus, Yunan ocaklarının yeniden tütmesini ve kendi yarattığı insan soyunun devamını sağlayacak olan eril ateşi, yine bir eril sembolü olan kamışın içinde insanın hizmetine sunmuştur. Böylece, Prometheus, Zeus’un insandan sakladığı yaşamı, kendisini tehlikeye atmak pahasına insana vermiştir.

Zeus’un, oturduğu Olympos’taki tahtından, insanlara baktığı zaman onların ocaklarında ateşin tüttüğünü görmesi, otoritesinin sarsılmasına neden olmuş olmalı. Tanrıların ve evrenin en büyüğü olmasına rağmen, Zeus, Prometheus’un yarattığı insana hükmetmeyi başaramamış, onların yok olmalarını sağlayamamıştı. Soylar efsanesinde de gördük ki, Zeus istediği zaman insanı cezalandırarak ya da soyunu kurutarak yok edebilmekteydi. Bu gücünü kullanamaması onu rahatsız etmiş olmalı ki, insanlar üzerindeki gücünü perçinleyebilmek ve onları cezalandırmak için yeni bir oyun oynamaya karar verdi.

VE TANRI KADINI YARATTI

““...

Ve hemen kazandıkları ateşe karşılık,
Bir bela yarattı insanoğullarına
Ünlü total **Hephaistos** Zeus'un buyruğuyla
Kız oğlan kız bir varlık yarattı.
Gökgözlü Tanrıça Athena da urbalar giydirip
Bağladı belini ve alnından aşağı
Öyle bir duvak düşürdü ki,

İşlemeleri bir şenlikti gözler için.
Pallas Athena bir çelenk koydu başına
Çayırların taze çiçekleriyle bezenmiş
Bir de altın taç koydu ki başına,
Ünlü total kendi usta elleriyle yapmıştı onu,
Babası Zeus'a beğendirmek için kendini.
Bu taçta neler vardı görülesi, neler,
Toprağın, denizlerin beslediği bir sürü yaratıklar
Binlercesini koymuştu içine Hephaistos,
Canlanacak konuşacak gibi nakışları.
Ve Zeus bir nimete karşılık

Hephaistos:

Zeus ve Hera'nın oğlu olup ölümsüzlerin en çirkini ve yeteneklisi olarak bilinir. Zeus Athena'yı doğurunca, Hera da bunu kıskanarak kendi kendine Hephaistos'u doğurmuştur dense de Zeus'tan olduğu kabul edilmektedir. Annesi ile babası arasındaki tartışmalarda annesi Hera'nın tarafını tuttuğu için babası Zeus tarafından Olympos Dağı'ndan aşağı atıldığı için ayaklarından birisi sakatlanmıştır. Maden işçiliği konusunda uzman olan Hephaistos, Aphrodite'nin kocası olarak da bilinmektedir. Bu konudaki bir söylence tüm Tanrıların Hephaistos'u kıskandığını anlatmaktadır. Aphrodite o kadar güzelmiş ki, insanların yanı sıra tanrılar da Hephaistos'un yerinde olmak isterlermiş. Aphrodite'de gözü olan Tanrılardan birisi de Kavga Tanrısı Ares'miş. Ares, bin türlü çabadan sonra Aphrodite ile birlikte olmayı başarmış, hatta bunu bir alışkanlık haline getirip, Hephaistos geceleri çalıştığı için her gece buluşmaya başlamışlar. Ares, günbatımından sonra geliyor, kapıya bir nöbetçi bırakarak içeri giriyor, aşkını yaşıyor ve güneş doğup Apollon her şeyi görmeden de nöbetçi uyandırıyor ve sessizce geri dönüyormuş. Böyle günlerden birinde, kapıya bırakılan nöbetçi uyuya kalınca, dünyayı aydınlatan Apollon iki âşığı yatakta yakalamış ve tüm dünyaya teşhir etmişti. Büyük bir rezaletin içine düştüğünü gören Ares ise nöbetçiye sonsuza kadar sürecek bir ceza vermiş: sabah gün doğmadan önce herkesi uyandıran bir horoz çevirmiş onu.

Böylesine güzel bir belayı yaratınca,
Götürdü onu Tanrıların ve insanların önüne
Tanrı kız gök gözlü Athena'nın bütün süsleriyle.
Ölümsüz Tanrılar ve ölümlü insanlar
Şaşa kaldılar görünce bu aldatıcı güzelliği,
İnsanları baştan çıkaracak olan
Bu derin bu sonsuz büyü kaynağını.
Çünkü bu kaynaktan çıkmıştır aslında
O kadın dediklerimizin belalı soyu,
O ölümlü insanların başbelası.
Fukaralığa bir türlü alışamaz kadınlar,
Hep bolluktur onların özledikleri.

Nasıl ki an oğullarının sığındığı yerde
Hep beslerse verimli bal arılarını,
Bal arıları her gün güneş batıncaya dek
Bembeyaz petekleri öredururken
Ötekiler sığınıp kovanların içine
Başkalarının emeğiyle beslenirler.
İşte bunun gibi bulutlarda gümbürdeyen Zeus
Yarattı baş belası olarak
Kadınlar soyunu ölümlü insanlara,
O kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri
İyiliğe karşı kötülük sağladı onlarla.
Her kim ki, sakınır evlenmekten
Kadın derdi sarmamak için başına,
Olmaz olası ihtiyarlık bir geldi mi
Desteksiz kalır yaşlı günlerinde;
Yaşadıkça ekmeksiz kalmaz gerçi,
Ama ölünce varını yoğunu yakınları bölüşür.
Buna karşı bahtında evlenme olan da
Aklı başında iyi bir kadına düşse bile,
İyi şeyler kadar kötü şeylerde gelir başına;
Hele üstelik çılgının biriyse karısı
Ömrü boyunca kahr çekip canından bezer,
Devasız dertlere düşmüş gibi olur.

Bu dizelerin Yunan mitolojisi içinde yer almadığı ve Hesiodos tarafından uydurulduğu yolunda bazı iddialar bulunmaktadır. Bu iddiaları ileri sürenler, Pandora mitosundaki sert, erkeksi üslubu bunun nedeni olarak göstermektedirler. Oysa ki, Bachofen'in etkisi altında kalan bu görüşler, mitolojideki yeni yaklaşımları takip etmemekten kaynaklanan değerlendirmelerdir (Berktaş 1995; 222, dn.35). Yukarıda baştan itibaren, Hesiodos'un Yunan Tanrıları ve evreninin yaratılışını anlatırken tipik bir erkek egemen söylem kullandığını defalarca vurguladık. Hesiodos'un dizelerinin kadın soyunun

nasil yaratıldığını bu şekilde ifade etmesi bir şanssızlıktır gerçekten; ama bu, kadından bu tarzda söz eden ilk metin de değildir ve ne yazık ki son da olmayacaktır. Hesiodos'un bu anlatımı, özellikle eril Tanrıların sözlerini yansıtan din kitaplarının söylemiyle paraleldir.

Hesiodos, insanın (burada erkeğin söz konusu olduğunu unutmayalım) Tanrılar tarafından yasaklanan ateşi çalarak bu belayı (Tanrıların hediyesi anlamına gelen Pandora-Kadın) hak ettiğini ima eden bir anlatımla hikâyeyi aktarmaktadır. Bu ifadeden, insanların kendi yaşamlarını korumak isterken Tanrılarla ters düştükleri şeklinde bir sonuç çıkartabiliriz. Olympos'tan Prometheus'un kaçırmayı başardığı ateş, insanların Tanrılar tarafından lanetlenmesine ve kadının bir ceza biçiminde insanoğluna gönderilmesine neden olmuştur. Pandora mitosuna göre, Prometheus'un, kendi yarattığı insanların hayatlarını kolaylaştırmak ve belki de yaşamlarını devam ettirmelerini sağlamak amacıyla çaldığı ateşin sonucu olarak kadın, Tanrılar tarafından, sadece erkeklerden oluşan insanoğlunun başına bir "bela" olarak gönderilmiştir. Kadının dinler tarihindeki kaderidir bu; "insanoğlunun" Tanrılar karşısında düştüğü her türlü musibet kadın nedeniyledir. Öyleyse, Yunan kültüründe kadının anlaşılabilmesi için bu dizelerin iyice irdelenmesi gerekir. Çünkü, sadece Hesiodos değildir bu şekilde düşünen, Herodotos da, Perslerle Yunanlılar arasındaki savaş konu alan *Historia*'sında, Doğu ve Batı toplumları arasında yapılan savaşların en önemli nedenin "kadın meselesi" olduğunu ifade ederek sözlerine başlar. Sanki bu kadar kanın dökülmesinin sorumlusu olarak kadını gösterir gibidir Herodotos (Gezgin 2004). Antik dönemde, Yunan kadınının neredeyse dışarı bile çıkmasını istemeyen Yunanlı erkekler de, Tanrı tarafından daha en başta lanetlenmiş olan bu yaratığın, başlarına bela açmasından korktukları için onu eve hapsetmişlerdir. Zaten kutsal kitaplara göre de, insanın cennetten kovulmasının nedeni de kadın değil midir? Kadın yüzünden değil midir, erkeğin ekmek çıkarabilmek için toprak-

la kavgası?

Tekrar Hesiodos'un dizelerine dönelim ve Pandora'nın insana "hediye" olarak gönderilmesinden önceki hazırlık aşamasını gözümüzde canlandırmaya çalışalım; ortada Hephaistos tarafından yaratılan ve henüz "bakire" ve çıplak olan Pandora bulunurken onun etrafını Olympos sakinleri çevirmiş durumdadır. Başta Zeus olmak üzere tüm Tanrılar, bu yaratığın erkek için nasıl dayanılmaz bir cazibeye sahip olabileceğini düşünmektedirler. Zeus, bu konuda daha deneyim sahibi olan Tanrıçalardan yardım istemektedir. Çok yabancı olduğu bir sahnedir aslında bu bizim için; hergün kalbi Paris'te atan moda dünyasından TV ekranlarına yansıyan birçok örneğini görmekteyiz. Paglia'nın dediği gibi "modanın o durmadan dönen çarklarının en büyük kurbanları, hayaletlerin verdiği komutlara göre ayaklarını ya da göğüslerini bağlayan kadınlar olmuştur... erkeklerin yarattığı, oysa çoğunlukla kadınların uyduğu güzellik standartları, törensel açıdan kadının arketipik cinsel çekiciliğini sınırlandırır. Moda, kadının demonik görünmezliğinin, cinsel organlarının gizeminin dışarıya çıkarılmasıdır. Erkeğin Apollonyen gözüyle asla göremeyeceği şeyleri moda gözler önüne serer" (Paglia 1996; 83). Çıplak ve cinsinin en cazip ölçülerine sahip olan bir kadın, kendisini modacı olarak tanıtan "saygın kişiler" tarafından nasıl da giydirilip süslenmektedir. Buradaki saygın kişilerin amaçlarının da Zeus'un amacından farklı olmadığını söyleyebiliriz; kadını erkeklerin gözünde dayanılmaz kılmaktır asıl amaç. Tanrıçalar tarafından süslenen bu yaratığın aksesuarlarına dikkat edelim; buradaki en önemli aksesuar, eril olan taçtır; her ne kadar bu, kadınların özellikle de kraliçe, prenses gibi sıfatlara sahip olanların bir aksesuarı gibi görünse de Freud'un da dediği gibi erkekler dünyasına ait bir aksesuardır, taç. Bunun da ötesinde, her şeyden önce kadını (Pandora) zaten Tanrılar dünyasının, eli işe en yatkın olan erkek Tanrısı (Hephaistos) yapmıştı; yani erilin istediği bir modeldi bu yeni yaratık ve onun sahip olduğu bütün sıfatları da o vermişti.

Yani eril dünyanın kadını beğenebilmesi için ne gerekiyorsa yapılmış ve Pandora buna uygun olarak süslenmiştir. Bu, günümüzde de böyle değil midir? Kadının aldığı şekiller (beden ölçüleri, giyim, kuşam, makyaj vs) erkeğin beğenisini temel almıyor mu? Hatta bugün, bu durum o kadar iyi kamufle edilmektedir ki, kadının bu şekillere girmesi kendi isteğiyle gerçekleşiyor gibi gösterilmektedir. Oysa, hepimiz çok iyi biliyoruz ki, modanın mucidi, bu şekilleri erkek beğenisini temel alarak ortaya koymaktadır.

Hemen bütün kültürler ve din kitaplarında, Tanrılar insan yaratmaya karar verdikleri anda öncelikle erkeği yaratmışlardır. Kadın her zaman daha ikincil bir yaratık olarak yaşamda yerini almıştır. Tevrat'ta dünyayı oluşturduktan sonra Tanrı, önce Adem'i yaratmış ve sonra da Adem'in kaburga kemiğinden Havva'yı **yaratmıştır**. Ve yine kadın yüzünden bütün insanları cezalandırmıştır; çünkü Tanrı'nın yasakladığı meyveyi Adem, Havva'nın kandırmasıyla yemiştir. Bunun sonucunda da Tanrı, insanı cennetinden kovmuştur. Kadının yaratılış öyküsünde, Pandora ve Tevrat arasında hammaddede bir farklılık görülür. Pandora kilden yaratılırken, Havva Adem'in kaburga kemiğinden yaratılmaktadır. Her iki mitos da, eril ik-

Musevilik ve Kadın

Musevi inancına göre, Tanrı iki kez kadın yaratmıştı. Birincisinde Adem'le birlikte ve ona eşit, yine kilden bir kadın yaratmıştı. Lilith adı verilen ve Adem'le eşit koşullara sahip olan bu kadın, Adem'in ilk eşi olarak da geçmektedir. Musevi mitosuna göre, Lilith yaratılır yaratılmaz Adem'den cinsel ilişkide eşitlik istemiş; ancak Adem'in kabul etmemesi üzerine de Şeytan'a yönelmiştir. Bildiğimiz üzere Şeytan Tanrı'dan başkasına ve özellikle de insana tapmadığı için Tanrı tarafından lanetlenmişti. Dolayısıyla Adem'in en büyük rakibi konumundaydı. Adem'den istediğini alamayan Lilith'in Şeytan'ı tercih etmesi anlaşılır bir durum olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle Lilith'in iki önemli görevi vardır: birincisi, kendi halinde uyuyan erkekleri baştan çıkarmak ve ikincisi yeni doğmuş bebekleri öldürmek.

İktidarın hâkimiyetini yansıtmakla beraber bu farklılık, Yunan mitosunun, Tevrat'taki kadar baskın bir eril iktidarın ürünü olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü, Pandora kilden yaratılmakla hâlâ Toprak Ana ile bağı olan varlık durumundayken, Havva tamamen Adem'in ve onun yaratıcısının bir ürünüdür. Tek Tanrılı dinlerin mitoslarında yer alan eril söylem tartışmaya yer bırakmaksızın kadının yerini mutlak bir biçimde ve ikincil olarak belirlemiştir.

Tanrı'yla insan arasındaki problemlerin de çoğu zaman kaynağı kadın olmuştur; Tevrat'ta yılan kılığındaki şeytana uyarak, Tanrı'nın yasakladığı bilinmezleri bilme ağacının tek meyvesi olan ve çoğunlukla da elma olarak tanımlanan meyveden yiyen Havva, bu meyveyi Adem'e de yedirmiştir. Böylelikle, Adem ve Havva cennetten kovulmuş ve Tanrı tarafından, kadın ağırlı-sızılı bir yaşama mahkûm edilirken, erkek karnını doyurmak için toprakla mücadeleye zorunlu kılınmıştır. Ancak Adem'in kısa süre sonra pişmanlıklar içinde Tanrı'dan af dilemesiyle Tanrı ve erkek arasındaki ilişki de yeniden düzelmiştir. Tarih boyunca (tarihin mucidinin de erkekler olduğu unutulmamalı) kadın, bu gibi öykülere dayanarak kötülüklerin kaynağı olarak gösterilmiştir. Hatta ilginçtir, bu öykülerin pek çoğu erkeklere daha huzurlu olabilmeleri için

Elma

İnsanın cennetten kovulmasına neden olan (ve elma olarak kabul edilen) meyvenin ne olduğundan ziyade dişil bir sembol olduğuna dikkat etmek gerekir. Freud'a göre, doğadaki bütün meyveler (elma, şeftali, armut vs) dişil ilkenin temsilcileridir. Ancak yine de bir meyve olarak elmanın uygarlık tarihinde ilginç bir yeri vardır; insanın tanrıya karşı işlediği ve cennetten kovulmasına neden olduğu ilk günahın nesnesi elmadır. Diğer yandan Troia Savaşı'nın çıkmasına neden olan, tanrıçalar tarafından paylaşılamayan ve üzerinde "en güzeline" yazan yine elmadır. Bir başka ilginç örnek ise uygarlığın bu kadar "yükselmesine" neden olan yerçekimi kuvvetinin Newton tarafından keşfedilmesini sağlayanın yine elma olmasıdır.

kadınlardan uzak durmalarının iyi olacağı konusunda bir de nasihat vermektedir. Burada ister istemez, İsa'nın, erkekleri kadınlardan uzakta durmaya teşvik eden ve sıkça İncil'de yinelenen tavsiyesi aklımıza geliyor. Hristiyanlığın ruhban sınıfını oluşturan din adamlarının evlenmemelerinin nedeni de bu olsa gerek. Öyle bir din düşünün ki, bu dinin kutsal kitabı kadını şeytanla eşdeğer tutsun ve bu dine mensup insanların kadınlara ilişkin algısı bozuk olmasın. Aynı şeyi Yunan mitolojisi için de söylemek mümkün; Hesiodos'un anlattıkları her ne kadar günümüzde hikâye gibi okunup algılsa da bu bir din kitabıdır ve Yunan dininde Tanrılar ve insanların öykülerini anlatmaktadır. Hesiodos'un dizelerinde, kadından nasıl söz ettiğini yukarıda gördük. Burada kadına atfedilen özelliklerin etkisi kendisini antik Yunan yaşamında da göstermektedir. Antik Yunanlıların günlük hayatında kadın neredeyse yoktur; o evinde kocasının karısı ve çocuğunun annesi olarak yerini almıştır. Kadınlar, Yunanlıların başlatmakla gurur duydukları Olimpiyat oyunlarını izleme hakkına bile sahip değildirler (Duerr 1999). Günümüze kadar ulaşan antik dönem eserlerinde kadından çok söz edilmemekle beraber, ender olarak yer alanların da zaten kendi cinsiyetlerini yitirmiş, daha çok erkeksi davranışlarıyla erkekler dünyasında "söz edilmeye değer" bulunan kadınlar olduğunu söyleyebiliriz (Gezgin 2004). Yunanlılar tam da Hesiodos'un tavsiyesine uyarak kadınları evlerinde yaşamaya mahkûm etmişler böylelikle de günlük yaşamlarında onlar yüzünden başlarına bir bela gelmesini önlemeye çalışmışlardır. Bu türden örnekleri özellikle Hesiodos'un "İşler ve Günler" adlı eserinde bolca bulabilirsiniz (Eyüboğlu-Erhat 1991).

Hesiodos'un anlattıkları bununla da kalmaz; Hephais-tos'un toprak ve suyu karıştırarak ölümsüz Tanrıçalara benzeterek yaptığı kadını Tanrıçalar süslemiş ve alımlı hale getirmişlerdir. Aphrodite, onu büyüleriyle kuşatmış ve isteklerle, arzularla tutuşturmuş; Hermeias içine bir köpek yüreği, bir tilki huyu koymuş ve yüreğini yalanlarla donatmış ve yeni

varlığın adını da Tanrılardan insanlara armağan anlamına gelen, Pandora koymuşlardı. Tanrılar, eline bir de kutu verdikleri Pandora'yı, Prometheus'un yarım akıllı kardeşi Epimetheus'a hediye olarak göndermişlerdir. Epimetheus, gördüğü güzellik karşısında Prometheus'un Tanrılardan gelen hiçbir hediyeyi kabul etmemesi yönündeki tembihini unutmuş ve akli başından giderek almıştı Tanrıların hediyesini.

Eskiden insanoğulları bu dünyada
Dertlerden uzak yaşarlardı,
Bilmezlerdi ölüm getiren hastalıkları.
Pandora açınca kutunun kapağını,
Dağıttı insanlara acıları dertleri.
Bir tek umut kaldı dışarıya çıkmadık
Umut tam çıkacakken Pandora kapamıştı kapağı,
Böyle istemişti bulutları devşiren Zeus.
O gün bu gündür insanların başı dertte,
Toprak bela doludur, deniz bela dolu,
Gündüzler dert doludur, geceler dert dolu,
Salgınlar başı boş dolaşır sessizce
Ölümlülerin çevresinde,
Derin düşünceli Zeus ses vermedi onlara
Sessizce gelişlerini duymasın diye insanlar
Görüyorsun ya Zeus'un dileğine karşı konmaz.

Hesiodos'un söylediğine göre, Tanrılar Pandora'yı yaratmadan önce insanlar, dertsiz-tasasız huzur içinde yaşıyorlarmış; ama aynı Hesiodos biraz önce de Zeus'la insanoğlu arasındaki problemleri aktarmış, Zeus'un onlardan ateşi sakladığını yazmıştı. Zeus, böyle istemişti oysa, insanoğluna duyduğu kızgınlıkla bir bela gönderiyordu ve içini de kötülüklerle doldurmuştu. Buradaki "Pandora'nın kutusu" motifi de ilginçtir; kutu kadınsı bir yapıdır, kapalıdır, kadın cinsel organına ve ana rahmine benzerdir. Kutunun açılması ve içinden

kötü şeyler çıkması da “cinselliği ve doğumu” temsil eder. Dikkat edilecek olursa, Pandora, Epimetheus’a hediye olarak verildikten sonra kutusunu açar ve Tanrılar tarafından önceden kutuya konulan her türlü musibetin dünyaya yayılmasına neden olur. Bu öykü, bize başka bir mitos, insanların cennetten kovulmalarının nedeni olan Adem ve Havva’nın bilinmezlikleri bilme meyvesinden yemelerini hatırlatmaktadır. Dikkatle incelenecek olursa, Tanrı’nın yediğinizde ölürsünüz dediği elmayı yiyince, o ana kadar çıplaklıklarının farkına varmayan Adem ve Havva birden çıplak olduklarını fark ederek elleriyle cinsel organlarını kapatmaya çalışmışlardır. Buradaki elma motifi de yine kadının cinsel organını temsil eder ki, zaten işlenen günah da Adem ve Havva’nın cinsel birleşmeleridir. Suçu işleyen iki kişidir; ama suça teşvik ederek onları kandıran ise bir yılanıdır. Yılanı erkeklik organı, elmayı ise kadın cinsel organı olarak değerlendirdiğimizde işlenen suç da açık bir biçimde ortaya çıkacaktır; Adem ve Havva cinselliklerini keşfetmişler ve birlikte olmuşlardır. Kadın ve erkek arasında yaşanan cinselliğin cezalandırıcı olduğuna ilişkin başka hikâyeler de vardır; Gılgamış Destanı’nda, Gılgamış’ın can yoldaşı olarak görülen Enkidu, önceleri bir ormanda Tarzan gibi yaşamakta ve ormandaki bütün hayvan-

Tarzan:

Popüler edebiyatın en ünlü kahramanlarından olan Tarzan, Edgar Rice Burroughs tarafından 1914 yılında “Tarzan of the Apes” adıyla romanlaştırılmıştır. Bir İngiliz olan Tarzan ailesi tarafından Afrika ormanlarına terk edilmiştir. Burada maymunlar tarafından bulunarak büyütülen Tarzan’ın ilk öyküsü 1912 yılında yayınlanmış ve büyük ilgi görmüştür. Tarzan, heyecanlı serüvenlerin yanı sıra yine bir İngiliz bilim adamının kızı olan Jane ile karşılaşmış ve ona âşık olarak İngilizce öğrenmiştir. Birçok kez filmi çekilen Tarzan romanının kurgusu, uygarlığın eleştirisi üzerine inşa edilmiştir. Hızla kalabalıklaşan kentsel yaşama karşı doğanın savunulduğu bu roman, aynı zamanda tüm dünyada en çok satan kitaplar arasındadır.

larla konuşabilmekteyken, ormana gelen bir kadın ondaki şehvet duygularını uyandırmış ve kadınla cinsel ilişkiye girdiğinde ise ormandaki hiçbir hayvanın dilinden anlamamaya başlayarak, ormandan ayrılmak zorunda kalmıştır. Pandora öyküsüne geri dönersek, burada Pandora'nın kutusu yine Pandora'nın cinsel organını temsil eder görünmektedir. Pandora'nın kutuyu açması ise Epimetheus'la girdiği cinsel ilişkidir ki, daha sonra bu ilişkiden insanların anası olacak bir başka kadın doğar; Pandora'nın kutusundan çıkan kötülükler, insanların başına bela olan dertlerin esprisi de işte burada yatar. Toprağı ve denizi, geceyi ve gündüzü derde boğan bu varlık, Tufan mitosunda başrolü oynayacak olan Pyrra'dır. Yani aslında Pandora'nın kutusundan çıkan şey bir başka kadındır.

Burada gündelik hayatta da kullandığımız üzere "kutuyu açmak" tek başına birçok anlam taşımaktadır; kutunun kontrolü, kültürün yaratıcısı erkeğin en başından bu yana en önemli sorunlarından birisidir. Yaratıcılığın sembolü olan kutu karmaşık ve karanlık yapısıyla erkeği her zaman ürkütmüş ve kutuyu kontrol altında tutması gerekmiştir. Kutu, dünyayı bekleyen büyük tehlike olan kara delik gibidir. Yutan, kaybeden ve yok eden bir girdaptır. Aynı zamanda da yaratıcıdır. Kan ve irin yuvasıdır; iktidar değirmenidir. Erkeği en zayıf noktasından yakalayarak emen bir vampirdir. Sürekli açtır ve çok da caziptir. Toplumsal kültür düzeninin en önemli düşmanıdır. Bütün dinler ve kültürel sistemler ona karşı önlemler almışlardır. Kutuya karşı verilen mücadele ölüme karşı verilen ama ölümle sonuçlanan bir mücadeledir. Çünkü, kutunun açılması insana ölümü getirmiştir. Ölümün olmadığı cennette Havva'nın Adem'i kandırması ile başlayan ve bütün insanlığa miras olarak intikal eden ilk günah, insanlığa ölümü getirmişti. Bu nedenle bütün dinler "mümkünse kutunun kapalı kalmasını" salık verir. Hatta bütün insanlığı bu günahı temizlemek üzere görevlendirilen İsa'nın açılmamış bir kutudan çıkması bir tesadüf olamaz. Kilise fresklerinde İsa, cehennemin kapısını kırarak kendinden önce gelen tüm insanla-

rı kurtarıırken tasvir edilir. Cehennemden ilk kurtardıkları ise tahmin edeceğimiz üzere Adem ve Havva'dır. Yunan mitolojisi ve Hristiyan inancında bakire kalmak bu nedenle çok önemlidir. Havva'nın insanlığı sürüklediği günah girdabından kurtulmanın bir yoludur bakirelik.

Hesiodos'un kadınlar üzerine, insanoğluna verdiği öğütler ve onlar için kullandığı ifadeler o kadar fazla ki, hepsini burada yazmakla baş edemeyiz. Ancak bazı örnekler verelim:

Güven de güvensizlik de yıkar insanları.

Takıp takıştırıp, kışını sallayıp

Aklını çelmesin kadının biri.

Gözü ambarındadır diller dökerken sana,

Ha kadına güvenmişsin, ha bir hırsıza

Bir evin olsun, bir karın, bir de öküzün.

Karını parayla satın al ki

Gereğinde yürüsün öküzün ardından

Bir kadının yıkandığı suda

Bir erkek yıkanmamalı hiçbir zaman

Bu dizelerden de açıkça görüldüğü gibi kadının, güvenilirliğinden hırsızlığına, köle olması gerekliliğinden kirliliğine kadar bütün uyarıları yapmaktadır Hesiodos. Başka bir nokta da, Hesiodos'un hitap ettiği okuyucudur ki, sanırım bu dönemde kadınlar arasındaki okur-yazarlık ona erkekler tarafından yüklenen anlam ve uygulanan muamele nedeniyle yok denecek kadar az olmalıdır. Kadınların vatandaş olarak sayılmadıkları bir dönemde, Hesiodos, buradaki tavsiyelerinden de anlaşılacağı gibi erkek okurlara hitap etmektedir. Zaten antik Yunan kültüründe kadınların çok fazla hakka sahip olmadıklarını söylemek gerekir. Vatandaş olarak bile sayılmaz-

lardı (Bookhin 1999).

Yunan yaratılışının bu noktasından itibaren Olympos tahtında oturan Zeus'la iktidara talip diğer güçler arasındaki savaş bitmiş ve insanın da yaratılmasıyla bugünkü dünya oluşmuştur; ancak zaman zaman Zeus'un insanlarla arasında aşılamaz keskinlikte bazı problemler oluşmuyor da değildir. Bunlar aslında bir geçiş sürecinin problemleridir ki, yukarıda da anlatmıştık, egemenliğin yerden göğe geçmesidir söz konusu olan; başka bir deyişle dişil ilkedен eril ilkeye ya da bilinçdışından bilince yönelimdir. Önceleri daha büyük ve kendisi gibi göksel güçlerle savaşıп Zeus, daha sonra doğaya verdiği tahribat nedeniyle Toprak Ana'yla savaşmak zorunda kalmıştı. Artık Zeus büyük güçlerle olan bu savaşı geride bırakmış, toprak/dişil ilkeyle olan problemlerinin bir devamı olarak da insanlarla karşı karşıya gelmeye başlamıştır. Bu tür problemler Toprak'tan yaratılan insanın Zeus'un egemenliği karşısındaki son çırpınışılarıdır ki aşağıda anlatacağımız Tufan Mitolojisinde bu durum Göksel iktidarın egemenliği ile sonuçlanacaktır.

TUFAN, TANRI VE YENİDEN YARATILIŞ

Antik kültürlerin mitosları arasında Tufan Mitolojisi bir klasiktir; hemen her kültürde, her kutsal kitapta Tanrı-insan ilişkisi arasında yaşanan bir cezalandırmadır; bir toptan yok edilişin öyküsüdür. Ya da başka bir ifadeyle, Topraktan yaratılan insanın göksel sularla boğuluşudur. Göklerin hâkimiyetinin yeryüzünde yaşayan canlılarla beraber Yeryüzünü bastırması, iktidarını kabul ettirmesidir.

Yunan mitolojisinde, Tufan mitosu çok bilinmez. Bu mitosa göre, olayın iki kahramanı vardır; bunlardan birisi Prometheus'la Klymene'nin oğlu olan Deukalion, diğeri ise Epimetheus ile Pandora'nın kızları Pyrrha'dır. İnsanoğluna ceza olarak gönderdiği Pandora da Zeus'un tatmin olmasına yetmemiş ve bu soyu tamamen yok etmeye karar vermişti. Zeus ve diğer Tanrıların insan soyunu yok etme kararı almaları üzerine Prometheus, insan soyunu kurtarmanın yollarını aramaya başlamıştı. Prometheus'un aklına gelen ilk çözüm, en azından bir kadın ve bir erkeğin Tanrıların gazabından kurtarılması olmuştu. Ancak o zaman insan soyu tekrar çoğalabilirdi. Bu çözüm için düşündüğü insan çifti, oğlu Deukalion ve onun karısı Pyrrha'ydı. Zeus liderliğindeki Olympos Tanrıları insanları bir sel felaketiyle yok etmeye karar verince, Promet-

heus hemen harekete geçerek Deukalion ve Pyrra'ya bir gemi/sandık yapmaları ve içine girmeleri konusunda uyarıda bulundu. Zeus'un göklerden dokuz gün dokuz gece boyunca sürdürdüğü tufan, yeryüzündeki suları yükselterek geminin hareket etmesini sağlamış; geminin dışında kalanlar ise sular da boğularak yok olmuşlardı. Suların üzerindeki gemiyle birlikte sürüklenen Deukalion ve Pyrra, Tesalya topraklarına kadar gelerek burada karaya çıktılar. Sular çekildikten sonra Zeus'un gönderdiği Hermes, Deukalion ve Pyrra'ya bir istekleri olup olmadığını sorunca, onlar çok yalnız olduklarını ve arkadaş istediklerini söylediler. Bunun üzerine Zeus, Pyrra ile Deukalion'a "annelerinin kemiklerini omuzlarının üzerinden geriye doğru atmalarını" söyledi. Önceleri bunun ne anlama geldiğini çözemeyen Pyrra ve Deukalion biraz düşündükleri zaman, annelerinin Toprak Ana olduğunu ve taşların da onun kemikleri olduğunu anlamakta güçlük çekmezler ve taşları alarak arkalarına atmaya başladılar. Deukalion'un attığı taşlardan erkekler oluşurken Pyrra'nın attığı taşlardan ise kadınlar oluşmaya başlamış ve insan soyu yeniden çoğalma sürecine girmiştir.

Pandora'nın yaratılmasına neden olan olaylara geri dönersek, bu aşamada insanoğlu (tamamı erkeklerden oluşuyordu) ile Zeus arasında bir husumet yaşanıyordu. İnsanoğlunun en büyük destekçisi olan Prometheus'un Zeus'u kandırması ve son olarak Olympos'taki ateşi çalarak insanoğlunun yararına sunması bardağı taşıran damla olmuştu; Zeus bunun üzerine Pandora'yı yaratarak insanın başına bela etmişti. Ancak, bu da insanoğluna iyi bir ceza olmamış ki, Zeus yeniden insanoğluna bir ders vermeyi uygun bulmuştu. Ceza yöntemi ise göklerden yağdıracağı su ile insanları boğmaktı. Burada ceza olarak kullanılan göksel su (yağmur) eril bir motiftir. Zeus'un gerçekten, insan soyunun tamamını yok etmek isteyip istemediği biraz karışık görünmektedir. Prometheus, Zeus'un isteği ile mi Deukalion ve Pyrra'yı uyarmıştı, yoksa bunu Zeus'tan gizli mi yapmıştı, bunu bilmek zor. Genellikle, Zeus'un De-

ukalion ve Pyrra'yı öldürmek istemediği şeklinde anlatılır hikâye. Diğer kültürlerin Tufan Mitolojilerinde de (Sümer ve Babil) Tanrılar insanları yaratmış olmaktan duydukları pişmanlık nedeniyle, bütün insanları yok etme girişiminde bulunmuşlardır. Buna rağmen Tufandan kurtulabilen insanlarla da barışarak onları ödüllendirmişlerdir. Tevrat'ta da Tanrı insanları Nuh ve ailesi dışında tamamen yok etmek istemiştir, ama sonra belki de bir pişmanlık olarak değerlendirilebilecek olan bir karar vermiş, "bir daha böyle bir şey yapmam" diyerek bundan sonra insan soyunu bu şekilde cezalandırmayacağını söylemiştir. Gerçekten de Tevrat'ta Tanrı'nın insanı cezalandırma örneklerine bakıldığında bir daha bu kadar büyük felaketlere rastlanmamaktadır.

Prometheus'un yaptığı uyarı sonucunda, Deukalion ile Pyrra'nın yaptıkları gemi/sandık da yine irdelenmesi gereken bir motiftir. Yukarıda Pandora'dan bahsederken kutunun, Freudiyen bir bakışla, Pandora'nın cinsel organını sembolize eden bir motif olduğunu söylemiştik. Freud bir geminin ya da bir kayığın da kadının cinsel organını temsil ettiğini ifade eder. Burada söz konusu olan, bugünkü anlamda bir gemi değil gemi ve sandık arasında bir yapıdır; şiddetin göklerin/eril ilkenin şiddeti olduğuna dikkat edersek diyebiliriz ki, bu şiddete karşı insanları koruyan dişli ilkenin şefkatidir. Daha da açık söylemek gerekirse buradaki geminin, tehlike anında insanların korunma amacıyla tekrar içine geri dönmek (regresyon) istedikleri ana rahmini temsil ettiği ifade edilebilir. Değişik mitoslarda, erilin buyurganlığından kaçış bir gemiyle temsil edilmektedir. Örneğin, Tevrat'ta Tanrı'nın Yunus'u peygamber yapma önerisi, Yunus'un bir gemiyle uzaklaşmaya çalışmasına neden olmuştur. Yunus'un bu kaçışı ve gemiden atıldıktan sonra ise bir balık tarafından yutulması da yine bir regresif davranıştır. Peygamber olmanın yükünü kaldıramayacağını düşünen Yunus, yaşadığı yoğun kaygıdan ötürü, korunma ihtiyacı duymuş, öncelikle kalabalıktan kurtulmaya daha sonra da tüm insanlardan uzaklaşmaya çalışmıştır. Başka ör-

nekler de verebiliriz; Mısır firavununun iktidarını korumak için doğan bütün erkek çocukları öldürmeye karar vermesinin ardından yaşanan olay da budur. Firavundan gizlice doğurulan Musa bir sepet içerisinde Nil Nehri'ne bırakılır ki, bu nasıl bir yazgıysa onu nehirde bulup kurtaran da bir Mısır prensesi olmuştur. Özellikle bu hikâyede, Musa'nın içerisine konulduğu sepetin, kraliçenin rahmi olduğu söylenebilir ki, bu da Musa'nın firavunun lanetinden kurtulmasına açıklık getirmektedir. Suyun içerisinde bir muhafaza işlevi gören, sandık, gemi ya da sepetin koruyucu, yaşatıcı işlevleri diğer tufan mitoslarında da ortaktır. Örneğin, Tevrat'ta insanın Tanrıtanımaz hale gelmesi ve "çarpık" ilişkiler içerisinde olması nedeniyle, Tanrı tarafından sularla cezalandırılması ve Nuh ile ailesinin (burada Yunan mitolojisinden farklı olarak diğer canlılar da var) Tanrı'nın uyarısıyla bir gemi yaparak içine girmeleri ve sular çekildikten sonra da karaya çıkmaları olayında farklı detaylar olsa da aynı sembolik manzarayı görmekteyiz. Neredeyse bütün sembolik öğelerin bu kadar aynı olmasını, kültürler arasındaki basit bir etkilenme ya da difüzyon teorisiyle açıklamak kolay değildir; bu öykülerdeki benzerlikler etkilenmeyi aşan bir durumdadır. Toplumların kendi kültürlerine uyarlama ihtiyacı duymadan başka bir kültürün mitosunu doğrudan bütün detayları ile kabul etmesi düşünülemez. Babil ve Sümer Tufan mitoslarında da insanlarla Tanrılar arasındaki dengeleri koruyan, Prometheus rolünde bir Tanrı vardır ki, bunların kimlikleri de aynıdır; Ea ya da Enki adıyla anılan bu Tanrı da Prometheus gibi bilgelik sıfatıyla tanımlanmaktadır. Bu Tanrıların insanı koruma konusundaki hassasiyetleri de Prometheus'unkine benzerdir. Onlar da insanın yaratılmasında hem fikir hem de icraat açısından en önde gelen Tanrısal figürlerdir. Bu kültürlerin söylencelerinden hareketle şunu söylemek mümkündür: insanın yaratılışındaki en önemli figürler insana karşı daha şefkatli davranarak onları korumaya çalışmaktadırlar ve her şeyden önce onların tümden yok edilmesine karşı çıkmakta, hepsini kurtaramasalar da hiç değilse bir

çiftini kurtararak insan soyunun devam etmesini sağlamaktadırlar. Bu Tanrıların taşıdıkları sıfatlar ve misyonlar nedeniyle dış ilkenin temsilcileri olduğunu söyleyebiliriz.

Deukalion ve Pyrra'nın karaya çıktıktan sonra Zeus'un gönderdiği Hermes'ten istekleri ve bunun karşılığında yalnız kalmamaları için başka insanların yaratılma motifi de sembolik anlamlar içermektedir. Her şeyden önce Zeus'un, babaları ve anneleriyle mücadele halinde olduğu bu insanlara bu kadar incelikli davranması ilginçtir. Yukarıda da açıkladığımız gibi, Tevrat'ta Tanrı insanlara bir daha böyle bir ceza verme sözü vermiştir. En çok yaşayan peygamberlerden biri olan Nuh ve 950 yıl yaşamıştır. Babil mitolojisinde ise Tanrılar tufandan kurtulmayı başaran ve kendilerine adaklar sunan Ut-napiştım'i ölümsüzlükle ödüllendirmişlerdir. Gerçekte, Tanrılar insanı yaratmak zorundadırlar; çünkü tüm insanları yok ettiklerinde kendilerinin hiçbir önemi kalmamaktadır. Bu nedenle, Tanrılar insanı tamamen yok etme çabasına bir daha girmemişlerdir.

Tufandan kurtulmuş iki insanın (Deukalion ve Pyrra) kendilerini yalnız hissettiklerini Hermes'e söylediklerinde, Ze-

Gökkuşağı

Tufan mitosu evrensel bir mitostur. Hemen her kültür ve dinde onunla ilgili bir mitos mutlaka bulunmaktadır. Hepsinin de konusu ortaktır. İnsanlar, kendilerini yaratan Tanrılara karşı kayıtsız kalmaya başladıklarında Tanrılar, göksel sular yardımıyla tüm insanlığı yok ederler. Ancak, yine bütün tufan mitoslarında, insanları yok eden tanrıların pişmanlıkları da açıkça anlatılmaktadır. Tevrat'ta tanrı insanları yok etmekten dolayı pişman olur ve Nuh Peygamber'e bir daha, insanları tümünden yok edecek bir davranış içerisine girmeyeceğine dair söz verir. Hatta bu sözün bir nişanı olarak gökyüzüne ebemkuşağını/gökkuşağını yerleştirir. Bu mitosa göre, yağmurdan sonra gökkuşağı görüldüğü sürece insanlığın sonu gelmeyecektir. Antik Yunan dininde gökkuşağını Tanrıça İris temsil etmektedir. Gökkuşağının fiziki yapısı nedeniyle göklerden yere kadar uzanan İris, Tanrıların elçisi olarak, onlardan aldığı bilgileri insanlara iletmekle görevliydi.

us'un onlara annelerinin kemiklerini arkalarına atmaları şeklinde cevap vermesi de ilgimizi çekmektedir. Zeus, "birleşin ve çocuk yapın" da diyebilirdi. Ama söylediği şey, "annenizin kemiklerini arkanıza atın" olmuştur. Buradaki taş/kemik ve toprak/anne motiflerine sembolik bir anlam yüklendiği düşünülebilir. Taş, coğrafi oluşumun başlangıcında toprağın derinliklerinden volkanik hareketlenmeyle çıkmış olmasına rağmen, sonradan güneş ışıklarıyla sertleşmiş ve bu nedenle de topraktan ayrılmış sert bir yapıya sahip coğrafi bir oluşumdur. Yani Toprak Ana'nın karnından üstelik onun sıcaklığını taşıyarak yeryüzüne çıkan taş, burada soğumanın ve güneş ışınlarıyla kurumanın etkisi altında kalarak sertleşmiş ve Topraktan tamamen ayrılmıştır. Taş, yaratılış aşamasında Toprak Ana'nın bir parçası konumundayken gün ışığına çıkar çıkmaz aldığı güneş ışıkları (eril/göksel etki) nedeniyle Ana'dan ayrılarak eril bir varlığa dönüşmektedir. Freud da taş, şekli ve sertliği nedeniyle erkeklik organı ya da erile ait bir sembol olarak görmüştür. Zaten Tanrılarla Titanlar arasındaki büyük savaşta taş, Tanrıların Titanlara karşı kullandığı en önemli silahlardan birisi haline gelmiş ve ilk defa Toprağı tahrip eden eril gücün bir parçası olmuştur. Toprağın zaten tarihin her döneminde Ana olarak dişil özellikler taşıdığını anlatmamıza gerek yok. Bu durumda Zeus'un istediği asıl şey de, Deukalion ve Pyrra'da bulunan cinsel organlarını kullanmaları, yani birleşmeleridir. Toprak ve taş, dişil ve eril, Pyrra ve Deukalion, bütün bunların temsil ettiği sembolik anlamlar aynıdır.

Pyrra ve Deukalion'un Zeus'un sözünü tutmaları, göklerin en büyük Tanrısının gücünü kabul etmeleri anlamına gelir ki, baştan itibaren söylemeye çalıştığımız gibi, eril ve dişil arasındaki ayrımın gelinen en son noktanın bu olduğunu gösterir. Tufan olayının sonunda hayatta kalabilen kadın motifi olarak karşımıza çıkan varlık, Zeus'un insanları cezalandırmak için yarattığı Pandora'dan doğma kötülöklere eşit tutulan –Pandora'nın kutusundan çıkan– Pyrra'dır. Eril güçler ve

göksel egemen tarafından, içi kötülüklerle dolu, dışı iyi cıllanmış bir kadınla (Pandora), bilge Prometheus'un akıldan yoksun kardeşi Epimetheus'un kızlarıdır, Pyrra; yani eril ilkenin istediği kadın motifidir. Pyrra'nın bir kelime olarak anlamı da ilgi çekicidir; ocakta yanan odunun sıcaklığı, sıcaklık gibi anlamlar herhalde bir tesadüften ibaret olamaz. Bu olsa olsa, insanın yeniden üremesi için sağlıklı ve doğurgan veya henüz doğurma yeteneğini kaybetmemiş bir kadının sembolleri olmalıdır. Dikkat etmemiz gereken diğer bir nokta da Pyrra'nın Pandora'nın –açılmaması gereken– kutusundan çıkmış olduğudur.

Sonuç olarak, tüm halkların söylencelerinde yer alan Tufan mitoslarının temelde eril ve dişil ilkenin mücadelesini içerdiklerini söylemek gerekmektedir. Doğa ve kültür mücadelesinde iktidarı eline geçiren göksel hâkimiyetin doğaya karşı uyguladığı yok etme çabasını içermektedir. Kültürü kabul etmeyen insanın yok edilmekle karşı karşıya kalacağının bir anlatısıdır. Göksel iktidarın hışmından kurtulan insanların da kültür üreterek –gemi/sandık yaparak– hayatta kalabilmeleri de bu kaçınılmaz sonucu doğrulamaktadır. Ancak daha sembolik bir okumayla, insanın eril ilkenin hışmından dişil ilkenin rahmine sığınma çabası olduğunu söylememiz gerekir. Göksel babanın korkusundan Toprak Ana'ya sığınmak; kültürün aydınlığından doğanın gizemine tutunmaktır. Eril ilkeden kaçan insanın Toprak Ana'dan tamamen koparılmasıdır.

BÜYÜK MÜCADELE

“... dünyanın oluşum tarihiyle ve astronomiyle yakından ilgilenen eski uygarlıkların bize kalan belgelerinden bilebildiğimiz kadarıyla, tektanrılı dinler öncesinde, insanlık tarihi ya da dünyanın oluşumu, milyonlarca yılla ölçülüp değerlendirilirken, tektanrılı dinler, dünyanın başlangıcını ya da insanlık tarihini binlerce yıla indirmiştir. Çoktanrılı dinlerden tektanrılı dine geçerken insanoğlunun ufku milyonlarca yıldan binlerce yıla inerek daralmış; bakışı sığlaşmış, ölçüleri küçülmüştür. Ölçü kullanımındaki daralmayla ortaya çıkan temel ayrılık, çoktanrılı toplumların gökyüzü ile ilgili cesur araştırmaları göz önüne alındığında iyice ortaya çıkmaktadır. Tektanrılı dinler gökyüzünü daraltmış, onu kendi “hafsalasına” sığdırmaya çalışmıştır; onlarla birlikte yalnızca dünya değil evren de küçülmüş, “ebat” kaybına uğramıştır. Tektanrılı dinlerin ortaya çıkmasından sonraki zamanlarda da, gökbilim, her zaman için, dinin en güçlü ve en tehlikeli rakibi olmuş; dinlerin, dünya, evren ve yaratılış için söylediklerini yalancı çıkartan, din adamlarının yorumlarını çürüten gelişmeler, buluşlar karşısında hepinizin iyi bildiği gibi, gökbilimcilerle kilise arasındaki sonu çoğu kez trajik ölümlerle biten şiddetli çatışmalar yaşanmıştır...” (Mungan 2000,48). İÖ II. binyılda

Tevrat'la başlayan kutsal kitap geleneği, sonrasında iki büyük ürün daha vermiştir; İncil ve Kuran. Bu kutsal kitapların ortak noktalarından birisi, yaratılışla ilgili fazla bilgi vermemeleridir. Tevrat'ın aynı zamanda bir tarih kitabı niteliğinde olmasından ve bir kronoloji (soyağacı) takip etme özelliğinden yararlanan kilise güdümlü ortaçağ araştırmacıları yaptıkları çalışmalarda, Tevrat'taki bu kronolojiyi hesap etmişler ve ilk insan olma sıfatını taşıyan Adem'in günümüzden yaklaşık olarak 6000 yıl önce yaratıldığı sonucuna varmışlardır. Uzunca bir süre bu inanç tartışılmaksızın kabul edilmiş hatta bunu doğrulayacak kanıtlar aranmıştır. Ancak özellikle 17.yy'dan başlayarak yapılan araştırmalar, yok olmuş hayvan türlerini ortaya çıkarmalarının ötesinde, bu hayvanların yaşadıkları dönemde insan türünün olmaması ve insan elinden çıkmış herhangi bir aletin bulunamaması nedeniyle bazı şüpheler yaratmışlardır. Engizisyonlarıyla ünlü kilise, Tevrat'a ters düşen bu bulguların, bilim adamları tarafından ortaya konulmasına engel olmuştur. Darwin'in ortaya koyduğu Evrim Teorisi ve bu teorinin etkisiyle yoğunlaşan arkeolojik çalışmalar, Tevrat ve arkeolojik veriler arasındaki çelişkiyi ortaya çıkarmaya başlamış; hatta bilim adamları Tevrat'ın tersine dünyanın yaratılışı konusunda bazı doğal teoriler/görüşler önermeye başlamışlardır. Geldiğimiz noktada, bütün dünya açıkça görmektedir ki, dünya ve insan Tevrat'ın önerdiği 6000 yıldan çok daha önce-leri de vardı. Bilim dünyası yoğun çabalara rağmen, dünyanın başlangıçta nasıl olduğuunu çok tatmin edici bir biçimde açıklama getirmemekle beraber, bugün artık bilmekteyiz ki, çok genç bir gezegen olan Dünya'nın yaşı milyarlarla ifade edilmekte ve yine Tevrat'ta 6000 yıla sınırlanan insanlık tarihi de birkaç milyon yıla uzanmaktadır. Gün geçmiyor ki, arkeolog ve antropologlar insanın atasına ilişkin yeni bir veri bulmasınlar. Her gün gazete sayfalarında bu türden haberlere rastlamamız doğal bir hale geldi. Özellikle evrenin oluşumu temelinde uzaya taşan araştırmalar, insansız uzay araçlarıyla gezegenlerde bu gizi araştırmakta ve bu araştırmalara ilişkin

resimler, analizler ve yeni teoriler üretmektedir.

Kutsal kitaplar, oldukça kalabalık sayfalara sahip olmalarına rağmen, yaratılış hikâyesine çok az sayfa ayırmaktalar ve hatta bir kaç satırla olayı geçiştirmektedirler. İster Yunan kültürüne, ister Mezopotamya kültürlerine ve isterse de Türk mitolojisine bakın, yaratılış hakkında kesinlikle çok daha fazla ve detaylı anlatımlara rastlayacaksınız. Özellikle, mitolojisini daha iyi bildiğimiz kültürler bu konuda adeta aşama aşama ve her şeyin yaratılışı hakkında bilgi veren kaynaklar görünümündedirler. Kutsal kitaplar, yaratılış olayını Tanrıyla başlatırken, örneğin Yunan ve Mezopotamya kültürleri Tanrı'dan da öncesine giderler ve hatta Tanrıların nasıl yaratıldığını bile anlatacak kadar cömerttirler. Bu çalışmada da, bazılarını detaylı olarak incelemeye çalıştığımız bu mitoslar, o kültürlerin dini olarak kabul edilmekte ve arkeolojik verilere göre Tevrat'tan çok daha eskiye gitmektedirler (Tevrat'ın en eski kitap olması konusu da uzun tartışmalara konu olmuştur; Eco 1995). Çoktanrılı bir kültürel coğrafyada doğan Musevilerin kitabı olan Tevrat, adeta kendinden önceki dinsel yaratılış hikâyelerine bir sansür uygulamış ve her şeyi Tanrı'dan başlatarak, Tanrı'nın "ol" diyerek yarattığını ve insanın yaratılışını Tanrıya borçlu olduğunu vurgulamıştır.

İnsanın doğaya karşı verdiği mücadele sonucunda ortaya çıkmış olan bu dinler, bir süre sonra kendisinin de ortaya çıkışını sağlayan insanın meraklı çabalarını sınırlamaya, onları kayıtsız şartsız teslim olmaya zorlamıştır. Kutsal kitaplarda, insanın algılamasının zor olduğu, yaratılış şemaları bir kalemde geçilerek, anlaşılması daha kolay olan kısımları uzun uzun anlatılmaktadır. Çoktanrılı dinlerin tersine, bütün doğa olaylarını ve yaratılışın tamamını tek bir Tanrı'da toplayan kutsal dinler, yaratılışın ve insan için gizem taşıyan bazı doğa olaylarının araştırılmasından ve onların bilinir hale gelmesinden oldukça rahatsız oluyor görünmektedir. Özellikle, ortaçağ Avrupa'sında siyasi bir güç de taşıyan kilise bu konudaki araştırmaları engellemek için elinden geleni yapmış, araş-

tırmacılar acımasız cezalar vererek onları bu çabalarından vazgeçirmeye çalışmıştır. Dünyanın yuvarlak olduğunu bile söyleyebilmek oldukça uzun bir zamana ve birçok cana mal olmuştur. Birçok araştırmacının da söylediği gibi tektanrılı dinlerde, Tanrı antik dönemlerle kıyaslanınca Gök tanrı diyebileceğimiz bir rolde karşımıza çıkmaktadır. Ortaçağ Avrupa'sında deniz aşırı yolculuklar ve keşifleri engellemeye çalışan tektanrılı dinler bugün yoğunlaşan gökyüzü araştırmalarından da rahatsız görünmektedir. Biliyoruz ki, hâkimiyet mitolojik çağlarda Yer'den Gök'e yükselmiş ve böylelikle eril kutsalın eline geçmiştir.

Baştan bu yana, insanın kutsal olarak kabul ettiği ve Tanrılaştırdığı güçler, belirli bir bilinmezlik ve gizem taşıyan güçler olmuşlardır; bilinmezlik kutsalın gücüyle her zaman doğru orantılıdır: Bilinmezlik arttıkça Tanrı'nın gücü de bu oranda artmıştır; doğal olarak bilinmezlik azaldıkça kutsalın gücü de azalmaktadır. Bilinmezlerin bilinir hale gelmesi, insanın bu güçleri kontrol altında almasıyla sonuçlanmakta ve kutsalın insan üzerindeki gücü de azalmaktadır. Çünkü, insan her zaman ölüm pahasına bile olsa bilinmeyenleri merak etmiş, hiçbir güç onun araştırmasına engel olamamıştır. En eski dönemlerden bu yana insan, kendisi için bilinmeyi, korkulanı anlamaya çalışmış, onlara isim vermekle işe başlamış ve onların öykülerini anlamlandırmaya çalışmıştır. Özellikle kutsalın veya insanın gücünü aşan bazı doğüstü olayların kavranabilmesi için isim vermek, isim verilen nesnenin ve onunla kurulan ilişkinin, hem belirgin olması hem de kontrol altında tutulabilmesi için bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Nesnelerin kavranması, isimlendirilmesi, işlevi ile oluşan ilişkilerin farkındalığı, insanın nesneyi bilinç düzeyine getirmesiyle sonuçlanır. Bilinç, işlevini kavradığı ve ilişkisini kontrol altında tuttuğu, isimlendirdiği yani bilinç düzeyine getirdiği nesnelerin yanı sıra bilinç dışı durumları da beraberinde taşıyan bir organizasyona sahiptir. "Bilinçlilik sabit bir durum değildir; sürekli değişen, gelişen plastik bir yapı-

lanma gösterir. ‘İçerisi’, yani ruhsal içerik ve süreçler ile ‘dışarı’, yani dış gerçekliğin nesneleri ve dinamikleri arasında ayırım yapma yetisi, bilincin iç ve dış etmenlerin eylem alanı içinde olduğuna işaret eder, bilinçli kavrayışın dışında kalan iç etmenler, bilincin içinden doğduğu ‘bilinçdışın’nda kalan tasarımlar (imgeler) ve dinamiklerdir. Bilinç, bilinçdışı ile sürekli bir etkileşim için -dir... iç gerçekliğin dinamikleri, bilinçli anlama/kavrama çabamıza kendilerini hiçbir zaman bütünüyle teslim etmezler. Mitler bu iç dinamiklerin dış gerçekliğe yansıtılmasıyla (oluşmuş) ortak toplumsal ürünlerdir” (Saydam 1997, 39-43). Ruhsal içerikte yer alan kavranamaz, hâkim olunamaz soyut ürünlerin dış gerçeklikte yer alan somuta yansıtılması mitleri oluşturmuştur. Mitler, insanın karşı karşıya kaldığı, tam olarak algılayamadığı ve kontrol edemediği bazı ruhsal, soyut ve düşünsel ürünlerin, bilinç düzeyinde kavrayabildiği dış dünyanın, somut gerçeklikleriyle ifade edilmesinin ürünleridir. İnsan bilinci sayesinde, algılayamadığı nesneler ve olaylar üzerinde kontrol kurmayı başarak, onlarla ilişki kurmanın yolunu bulmuştur. İnsan bilincini en çok zorlayan nokta, evrende hiçbir şey yokken hatta evren bile yokken evrenin yaratılışının başlamasından insanın yaratılmasına kadar geçen sürecin anlaşılabilme çabası olduğu söylenebilir. Bu süreç, bugünkü bilgilerle bile anlaşılması kolay olmayan bir dönemi kapsarken, evren hakkında çok daha sınırlı bilgilere sahip olunan tarih öncesi zamanları anlamlandırmanın veya somutlaştırmanın ne kadar zor olduğunu tahmin etmek bile mümkün değildir; buna rağmen bu zorluk insanı, nesneleri ve olayları isimlendirme ve kavrama çabasından alıkoyamamıştır. Yunan mitolojisi gibi yazılı belgelerin bulunduğu kültürlerde bu konuların tüm detayları ile ele alındıkları görülmektedir. Soyutun somutlaştırılması veya bilinçdışının bilince ulaştırılması olarak tanımlayabileceğimiz bu çaba, bilinçli benliğin oluşmasıyla ortaya çıkan bilincin ürünleridir. Mitolojiyi yaratan ve kendi yarattığı mitolojinin bir parçası olan insanın, nasıl ve niçin yaratıldığına ilişkin mito-

lojik cevapları kendisini de tatmin etmemiş olmalı ki, bu tatminsizlik mitolojinin de sabit kalmamasına sürekli değişmesine ve yeni mitoslar yaratmasına neden olmaktadır.

İnsanın, özellikle kutsalla ilişkisinde yarattığı mitoslara bir son verme hamlesi gibi görünen kutsal/evrensel dinler, bu bilme ihtiyacına da nokta koyma eğilimindedirler. İnsanın yeni mitoslar yaratması yeni kutsallar yaratması anlamına gelir ki, bu, insanlığın Tanrısal varlıkların sonsuzluğunu da yok edebilecek bir güçtür. Özellikle de 19.yy'da tüm bilim dünyasını derinden etkileyen ve din kurumlarını oldukça kaygılandıran Darwin'in Evrim Teorisi, bilim dünyası ile kutsal dinlerin ilişkilerini bir hayli gerginleştirmiştir. Geçtiğimiz yüzyıla kadar yapılan çalışmalar göstermiştir ki, yaratılış aşamasının ilk basamaklarının anlaşılması için dünyada yapılacak çalışmalar sonuçsuz kalacaktır. 1969 yılında gerçekleştirilen Ay'a yolculuk insanın gözünü, güneş sisteminin en genç gezegenlerinden birisi olan Dünya'dan, gökyüzündeki diğer yıldızlar ve gezegenlere ve hatta başka galaksilere çevirmesine neden olmuş, çok daha yaşlı olan gezegenlerde yaşam belirtileri aramaya başlamıştır. Bilinmeyenleri ve bilinmesi/algılanması güç olan süreçleri tartışmaya kapatan kutsal dinler, kendi gizemlerini açığa vuracak, bilince ulaştırabilecek olan bu çalışmalara karşı net tavırlar sergilemiştir. Mungan'ın dikkat çektiği gibi, Tevrat ve benzeri kutsal kitaplardaki "sınırlama" altında insanın bilinç düzeyine getirilen bir sınırlama olarak algılanmalıdır. Tevrat'ın, kitabın başında hiçbir şekilde bilinç düzeyine ulaştırılamayacak olan bir Yaratılış öyküsü anlatarak, ilk insan olarak tanımladığı ve kendi iç hesaplamasına göre sadece 6000 yıl önce yaşamış olan Adem'le insanlığın tarihini başlatması, kendinden önceki çoktanrılı dinlerin ürünleri olan yaratılış mitoslarından pek de hoşnut olmadığını ve insanların bu süreci algılamasını istemediği sonucunu çıkarmamıza neden olmaktadır. Çünkü, yukarıda da anlattığımız gibi, Adem'den çok daha önce insan soyunun yaşadığına ilişkin hiçbir gücün yadsıyamayacağı somut veriler bulun-

maktadır. Bu arkeolojik veriler, insanın ilk yaratılıştan binlerce, hatta milyonlarca yıl sonra bugünkü uygarlıkla sonuçlanacak adımları attığını göstermektedir. Bugün artık çok net bir biçimde biliyoruz ki, 6000 yıl önce Mezopotamya’da yazı yazabilen, ticaret yapan, tarımsal faaliyetlerin ötesinde üretime geçmiş, organize olmuş ve kentleşmiş insan örnekleri yaşarken; Anadolu’da da madenleri işlemeyi öğrenmiş, büyük köylerde yaşayan, üstelik de sayıları sadece birkaç değil on binlerle ifade edilen insan toplulukları yaşamaktaydı. İnsandaki bu bilme çabası sonucunda ortaya çıkan kutsal kitaplarla çelişkili bu arkeolojik veriler, kutsal kitapların bu konuları sansürlemesinin daha iyi anlaşılmasına neden olmaktadır. İnsanın bilme isteği sonucundaki bu çalışmalar içerisinde, özellikle göklere yönelik araştırmalar öteden beri göklerde yaşadığına inanılan Tanrıları daha da çok rahatsız ediyor olmalıdır. Bu rahatsızlık Tevrat’ta anlatılan “Babil Kulesi” mitinde kendisini açıkça göstermektedir. İnsanların, Tanrı’ya karşı ortak bir başkaldırısı olarak algılanabilecek yüksek bir kule yapma çabası, kule yükseldikçe Tanrı’yı rahatsız/tedirgin etmeye başlamış ve bir süre sonra Tanrı’nın insanları bu organizasyondan uzaklaştırmak için o ana kadar ortak olan konuşma dillerini farklılaştırmasıyla kule inşaatı sona ermiştir. Bu mitosa benzer bir biçimde, ortak dil (bilim) geliştirmiş olan insan, bugün de gözünü Tanrı’nın tahtının bulunduğu gökyüzüne dikmiş, bilinmeyenleri bilinir hale getirme çabası içerisinde yoluna devam etmektedir. Tanrı’nın, insanın bilinmezleri bilme çabasından başlangıçtan bu yana rahatsız olduğunun en açık örneğini yine Tevrat’ın kendisinden bulmaktayız: insanın her şeyi bilmesini istemeyen Tanrı, bilinmezlik meyvesinin yenmesini yasaklamış olmasına rağmen Adem ve Havva’nın yılanın da teşvikiyle bilinmeyenleri bilmek istemeleri, yani meyveyi yemeleri insanın o güne kadar oturduğu cennetten kovulmasına ve daha birçok cezayı beraberinde taşımasına neden olmuştur. Her şeyi bilmenin Tanrısal bir vasıf olduğu kutsal sistem içerisinde insanın her şeyi bilmesi,

Tanrıların çoğalmasına, insanın Tanrılaşmasına neden olur ki, bu durum tektanrılı dinlerin özüne aykırıdır.

Yüksekte olmak, yükselmek, yükseğe çıkmak, yüksekte bakmak, gözü yükseklerde olmak gibi günlük yaşamımızda bolca kullandığımız ifadelerin her biri hiyerarşik bir göstergedir. Her ne kadar Tanrı'nın gökyüzünde yaşadığına ilişkin kutsal kitaplarda belirgin bir atıf olmasa da kitapların bütününden gökyüzünde, bulutların ötesinde ikamet ettiğine ilişkin bir kanı oluşmaktadır. İnsandaki sonsuz bilme ve yaratma isteği Tanrıya doğru bir yükselmeyi gerektirmektedir ki, Tanrısal güce sahip olma isteği taşıyan bu çaba, kutsal dinler tarafından affedilmez bir hata olarak nitelendirilip şiddetle yasaklanmıştır. İnsanlık, teknoloji ve bilim gibi terminolojilerle ifade ettiği araçlar yardımıyla Tanrı'nın tahtına yaklaşabilmek, hatta bu tahta sahip olabilmek için giderek gökyüzünde daha da yükselmektedir.

TAŞLAR YERİNE OTURUYOR

Toplumsal bilinçdışı ürünleri olarak tanımladığımız ve yukarıda detaylı olarak anlattığımız bütün mitosların ortak paydası olarak gösterebileceğimiz şeylerin başında iktidar sorunu gelmektedir. Özellikle yaratılış mitoslarında iktidar meselesi temel bir sorun olarak işlenmektedir. Bütün kültürlerin yaratılış mitoslarında özellikle de kuşaklar arasında yaşanan iktidar mücadeleleri bir yandan yaratılışın devam etmesine neden olmaktadır diğ er yandan ortaya çıkan oluşumun kendisini de iktidar temelinde inşa etmektedir. Başlangıçta Tanrılar tahtının paylaşılması olarak sadece bir kaç Tanrısal varlık biçiminde ortaya konulan iktidar mücadelesi, giderek yayılmış pek çok farklı alanda kendisini göstermeye başlamıştır. Temelde iki eril varlığın tahtta oturmak için verdiği savaş giderek diş il ve eril varlıklar arasına sıçramış, insanın yaratılması ile Tanrılar ve insanlar arasında devam etmiş ve nihayetinde kadın ve erkek cinsleri ile uygarlık ve doğ a arasında kendisine bitmeyecek yeni kaynaklar bulmuştur.

Bu mitosların toplumlar tarafından üretildiğı ve onların bilinçdış ını yansıttığı bilgisini yerine doğru koyarsak, bu mitoslarda anlatılanların onları yaratan halkların düşünsel ürünleri olarak kabul edebiliriz. İnsanların bilme ve bilince geçirme

isteklerinden kaynaklanan bu mitoslar, yaratıldıkları toplumların bilinçdışında bulunan sembollerin ortaya konulduğu ürünler olmuşlardır. İnsanların hâlâ kafalarını meşgul eden soruların bir cevabı olarak okuyabileceğimiz mitoslar, gerçekte insanın iktidar karşısında güçlenmek ve iktidarı ele geçirmek isteklerinden kaynaklanmaktadır. Kendisinin ve evrenin nasıl yaratıldığını bilmeyen insan, kendisinden daha güçlü varlıklar karşısında kendisini daha korunmasız ve zayıf hissetmiştir. İnsan bilgi sahibi olduğu şeylerin karşısında daha güçlü durmuş, onunla baş etmenin yollarını her zaman bulmuştur. Nietzsche ve Foucault gibi iktidar filozofları tarafından da ortaya konulan bu gerçeklik, insanın yaratılıştan bu yana en büyük silahı olmuştur. Tanrı karşısında kendilerini aciz durumdan kurtarmak isteyen Adem ve Havva'nın "bilinmezleri bilme ağacı" olarak tanımlanan ağacın meyvelerinden, yasaklanmış olmasına rağmen, yemeleri ile başlayan bu süreç bugün yaratıcının tahtını tehdit eder hale gelmiştir. İktidarın olmazsa olmaz koşulu olarak kabul edilen ve bilince getirme, somutlaştırma şeklinde basitçe ifade edilen bilginin, olmazsa olmaz koşulu ise ad verme ve dile getirmektir. Tanrı'nın dünyayı yarattıktan sonra (onların) efendisi olarak Adem'i atamış olmasıyla başlayan süreçte, Adem iktidar olmanın en temel kuralını uygulamaya koymuş ve ilkin Tanrı'nın yarattığı bu şeylere isim vermiş ve onları bilinir hale getirmiştir. İnsanın başa çıkmaya çalıştığı şeylere ad vermeyle başlayan hâkimiyeti onun en önemli koruyucu zırhını oluşturmaktadır; çünkü ad vermek, bilmek ve kontrol altına almak için temel koşuldur. Ad vermek ise bizi doğrudan dile ulaştırır; dil olmaksızın ad vermek de bilmek de bilgiyi taşımak da mümkün olmaz. Dil, bilinçdışı ile doğrudan ilişkilidir. Dil bilinçdışının yaratıcısıdır, ortaya çıkarıcısıdır. Lacan dil ile bilinçdışı arasındaki ilişkiyi bu şekilde formüle eder. Ona göre dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir kurum olmaktan öte özellikler taşımaktadır. İnsan öznesi dili edindiğinde, kendisini ondan önce var olan bir sembolik düzenin

içinde bulur. Kendisini bu sistemin içine yerleştirmekle libidosunu da bu düzenin sistemli baskılarına teslim etmektedir. Böylelikle insan, kendi içsel ve özgür enerjilerinin işleme tabii tutulmasına ve organize edilmesine izin vermiş olur. Lacan'a göre, bilinçdışı kaotik bir bölge olmanın ötesinde bir gösterimleme (anamlama) şebekesidir. Ancak, bilinçdışına dilin oluşturduğu bir programlama sayesinde ulaşabilmek mümkündür. İnsan, bilinçdışında taşıdığı soyut kaygı ve korkuları dilin izin verdiği ölçüde ve dilin gerçekleştirdiği formatlar yoluyla somutlaştırabilir. Yalnız burada gündelik yaşamdaki korku ve kaygılarımızın ifadesini sağlayan dilin, bizi doğrudan dolaysız bir biçimde bilinçdışına götürdüğünü kastetmiyorum. Aksine günlük kullanım biçiminde gösteren (kelimeler) ve gösterilen (kelimenin karşıladığı nesne, düşünce yapısı) arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi ancak dil içerisindeki diğer ilişkilerin (gösteren ve gösterilen arasındaki) dolayımından geçerek asıl anlamına ulaşabilmektedir.

Binlerce yıl öncesinden itibaren sözlü geleneğin ürünleri olarak seyahate başlayan mitler, İÖ I. binyılda, Homeros ve Hesiodos gibi antik dönem yazar ve ozanları tarafından kaleme alınmış ve yazılı ürünler haline getirilmiştir. İster yazılı ister sözlü ürünler olsun, mitler; dil tarafından yaratılmış, dilin izin verdiği ölçüde şekillenmiş ürünlerdir. Dil, Lacan'a göre, içerisinde kültürün, yasakların ve yasaların taşındığı bir araçtır; ancak bilinçli bir söylemde olduğu gibi bilinçdışı söylemlerde de başka şeyler anlatmaktadır. İnsandaki eğretileme yeteneği, sözcüklerin pek çok anlama gelmesine yol açmakta ve somut anlamlarının dışında başka anlamlar da taşımaktadır. Özellikle bilinçdışının söyleme dökülmesi örtük ve zor anlaşılır biçimde olmakta ya da ifade edilenden farklı anlamlar taşımaktadır (Sarup 1997). Lacan'ın vurguladığı dilin bu özelliğinden yararlanmak bilinçdışı ürünlerin daha iyi anlaşılması için gerekli görünmektedir. Bu çalışmada da belirtildiği üzere, Apollon ve Defne (Daphne) aşkını anlatan mitos, Apollon ve Defne'nin temsil ettiği Işık ve Tankızıllığı imge-

leriyle değerlendirildiğinde, basit bir aşk hikâyesinden uzaklaşarak evrenin gündüz ve gece oluşumlarını açıklayan bir fizik yasası gibi açıklanabilmektedir. Bunun ötesinde, aynı hikâye biraz daha derinlemesine okunduğunda, Apollon'un aydınlatma, ışık ve bilinç gibi anlamları, Defne'nin aydınlıktan ziyade karanlığa yakın olması özelliği ile geceye benzerliği dikkate alındığında, baştan itibaren ifade etmeye çalıştığımız, doğa-kültür, eril-dişil, karanlık-aydınlık olarak iki temel gücün çatışmasını ifade edebilmektedir. Burada özellikle bilinçdışı ürünlerin oluşturduğu bir ve kesin anlamlar olmadığını söylemek mümkündür. Buna rağmen dilin zihinsel düşünce süreçlerini sınırlamasının yanı sıra bu tür eğretilmeler yardımıyla da farklı açılımlar getirmek gibi bir işleve sahip olduğunu söylemeliyiz. Ancak Nietzsche, Foucault ve Derrida gibi birçok düşünürün de ifade ettiği gibi; bu türden yazınsal ürünlerin sahip oldukları anlamlara ulaşabilmek için şifrelerinin çözülmesi gerekmektedir (Sarup 1997; 74-75).

Aynı şekilde karganın siyah olan renginin, -gecenin karanlığını, bilinçdışının koyuluğunu ve dişil ilkenin korkulan derinliğini sembolize etmesinden yararlanarak- sevilmemesinin en önemli nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle de Apollon tarafından lanetlenmesi ve siyah bir kuş haline getirilmesi son söylediğimiz okumayı güçlendirir görmektedir. Apollon her zaman karanlığa, bilinçdışına, dişil ilkeye, doğaya karşı mücadele eden, kültür, ışık, aydınlanma, bilinç gibi eril ilkeye ait özellikleri temsil etmektedir. Bu durumda, yukarıda Lacan'ın da söylediği gibi, Apollon mitosları bu tür anlamlandırmalar yardımıyla değerlendirildiğinde başka anlamlar içeren "gerçekler" biçimine dönüşecektir.

Bu konudaki diğer örneği Fromm'dan verebiliriz: Fromm, benzer bir yöntemle hepimizin çocukluğumuzdan bu yana bildiğimiz Kırmızı Başlıklı Kız masalının gerçekte ne anlattığını sembollerle ifade etmektedir. O'na göre, kırmızı başlıklı kız âdet görmeye başlayan bir genç kızı temsil ederken, annesinin verdiği öğütler kızın bekaretini koruması yönünde olup,

genç kızlar için en büyük tehlikeyi oluşturan kışkırtılmış cinselliğe sahip erkeği ise kurt sembolize etmektedir. “Başlıca figürleri üç farklı kuşağın kadınları, yani nine, anne ve küçük kız olan ‘Kırmızı Başlıklı Kız’, kadın ile erkek arasındaki çatışmanın sergilendiği bir masaldır. Erkek tiplmesi olarak, hiçbir ağırlığı olmayan baba biçimiyle anlatılan avcı, masalda önemli bir yer tutmaz. Erkeklerden nefret eden kadınların zaferiyle biten bu masal, mücadeleden erkeklerin galibiyet ile ayrıldığı Oidipus mitosunun da karşıtıdır” (Fromm 1997; 305.)

Hemen hepimizin masal kitaplarından okuduğu ve sonraki kuşaklara aktardığı, görünüşte basit bir masal olan “Kırmızı Başlıklı Kız”ın bu kadar popüler olmasının nedenlerinden birisi, içerdiği derin anlam olmalıdır. Bu durumda Lacan’a hak vermemek de mümkün değildir; “nitekim, küçücük bir çocuk hiç farkına varmadan bir daha kolay kolay silinmeyecek bir biçimde o dil ile damgalanıp şekillendirilir” (Sarup 1997; 23).

Kırmızı Başlıklı Kız gibi, genç kızların kendilerini erkeklerle karşı korumalarını öğütleyen bir kaç masal dışında kadınların toplumsal bilinçdışını yansıtan ürünler bulmak neredeyse mümkün değildir. Bu masalı da tam olarak bir dişil bilinçdışı olarak değerlendirmek yanlış olur; çünkü, masalın içeriği veya ana fikri olan “namusunu koruma” düşüncesi gerçekte, erkek egemen toplumun kadınlar üzerinde kurduğu baskı yöntemlerinden sadece birisidir ve genelde kadınların da erkeklerden kendilerini korumak için kullandıkları en büyük silahlardan birisi olarak algıladıkları bir yöntemdir. Oysa ki, bu tamamen erkeklerin kadınlar için öngördükleri bir davranış biçimidir. Buraya kadar incelemeye ve yorumlamaya çalıştığımız mitosların istisnasız tümü erkek egemen toplumlar tarafından ve dişil ilkeye karşı üretilen anlatılardır. Burada “dişil ilke” kavramının sadece kadını temsil etmediğini, doğayı, karanlığı ve bilinçdışını temsil ettiğini tekrar vurgulamak gerekiyor. Kendisini uygarlık ve kültürün yaratıcısı

olarak tanımlarken, dişil ilkeyi doğa ve bilinçdişi ile sembolleştiren eril ilkenin verdiği m¼cadele, dişil ilkenin yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya gelmesine de neden olmuştur ki, dolayısıyla da kendi varlığını da tehdit eder hale gelmiştir. Eril ilkenin en b¼y¼k çelişkisi olarak g¼r¼len bu ikilem insan soyunu yeni arayışlara itmektedir. Peki, nedir bu eril ve dişil ilke m¼cadelesi? Bu iki temel g¼ç neden kıyasıya bir m¼cadele içindedir? Kısaca açıklamaya çalışalım.

Elimizdeki ilk insansı fosiller bizi yaklaşık olarak 2 milyon yıl ¼ncesine kadar g¼t¼rmektedir. Bu fosiller hem fiziksel hem de zihinsel olarak bug¼nk¼ insan modelinden bir hayli uzaktır; yani insana benzeyen primatlardır. İnsan, doğaya g¼zlerini diğer canlılara karşı daha dezavantajlı olarak açmıştır; hatta insanı doğanın en zayıf yaratıklarından birisi olarak g¼stermek yanıltıcı olmaz kanısındayım. Yunan yaratılış ¼yk¼s¼n¼ tekrar hatırlarsak, insanı yaratma yetkisinin verildiği Prometheus ve kardeşi aptal Epimetheus tarafından doğanın en ¼nemli ve en g¼zel ¼zelliklerinin hayvana verildiği ve insana verilecek fazla bir şey kalmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu durum insanın yaratıcısı rol¼nde olan Prometheus'un canını sıkar ve Tanrısal g¼r¼nt¼den başka insana verebilecek bir ¼zellik bulamaz. İnsan kuşlar gibi uamaz, k¼rkleri yoktur soğuktan korunamaz, kedigiller kadar hızlı koşamaz, asalaklar gibi bedavadan beslenme şansı da yoktur (Tevrat'ta bu şansın Adem ile Havva tarafından bilinmezleri bilme meyvesinden yedikleri için kaybedildiği açıklanmaktadır); ama t¼m canlılardan farklı olarak Tanrısal bir g¼r¼n¼me sahiptir. İnsanı diğer canlılardan farklı ve ¼zel kılan en ¼nemli ¼zellik ise alet yapabilme yeteneğidir. İşte bu yetenek, insanı diğer canlılara karşı d¼řt¼ę¼ dezavantajlardan kurtaracak ve uzun yıllar sonra doğanın efendisi yapacak bir ¼zellik olarak dikkati çekmektedir.

Nitekim, insan milyon yıldan daha fazla geçen s¼re içinde ayakta kalmayı başarabildiyse, bu ¼zellięini kullanmaya borçludur. Bir kaç y¼z bin yıl ¼ncesine dayanan insanın alet

yapma serüveni diğer canlılar ve doğayla insanın yollarının daha çabuk ayrılmasına neden olan gelişmeleri de başlatmıştır. İnsan alet yapmaya başladıktan sonra önceki yaşadığı gelişimi çok hızlı bir biçimde yaşamaya başlamıştır. İnsanın alet yapmaya başlaması, insanla doğanın ilişkisini hemen bozmasa da insanın doğadan ayrışması ve ona zarar vermesinin başlangıcını oluşturmuştur. Alet yapmaya başlayan insan, uzunca bir süre, doğanın kendisine verdikleri ile yetinmeye çalışmış, doğanın sunmadıklarını yaptığı aletlerle elde etmeyi başarmıştır. Ancak insan nüfusunun az olması ve gerekenden fazlasını istememesi, insanın yine de doğadan ayrılmamasını sağlamıştır. İnsanın sığınaklardan sıkılıp ilk olarak barınak yapmaya başlaması, yaklaşık 35-30 binyıl öncesine rastlamaktadır (Arsebük 1996). İlk bitkileri ve hayvanları evcilleştirip yerleşik düzene geçmesi ise çok uzun sürmemiştir. Özellikle başlangıçtan bu yana geçen milyonlarca yılı dikkate alınca son anlattığımız gelişmelerin bir kaç on bin yıl içerisinde gerçekleşmiş olması, gelişmenin hızını göstermesi bakımından önemlidir. On binli yılların sonlarında (İÖ.13 000-10 000) yaşanan gelişmeler ise sonun başlangıcı olmaya aday gelişmelerdir; bu süreç içerisinde insanoğlu kendi temel ihtiyaçlarını (hayvansal ya da bitkisel gıdayı) kendisi üretebilecek duruma ulaşmış ve belki de en önemlisi yerleşik düzene geçmiştir. Yerleşik düzene geçilmesini, insanlık tarihinin kaderini etkileyen adımlardan birisi olarak değerlendirmek gerekir. Yerleşik düzene geçmek insanlık tarihinde bir motor görevi yapmış ve gelişmeleri eskisine nazaran oldukça hızlandırmıştır; çünkü antropologların saptamalarına göre, yerleşik düzene geçiş nüfusun hızla çoğalmasına neden olmuştur. Nüfusun hızla çoğalması ise evcilleştirilen bitki ve hayvan türlerinden alınan ürünlerin daha fazlasına ihtiyaç duyulmasını sağlamıştır. Nüfus artışından kaynaklanan bu ihtiyaç üretimi artıracak teknolojik gelişmelerin ateşleyicisi olarak kendisini hissettirmiştir. Ürün elde edecek teknolojinin gelişmesi de yine insanlık tarihine nüfus artışı olarak geri dönmüş-

tür (Harris 1994). Bu birbirlerini ateşleyen mekanizmaların oluşturduğu devinim teknolojinin kısa sürede gelişmesine neden olmuş ve tarımdan başka üretim kanallarına olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Farklı iş kollarının ortaya çıkması, bu iş kaynaklarına paralel olarak farklı zanaat gruplarının ve uzmanlıkların da var olmaları için yeterli olmuştur. Bu durum artı ürünün ve ticaretin yolunu açmış ve başlangıçta takas yoluyla sonraları ise para kanalıyla ticaretin başlamasına ve insan toplulukları arasındaki ilişkilerin artmasına yol açmıştır. Bütün bu gelişmeler insan ile doğa arasındaki ilişkilerin gideerek bozulmasına ve insanların doğadan uzaklaşmasına bir neden olarak gösterilebilir. İnsan grupları arasındaki bu organizasyon ve gelişmeler tabii ki, siyasal alana da yansımıştır; ancak insanlık tarihinin tamamının bir analizini yapmak niyetinde değilim. Yukarıda anlattığımız bütün bu gelişmeler insanları her geçen gün eril ilkeye yani akıla biraz daha yaklaştırmış ve başlangıçtan beri gerçekleşen dışıl ilkeden uzaklaşma kendisini iyice hissettirmeye başlamıştır. Özellikle de artan nüfus ve dolayısıyla ihtiyaç duyulan daha fazla besin insan ve doğa arasındaki ilişkinin bozulmasının en başlıca nedenlerinden birisi olarak gösterilmektedir. Yerleşik düzene geçişten itibaren artmaya başlayan insan nüfusu çevreyi tehdit etmekte gecikmemiş ve büyük tahribatlara neden olmuştur. Bu gelişmeler her kültür ve toplum için geçerli olan evrensel gelişmeler değildir; Darwin'in Evrim Teorisi'nden etkilenen sosyal bilimler yakın zamana kadar kültürel ve sosyal alana da "ilkelden" "gelişmişe" doğru tek hatlı çizgisel bir gelişme/evrim olduğuna inanmış olsalar da bugün artık, bu tür evrensel bir sosyal evrimin olmadığını net olarak söyleyebiliriz; aksi takdirde hâlâ avcı-toplayıcı gruplar halinde yaşayan Avustralyalı ve Afrikalı kabileleri açıklamak zor olurdu. Yine antropologların yaptığı çalışmalarda, küçük gruplar halinde yaşayan avcı-toplayıcı kabilelerin nüfus artışı kontrol edememesi halinde çevredeki doğayı tahrip etmeye başladıkları ve bir süre sonra da bütünüyle yok ettikleri gerçeğini or-

taya koymaktadır. Oysa ki, nüfus artışını kontrol eden kabileler doğanın kendisini yenilemesi özelliğinden yararlanarak, çok uzunca bir süre doğanın kendilerine verdikleri besinler yardımıyla yaşamlarını devam ettirebilme şansına sahiptirler. Bu şans onlara çevreleri ile daha barışık bir hayat ve belki de doğanın kendisini yenileme fırsatı bulması ile paralel, daha kolay besin olarak yansımaktadır (Harris 1994).

Benzer bir gelişim ortaçağ Avrupa'sı içinde geçerlidir; ortaçağın feodal yapısından büyük kentlere geçiş ve hemen arkasından yaşanan Rönesans ve daha sonrası için söz konusu olan Sanayi Devrimi de insanın doğadan kopmasını hızlandıran koşullar olarak kabul edilebilirler. Bu gelişmelerin arkasından geldiğimiz noktaya da bakarak gelecek için kehanetlerde de bulunmak mümkündür. Çoğalan nüfus, gelişen teknoloji insanı doğadan en uzak olduğu noktaya itmiş, bunun sonucunda ihtiyaç duyulan yeni enerji kaynakları ve göç edecek yeni yerleşim birimleri gökyüzünde araştırılmaya başlanmış ve ne yazık ki, gökyüzünün de kirletilmesi söz konusu olmuştur.

Kültür ve uygarlığın bu kısa öyküsünde insanı suçlu gösteren bir söylem kullanılsa da tam olarak kastedilen şey bu değildi. İnsan başlangıçta, sadece yaşamını ve türünü devam ettirmek ve zayıflığını kapatmak için mücadele etmiştir ve de etmek zorundadır. Önceleri sadece yaşamını devam ettirmek amacıyla başladığı bu mücadele giderek daha rahat bir yaşam ve daha uzun bir ömür arzusuyla kendi yaşamını bile tehlikeye atan bir hareket olmuştur.

İnsanın doğayla ve dişil ilkeyle ilişkisinin bozulması, yerleşik düzene geçilmesiyle başlamıştır. Yerleşik düzenin nüfus artışı ve çevreyi tüketmesiyle başlayan doğa tahribatı, kadının işgücünün azalarak ikincil duruma düşmesiyle de paralellik göstermektedir ki, bu da feminist araştırmacıların ataerkil sistemin göstergesi olarak kabul edilmesine neden olmaktadır (Ehrenberg 1989). "Antropologlar, günümüz toplumlarında, tıpkı sabanın kullanılmadığı bahçecilik ile kadınların önemli

rolü ve bunun sonucu olarak yüksek statüsü arasında sıkı bir bağ bulunması gibi, saban tarımı ile babasoyluluk ve ataerkil arazi mülkiyeti arasında çok önemli bir ilinti olduğunu ortaya koymuşlardır... Paleolitik ve mezolitik dönem gezici (avcı-toplayıcı) toplumlarında, kadınların yiyeceğin esas bölümünü elde ediyor olmalarının getirdiği yüksek bir değer vardır. Bu durum, neolitik dönemin ilk evrelerinde, yani bahçe tarımının egemen olduğu dönemde de devam ediyor ancak, daha sonra, hayvancılığın gelişmesi ve saban tarımı ile birlikte erkekler giderek saban tarımında ve hayvancılıkta egemen oluyorlar ve yiyecek üretiminde de çiftçilik ön plana çıkıyor. Kadınların yiyecek üretimindeki rollerinin azalması, bizatihi statülerinin düşmesine yol açıyor.” (Berktaş 1996;41-44.) Kadınların ve doğanın maruz kaldığı bu uygulama bir yandan eril uygarlığın yükselmesine neden olurken diğer yandan dişil ögenin tahribine yol açmıştır.

Kutsal kitapla başlayan, antik Yunan felsefesi ve ortaçağ despotizmi ile de desteklenen eril=akıl ve doğa=kadın teorileri de bu uygulamanın yaşam alanını oluşturmuşlardır. Erkek tarafından keşfedilen yazının bütün ürünleri (hemen hepsi erkekler tarafından üretilmişlerdir) kadının doğa gibi değişmez, bedensel bir varlık olduğu fikrini işlemişler ve bu alanda hem erkekler hem de kadınlar için bir öngörünün oluşmasına neden olmuşlardır. Kadınların ruh ve akıl gibi ulvi özelliklerden yoksun olduğunu veya erkeklere göre daha sınırlı olduklarını iddia eden eril literatür, kendisini hâlâ güçlü bir biçimde hissettirmektedir. Özellikle toplum tarafından belirlenen cinsiyet rollerinin oluşumunda önemli bir rol oynayan bu düşünceler, kutsal kitaplar gibi değiştirilmesi çok güç olan ve toplumsal olarak karşı çıkılmasına izin verilmeyen metinlerle de sabitlenmiştir. Mitoslar gibi toplumsal bilinçdışı ürünlerin beraberrinde taşıdıkları bu kültürel oluşumlar geleceğe de yön vermekte etkili olmaktadır. Bu çalışmada da, doğa-kadın, erkek-akıl gibi karşıt kavramları çok sık kullandık ve bu noktada, yanlış anlamaları önlemek için bazı toparlamalar yapma

zorunluluğu ortaya çıktı. G.Lloyd'un "Erkek Akıl" adlı başarılı çalışmasında toplu halde gördüğümüz bu eril söylemler, bazı feministlerce bile yanlış algılanmaktadır. Erkeğin akla kadının bedene yaklaştırıldığı bu tür söylemler, yazıyı ve kültürü icat eden erkekler tarafından üretilmişlerdir. Binlerce yıldır süren bu benzetmeler, sanki bir doğruluğu ifade eder gibi hemen her çalışmada görülmektedir. Kadın ve doğa arasında bazı benzerliklerin olduğu doğrudur ama bu benzerlikler hem kadın hem de doğanın kutsallaştırılmasını gerektiren benzerliklerdir ve böyle bir çağrışım asla kadını akıldan uzaklaştırmaz. İleride detaylıca söz edeceğimiz gibi kadın ve erkek arasında elbette bir fark vardır; ancak bu fark bir taraftaki aklın fazlalığından ya da diğer taraftakinin eksikliğinden kaynaklanan bir fark değil, yaşam karşısında bir kavrayış, bir duruş farkıdır.

Eril yazın sisteminin oluşturduğu ve kadını her zaman ikincil duruma iten cinsiyet anlayışından kurtulmak için önce bu sistemin dışında var olmak gerekmektedir. Eril iktidar sistemi içerisinde kadının üst statülerde yer alması, kadın açısından hiçbir şeyi değiştirmeyeceği gibi, eril iktidar araçlarının yeniden üretilmesini sağlamak gibi her zaman eril hanesine yazılan bir fayda getirir ancak. Daha da ileri gidersek, kadının bu yolla biraz daha erilleşmesine neden olacağını söyleyebiliriz. Aldatıcı bir biçimde pek çok insan Yunan panteonuna (aynı şekilde Sümer, Hitit, Babil gibi kültürlerin panteonlarına da bakabilirsiniz) bakarak adeta Tanrı ve Tanrıçalar arasında bir eşitlik olduğunu görseler de bu gerçekte bir yanılsamadan öteye gitmemektedir. Yunan panteonunda yer alan Tanrıçalar –özellikle de Athena gibi önem taşıyan Tanrıçalar– eril iktidarın dişil yönlerini temsil ederler. Örneğin Athena gibi bir Tanrıça, Zeus'un başından doğması nedeni ile akıl ve savaş Tanrısı gibi erilin kendine atfettiği özellikleri doğumunda kazanarak dişil öğeden uzak bir görünümündedir. O dişil değil eril öğenin temsilcisidir; erilleşmiştir; savaşma ve akıl gücünü erilin iktidarını sağlamlaştırmak, korumak ve ye-

niden üretmek için kullanır. Daha temelde bile bakıldığında, erillerin en güçlüsünün hükmettiği bir pantheonda bir ya da birkaç Tanrıçanın yer alması hiçbir şey ifade etmez. Bu Tanrıçalar nihayetinde kendilerinden daha güçlü olan eril iktidara bağımlıdırlar ve onun izin verdiği ölçüde hareket edebilirler. Eril iktidarında dişilin biraz daha yüksek bir mevki ya da statüye sahip olması dişili ikincil olmaktan kurtaramaz. Üstelik erilin silahları ile yapılacak bir savaş asla dişilin lehine sonuçlanmaz; çünkü onun statüsü eril tarafından çok net bir biçimde sabitlenmiştir. Dişil olanın, erilin kurallarını koyduğu ve silahlarını belirlediği bir savaşta erile yaklaşımdan (erileşmekten) öteye gitmesi mümkün değildir. Örneğin Athena, elinde kalkan ve mızrağı, üzerinde zırhı ve başında miğferi ile sahip olduğu cinsiyetini tamamen kaybetmiş, erkekleştirilmiş bir görünüme sahiptir. Günümüzde de, benzer durumda olan pek çok kadın bulmak mümkündür; eril ilkenin silahları ile verilen mücadele kadınların oldukça eril bir tutum ve görünüm kazanmasına neden olmaktadır. Özellikle mevcut sistemde erkeklerle eşit haklara sahip olmak isteği ile verilen tüm mücadeleler eril iktidarın yeniden üretilmesine neden olmasının yanı sıra kadının da “erkekleşmesini” sağlayacak bir işleve sahiptir.

Her insanda, hem dişil ilke hem de eril ilkenin her ikisi birden bulunmaktadır; ancak bunlardan birisi her zaman diğerine daha baskın gelmektedir. Erkek cinsinde eril ilke daha baskın kadın cinsinde dişil ilke daha baskın, diye bir kural da kesin olarak yoktur. Freud’un öğrencileri arasında en tanınmış Jung bu karşıtlığı şöyle açıklamaktadır: Erkek ruhunda bulunan ve “Anima” ismi verilen dişil ilke erkeğin yaratılışın en başından beri kadınla olan birlikteliği yoluyla gelişmiştir. Anima’nın erkeğe getirdiği en önemli katkı, erkeğin kadınsı özellikler kazanmasına neden olmak ve erkeğin kadınlarla etkileşimi için bir çerçeve sağlamaktır. Erkeğin kadınla ilişkisi binyıllar boyunca çeşitli boyutlar kapsamıştır; bakım (anne), cinsellik (eş) ve arkadaşlık gibi. Anima’nın bu özellikleri içe-

riğini de oluşturur ve kişi yaşamı boyunca karşılaştığı kadınlara daha önceden kazandığı bu özellikleri yansıtır. Kadın ruhunda yer alan eril ilke ise yine Jung'un tanınmasıyla "Animus" olarak isimlendirilir. Kadınlardaki erkeksi özelliklerin kaynağını oluşturan Animus, erkeğin kadınla gireceği ilişkilerin belirleyicisidir (Tura,1989). Buradan hareketle, insanlarda her iki ilkenin de yer aldığı ve bu ilkelerden daha baskın olanının insan davranışlarını da biçimlendirdiğini söylemek mümkündür. Bu aynen bilincin bilinçdışını da beraberinde barındırması gibi tanımlanabilecek bir ikili beraberliktir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi eril ve dişil ilkeyi temsil eden bu davranışlar, insanın yaşam koşullarından kaynaklanan bir zorunlu geçiş sürecidir. İnsan daha doğmadan önce var olan eril ilkenin dişil ilkeye karşı verdiği ve başarılı olduğu mücadeleyi kazanmasıyla başlayan bilinçdışından bilince geçiş, insan yaratıldıktan binlerce yıl sonra da devam etmektedir. Bundan sonra da devam edecek olan bu bilince kayış, hiçbir zaman son noktaya gelemeyecek yani bilinçdışı tam olarak sona ermeyecektir. Bunun bir diğer anlamı ise, insanın giderek dişil ilkeden koparak eril ilkeye yaklaşmasıdır ki bu süreç de tamamlanmayacaktır. Burada eril ilke ve dişil ilke yerine koyabileceğimiz pek çok sembol vardır; daha anlamlı hale getirmesi umuduyla burada dişil ilke yerine doğayı eril ilke yerine de doğadan kopmayı koyabiliriz. Yeniden söylemek gerekirse insan yaratılışından bu yana doğadan uzaklaşmakta ve kendini daha fazla doğanın dışında konumlamaya çalışmaktadır. Bu aynen bir çocuğun anne karındayken mutlak bilinçdışında olması, doğması ve küçükken anneye bağımlı olması ve büyüdükçe babaya yönelmesi şeklinde daha bireysel bir örnekle yapılacak açıklamanın toplumsal boyutunu temsil eder. Saydam'ın daha güzel bir biçimde ifade ettiği gibi, "Eril doğrultuda uzaklaşan bilincin, kendini kökenine, doğurgan dişil bilinçdışına göre tanımladığı, sınırlarını içinden çıktığı ana merkeze göre çizdiği göz ardı edilemez. Bilinç iki yönlü bir büyüklüktür: Hem anacıl

hem de babacıdır. Hem ayrıştığı bütüne/kökene, hem de yürüdüğü uzaklara/hedefe yönelik, iki uçlu tanımla(n)ma ve kavramlaştır(ıl)ma işlevi ve gerekliliği söz konusudur. Vektörün başı ve sonu, vektörün var oluş nedenidir. Dolayısıyla bir eylemlilik ve bir vektör olarak bilinç, hem dişilin, hem de erilin işaretini taşır”(Saydam 1997,59). Bu durumda, ataerkil kurallarının uygulayıcısı olan dişil cinsin de kendi özünden uzaklaşmakta olduğunu ve eril ilkeye yaklaşmakta olduğunu söylemek mümkündür. Acımasız liberal koşullarda, erkeklerin hâkim oldukları noktalara ulaşmak isteyen ve bunun için de eril silahlar kullanan kadınlar kendi cinsiyetlerini (tutum olarak) kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Üstelik hâkim ideoloji olan erkeklerin de bu tutumu pekiştirmek için bu tür kadınlardan çok hoşlandıklarını ve takdir ettiklerini görmekteyiz. Tarih ve edebiyat gibi alanlarda yapılan kadın araştırmaları da göstermektedir ki, eril kalemlerin en cömert iltifatta bulundukları kadınlar, günümüzde “Osmanlı kadını” veya “erkek gibi kadın” sıfatlarıyla anılmaktadırlar. Bunlar cinsiyetleri farklı olmalarına rağmen, tutum ve davranışlarıyla erkeksi özellikler gösteren, hatta erkek zihniyeti ile hareket eden kadınlardır ve çevrenizde bol miktarda görebilirsiniz.

Bu çalışmanın başından itibaren anlatmaya çalıştığımız, dişil ilkedan eril ilkeye geçiş sadece siyasal iktidarın eril ilkeye kaymasını ifade etmez, fakat aynı zamanda dişil ilkenin ilk bakışta kolayca hissedilmeyen bir takım tutumlarının da erilleşmesine neden olmaktadır. Nietzsche’nin “Dionysosçuluk” ve “Apollonculuk” olarak tanımladığı bu tutum ve davranışlar, bu tür mitoslar ve din öğretileriyle kuşaklardan kuşaklara aktarılmakta ve hiç fark edilmeden davranışlarımızın içine sızabilmektedir. Nietzsche Yunan kültürünün varlığını bu iki Tanrı veya tutum arasındaki gerilime borçlu olduğunu iddia etmektedir. Dionysos, hiçbir kuralın dizginleyemeceği, daha naif, bilinçdışı özellikler taşıyan, sarhoşluğun ve kendinden geçmenin, mutluluğun Tanrısı olarak bilinçdışının kaotik ya-

pısını dışı vuran bir Tanrı'dır. Buna rağmen Apollon, kuralların en mükemmeline sahip, güzelliğin, gençliğin, aydınlanmanın, bilincin Tanrısı'dır. Bu iki tutum gerçekte, Jung'un anima ve animus olarak tanımladığı kavramlarla örtüşmektedir: Dionysosçuluk, dişil ilkenin temsilcisi iken Apollonculuk eril ilkenin temsilcisidir ve her ikisi de insanda yan yana bulunur. Bu tutumlar psikoloji bilimi literatüründe ise "Hümanistik" ve "Normativistik" tutumlar olarak yerini almıştır (Göregenli 1997). Hümanizm ve Dionysos sol eğilimin ve dişil ilkenin davranış ve tutumlarını temsil ederken; Normativizm ve Apollon sağ eğilimin ve eril ilkenin tutumlarını temsil etmektedir. Özellikle, Yunan Demokrasi'sinin ortaya çıkışına baktığımızda, Dionysos kültürünün demokrasiyi ortaya çıkaran en önemli faktör olduğunu söyleyebiliriz. Despotik bir yönetim tarzı olan Tiranlıktan, halkın yönetime katıldığı demokrasiye geçiş, Dionysos şenliklerindeki hiciv ve gösterilerin bir sonucudur adeta. Dionysos ve Apollon arasındaki gerilimden kastedilen şey, bilinçdışı ile bilinç arasındaki dengeli gerilimdir. Ne bilinçdışının derin karanlığı ne de bilincin gözleri kamaştıran aydınlığı; ne kaotik bir kuralsızlık ne de sıkıcı ve sınırlayıcı bir kurallar bütünü.

KAYNAKÇA

- Arhat, A. ve Eyüpoğlu, S. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 1991
- Arsebük, G. *Biyokültürel Açından İnsan* ("Sığınağı" ve "Barınağı").
- Habitat II. Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme. İstanbul, 1996
- Bachelard, G. *Ateşin Psikanalizi* (çev. A. Yiğit) Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995
- Bachofen, J.J. *Söylence, Din ve Anaerki*. (çev. N. Şarman). Payel Yayınları. İstanbul, 1997
- Berktaş, F. *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*. Metis. İstanbul, 1995
- Bookchin, M. *Kentsiz Kentleşme. Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*. (çev. B. Özyalçın) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999
- Kuper, A. *İlkel Toplumun İcadı. Bir İllüzyonun Dönüşümleri*. (çev. İ. Türkmen) İnsan Yayınları. İstanbul 1995
- Duerr, H.P. *Çıplaklık ve Utanç. Uygarlaşma Sürecinin Miti*. (çev. T. Onur) Dost Yayınları, Ankara, 1999
- Eco, U. *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*. (çev. K. Atakay) AFA. İstanbul 1995
- Ehrenberg, M. *Woman in Prehistory*. British Museum Press. London, 1989
- Eliade, M. *Mitlerin Özellikleri*. (çev. S. Rifat) Simavi Yayınları. İstanbul, 1993
- Eliade, M. *Ebedi Dönüş Mitosu*. (çev. Ü. Altuğ). İmge Yayınları. İstanbul, 1994
- Eliade, M. *Dinler Tarihine Giriş* (çev. L. Arslan). Kabalcı Yayınları İstanbul, 2003
- Forest, J.D. *Towards an interpretation of the Çatal Höyük reliefs and paintings*. 1993 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları. 118-136. 1994
- Fromm, E. *Rüyalar, Masallar, Mitoslar Sembol Dilinin Çözümlemesi*. (A. Arıtan, K.H. Ökten). Arıtan Yayınları. İstanbul, 1997
- Gezgin, İ. *Aynadaki Herodotos: Herodotos'u Yeniden Düşünmek*. Güncel Yayınları, İstanbul, 2004
- Göregenli, M. *Normatif-Hümanist Tutumlarla Oteriterliğe Karşı Tutumların İlişkisi*. Ege Üniversitesi Araştırma Fonu Saymanlığı. Yayınlanmamış

Proje. İzmir, 1997

Grimal, P. *Mitoloji Sözlüğü*. (çev. S. Tamgüç) Sosyal Yayınları. İstanbul, 1997

Harris, M. *Yamyamlar ve Krallar*. İmge Yayınları. İstanbul, 1994

Haviland, W.a. *Kültürel Antropoloji*. (çev. H.İnanç, S. Çiftçi) Kaknüs Yayınları. İstanbul, 2002

Herodotos. *Herodotos Tarihi. Çağının Dünyasını Anlatan İlk Büyük Tarih Kitabı*. (çev. M.Ökmen). Remzi Kitabevi. İstanbul, 1983

Heidel, A. Enuma Eliş. *Babil Yaratılış Destanı*. (çev. İ. Birkan). Ayraç. İstanbul, 2000

II. TTK 1943

Lloyd, G. *Erkek Akıl. Batı Felsefesinde 'Erkek' ve 'Kadın'*. (çev. M.Özcan) Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996

Mungan, M. *Meskalin 60 Draje*. Metis Yayınları. İstanbul, 2000

Nietzsche, F. *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*. (çev. İ. Z. Eyuboğlu) Say Yayınları. İstanbul, 1999

Paglia, C. *Cinsellik ve Şiddet, Ya Da Doğa ve Sanat*. (çev. T. Berkes). İyi Şeyler Yayıncılık. İstanbul, 1996

Paglia, P. *Cinsel Kimlikler. Nefertiti'den Emily Dickinson'a Sanat ve Dekadans*. (çev. D. Atay, A. Hazaryan). Epos. İstanbul, 2004

Pausanias, *The Guide of Greece*. [www. Perseus.project.tufts.com](http://www.perseusproject.tufts.com)

Renfrew, C. *Aklın Arkeolojisi Yapılabilir mi? Bilişsel Bir Arkeolojiye Doğru*. Cogito 28 s. 238-256, (2001).

Sabbah, F.A. *İslamın Bilinçaltında Kadın*. (çev. A. Sönmezay) Ayrıntı Yayınları. İstanbul, 1995

Sarup, N. *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm* (çev. A.B. Güçlü) Ark Yayınları. Ankara, 1997

Saydam, B.M. *Deli Dumrul'un Bilinci. "Türk-İslam Ruhu" Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. Metis. İstanbul, 1997

Schimmel, A. *Sayıların Gizemi*. (çev. M. Küpüşoğlu) Kabalcı, 2000

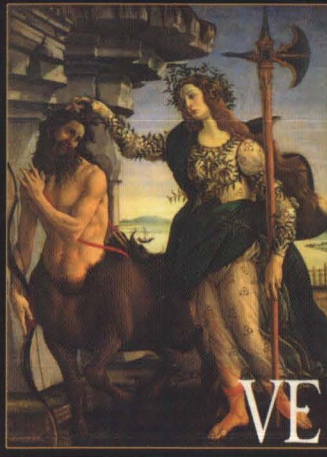
Tseelon, E. *Kadınlık Maskesi. Gündelik Hayatta Kadının Sunumu*. (çev. R. Kecec) Ekin Yayınları, 2002

Tura, S.M. *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. Ayrıntı Yayınları. İstanbul, 1996

Türcke, C. *Cinsiyet ve Akıl. Cinsiyetlerarası Savaşında Felsefe*. (çev. M. Tüzel) Kabalcı. İstanbul, 1995

Vemant, J.P. *Evren, Tanrılar, İnsanlar*. (çev. M.E. Özcan). Dost. Ankara, 2001

Yalom, M. *Memenin Tarihi*. (çev. A. Gün). Çitlenbik Yayınları. İstanbul, 2002

MİTOLOJİ: MİTOS VE LOGOS

Mitoslar, anlamsız boş zamanlarda anlatılmak için uydurulmuş fantastik masallar değildir!

Mitoslar, insanlığın bugüne gelişinin öyküsünü verebilecek kültürel zenginlikler içeren, hatta hayatımızı şekillendiren, sınırlamalar getiren, kültür dediğimiz şeyin DNA'sıdır.

Bilinçdışının kendisini resim olarak ifade etmesi sıradan bir işlem gibi görünebilir. Bilinçdışı, bu resimleri sonsuz seçeneklerin bulunduğu bir kaynaktan seçmekte, bir araya getirmekte ve karşımıza çıkarmaktadır. Özellikle mitler, toplumsal bilinçdışının ürünleri olarak on binlerce yılın toplumsal deneyim, duygu, korku ve kabullenişlerini ifade etmektedir. Bu nedenle, mitoslar başlangıçta olmuş bitmiş olayları anlatıyor gibi görünen ve daha sonra gelen toplumlar tarafından kelimesi kelimesine değişmeden aktarılmış ölü sözler değildir. Aksine mitler, içinde yaşadığı her topluluk ve kültürden bir şeyler taşıyan, yaşadıkça değişen ve gelişen bir organizma gibidir; tek yönlü değildir; herhangi bir yöntem ve analizle tam olarak anlaşılacakları iddiasından uzaktırlar. Kùltürleri ve toplumları etkilemelerinin yanında içinde yaşadıkları kùltür ve toplumlardan da etkilenirler, onlardan izler taşırlar. Mitler, ışığı hangi taraftan gönderirseniz gönderin mutlaka farklı bir açıyla kırılarak çıkaran bir kristal gibidir; ifade ettiği tek bir gerçek yoktur; kendilerine bakan her göze farklı bir ayna sunarlar.

Bir arkeolog, bir psikolog ve bir rehberden oluşan grubun kaleminden çıkan Mitoloji: Mitos ve Logos-Hayatımıza Yön Veren Söylenceler, okumayı iş edinen herkese hitap ediyor...

 **GÜNCEL
YAYINCILIK**

ISBN 975-8621-79-3

9 789758 621798